

Doradztwo Prawne i Podatkowe RB BIULETYN

W numerze:

Wojciech Zalewski

Administratywizacja prawa karnego

Nikol Małaszewska-Dąbrowska

**Roszczenia przysługujące w związku
z naruszeniem ustawy o zwalczaniu
nieuczciwej konkurencji – część II**

Patrycja Mikuła

**Uznanie paragonu za faktury
uproszczone w kontekście
objaśnień podatkowych**

Nr 6 (36) czerwiec 2021

ISSN 2545-2738

9 772545 273881

Edukacja zdjęcie utworzone przez Racool_studio - pl.freepik.com

Russell Bedford
taking you further

www.russellbedford.pl

„Administratywizacja” prawa karnego czy „kryminalizacja” prawa administracyjnego?

2021 r. | 250 str. | 31,50 zł

Redakcja: Mariusz Bogusz, Wojciech Zalewski

Publikacja poświęcona jest zjawisku kwalifikowania przez ustawodawcę niektórych typów nagannych zachowań jako deliktów administracyjnych, w tym także w drodze konwersji przestępstw i wykroczeń. Konsekwencją tego zjawiska jest wyposażanie organów administracji publicznej w kompetencje do wymierzania kar administracyjnych w formie decyzji administracyjnych, wydawanych w trybie postępowania administracyjnego.

W publikacji omówiono m.in.:

- teoretyczne problemy wymierzania kar i sankcji przed administrację publiczną,
- problemy stosowania sankcji w obszarze odpowiedzialności dyscyplinarnej i porządkowej,
 - węzłowe zagadnienia teoretyczne i praktyczne,
- ryzyka związane z "przenoszeniem" funkcji penalnej z płaszczyzny prawa karnego na płaszczyznę prawa administracyjnego,
- poszukiwanie standardów ochrony jednostki przy wymierzaniu kar administracyjnych.

Książka adresowana jest do wszystkich, którzy zajmują się problematyką deliktów administracyjnych i kar administracyjnych tak w wymiarze teoretycznym, jak i praktycznym.

Polecamy

Administratywizacja prawa karnego

Wojciech Zalewski

W artykule pochodzącym z książki „Administratywizacja” prawa karnego czy „kryminalizacja” prawa administracyjnego?, pod redakcją Mariusza Bogusza i Wojciecha Zalewskiego, a publikowanym za zgodą i dzięki uprzejmości Wydawnictwa Uniwersytetu Gdańskiego, autor rozpatruje tezę, że administratywizacja prawa karnego jest zjawiskiem trwałym, ponadto istnieją podstawy do twierdzenia, że zjawisko to może się jeszcze w przyszłości nasilać. Przemiany prawa karnego sprzyjają administratywizacji prawa karnego, gdyż prawo karne stopniowo odchodzi ewolucyjnie od swoich fundamentów, w tym od zasady subiektywizacji odpowiedzialności karnej w kierunku obiektywizacji odpowiedzialności karnej. Co za tym idzie, wskazane zjawiska stanowią zagrożenie dla wartości konstytucyjnych i gwarancji praw człowieka – obywatela.

Patrz str. 10

Uznanie paragonu za faktury uproszczone w kontekście objaśnień podatkowych

Patrycja Mikuła

Sprzeczne informacje co do stosowania art. 106e ust. 5 pkt 3 VATU w zakresie paragonów fiskalnych – z podanym NIP nabywcy – były przyczyną wydania objaśnień podatkowych, które autorka przytacza w artykule, odnosząc się do nich w kontekście stosowanej praktyki.

Patrz str. 4

Roszczenia przysługujące w związku z naruszeniem ustawy o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji – część II

Nikol Małaszewska-Dąbrowska

W drugiej części artykułu omawiającego roszczenia przysługujące z tytułu naruszenia prawa o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji, przyglądamy się roszczeniom odszkodowawczym, roszczeniom o wydanie bezprawnie uzyskanych korzyści, a także roszczeniom o zasądzenie odpowiedniej kwoty na cel społeczny związany ze wspieraniem kultury polskiej lub ochroną dziedzictwa narodowego.

Patrz str. 21

Spis treści

NOWOŚCI

Patrycja Mikuła

Uznanie paragonu za faktury uproszczone w kontekście objaśnień podatkowych 4

PRAWO I PODATKI W PRAKTYCE

Wojciech Zalewski

Administratywizacja prawa karnego 10

Nikol Małaszewska-Dąbrowska

Roszczenia przysługujące w związku z naruszeniem ustawy o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji – część II .. 21

PUBLIKACJE RECENZOWANE

Tomasz Mankiewicz

Postępowanie w sprawach gospodarczych po 07 listopada 2019 r..... 28

ARTYKUŁY I OPINIE

Michał Zdanowski

Wybrane akty prawne rewolucji francuskiej 39

Drodzy Czytelnicy

Jest to trzydzieste piąte wydanie naszego miesięcznika „Doradztwo Prawne i Podatkowe - RB Biuletyn”, który ukazuje się w formie papierowej i elektronicznej.

W obecnych realiach gospodarczych i społecznych szczególnie istotna staje się realizacja praw i wolności. W tym numerze możecie państwo przeczytać o nich, biorąc pod uwagę kilka płaszczyzn i perspektyw, w tym nawet tak odległą czasowo, jak historia prawa rewolucji francuskiej, stanowiąca de facto podwaliny dla współczesnych praw człowieka i obywatela.

Oprócz bardzo ciekawego nawiązania do konstytucji francuskich z lat 1791 – 1799, proponujemy też tematy przydatne w codziennej praktyce, a w tym numerze jest to zagadnienie uznania paragonu za fakturę uproszczone. Zostało ono przedstawione w kontekście objaśnień podatkowych, w których czytamy, że od 1 stycznia 2020 r. fakturę do sprzedaży zarejestrowanej na kasie fiskalnej i potwierdzonej paragonem można wystawić tylko wtedy, jeżeli paragon ten zawiera NIP. Paragon do kwoty 450 zł brutto (100 euro) z NIP nabywcy stanowi fakturę uproszczoną.

Szczególną uwagę pragnę też zwrócić na artykuł recenzowany, który w tym wydaniu dotyczy toku i sposobu prowadzenia spraw gospodarczych. Zostały one wyodrębnione w dużej mierze dlatego, że współczesne realia gospodarcze wymagają osobnego podejścia, które nie było uwzględniane w przestarzałej procedurze cywilnej, zbyt ogólnej i pobieżnej. Trafny zamysł nie do końca jednak spełnił swoją rolę, a sprawy gospodarcze stanowią dla przedsiębiorców i ich przedstawicieli w sądzie niemałe wyzwanie.

Zapraszamy również do lektury rozważań na temat zjawiska nasilającej się ucieczki od prawa karnego na grunt prawa administracyjnego, jak też do zapoznania się z drugą częścią materiału o roszczeniach przysługujących w związku z naruszeniem ustawy o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji.

Życzę udanej lektury

Dr Andrzej Dmowski

*Redaktor naczelny miesięcznika
„Doradztwo Prawne i Podatkowe
- RB Biuletyn”*

Patrycja Mikula

Doradca podatkowy, specjalizujący się w podatku dochodowym, z uwzględnieniem dokumentacji cen transferowych, autorka licznych publikacji prasowych. Od niemal 15 lat zajmuje się doradztwem w zakresie podatków oraz rachunkowości. Prowadzi szkolenia w zakresie prawa bilansowego i podatkowego, z uwzględnieniem problematyki podatku dochodowego, prawa pracy i VAT. Doświadczenie zawodowe zdobyła jako pracownik międzynarodowych spółek doradztwa podatkowego. Posiada wieloletnie doświadczenie w pracy w dziale księgowości w spółkach z kapitałem zagranicznym.

Słowa kluczowe: paragon fiskalny, VAT, NIP, objaśnienia podatkowe, faktura VAT, faktura uproszczona

UZNANIE PARAGONU ZA FAKTURY UPROSZCZONE W KONTEKŚCIE OBJAŚNIEŃ PODATKOWYCH

Po raz pierwszy faktury uproszczone zostały wprowadzone do polskich przepisów VATU w 2013 r. – jako działanie wynikające z implementacji przepisów unijnych. W 2020 r. w związku z możliwością ewidencjonowania na kasach rejestrujących również NIP nabywcy MF uznało, że paragon fiskalny może stanowić fakturę uproszczoną. Sprzeczne informacje co do stosowania art. 106e ust. 5 pkt 3 VATU w zakresie paragonów fiskalnych – z podanym NIP nabywcy – były przyczyną wydania objaśnień podatkowych, o których mowa poniżej.

1. Cel objaśnień podatkowych

Ministerstwo Finansów 16.10.2020 r. wydało objaśnienia podatkowe dotyczące uznania paragonów fiskalnych za faktury uproszczone¹. Określono w nich, kiedy paragony fiskalne z podanym numerem NIP nabywcy do wartości 450 zł (100 euro) stanowią faktury uproszczone oraz jakie są zasady ewidencjonowania faktur uproszczonych w nowym JPK_VAT (deklaracja + ewidencja).

2. Faktura uproszczona

Możliwość wystawiania faktur uproszczonych została wprowadzona do porządku prawnego za pośrednictwem VATU. Zgodnie z art. 106e ust. 5 pkt 3 VATU faktury uproszczone mogą być wystawiane, jeżeli kwota należności ogółem nie przekracza kwoty 450 zł albo kwoty 100 euro.

Zakres danych niezbędnych dla faktur uproszczonych jest ograniczony. Faktura uproszczona nie musi zawierać danych nabywcy, a więc jego imienia i nazwiska lub nazwy oraz adresu. Nie można jednak zapominać o tym, że faktury uproszczone muszą zawierać NIP nabywcy.

Porównanie danych, które zawiera standardowa faktura, a nie są konieczne do ujęcia w fakturze uproszczonej zaprezentowano w poniższej tabeli. Pozycje zaznaczone przekreśleniem oznaczają, iż ustawodawca nie wymaga aby występowały w treści faktury uproszczonej.

Tabela 1. Porównanie danych obowiązkowych dla faktury VAT i faktury uproszczonej

Faktura VAT – elementy obowiązkowe	Faktura uproszczona – elementy obowiązkowe
Według art. 106e ust. 1 VATU faktura musi zawierać następujące dane: 1) datę wystawienia, 2) kolejny numer nadany w ramach jednej lub więcej serii, który w sposób jednoznaczny identyfikuje fakturę, 3) imiona i nazwiska lub nazwy podatnika i nabywcy towarów lub usług oraz ich adresy, 4) numer, za pomocą którego podatnik jest zidentyfikowany na potrzeby podatku,	Z treści przepisu art. 106e ust. 5 pkt 3 w zw. z art. 106e ust. 1 VATU wynika, że faktura uproszczona musi zawierać następujące dane: 1) datę wystawienia, 2) kolejny numer nadany w ramach jednej lub więcej serii, który w sposób jednoznaczny identyfikuje fakturę, 3) imiona i nazwiska lub nazwy podatnika i nabywcy towarów lub usług oraz ich adresy, 4) numer, za pomocą którego podatnik jest zidentyfikowany na potrzeby podatku,

1 <https://www.gov.pl/web/finanse/objasnienia-podatkowe-z-dnia-16-pazdziernika-2020-r-dot-uznania-paragonow-fiskalnych-za-faktury-uproszczone> (dostęp: 9.4.2021 r.).

<p>5) numer, za pomocą którego nabywca towarów lub usług jest zidentyfikowany na potrzeby podatku lub podatku od wartości dodanej,</p> <p>6) datę dokonania lub zakończenia dostawy towarów lub wykonania usługi lub datę otrzymania zapłaty, o ile taka data jest określona i różni się od daty wystawienia faktury,</p> <p>7) nazwę (rodzaj) towaru lub usługi,</p> <p>8) miarę i ilość (liczbę) dostarczonych towarów lub zakres wykonanych usług,</p> <p>9) cenę jednostkową towaru lub usługi, bez kwoty podatku (cenę jednostkową netto),</p> <p>10) kwoty wszelkich opustów lub obniżek cen, w tym w formie rabatu z tytułu wcześniejszej zapłaty, o ile nie zostały one uwzględnione w cenie jednostkowej netto,</p> <p>11) wartość dostarczonych towarów lub wykonanych usług, objętych transakcją, bez kwoty podatku (wartość sprzedaży netto),</p> <p>12) stawkę podatku,</p> <p>13) sumę wartości sprzedaży netto, z podziałem na sprzedaż objętą poszczególnymi stawkami podatku i sprzedaż zwolnioną od podatku,</p> <p>14) kwotę podatku od sumy wartości sprzedaży netto, z podziałem na kwoty dotyczące poszczególnych stawek podatku,</p> <p>15) kwotę należności ogółem.</p>	<p>numer, za pomocą którego nabywca towarów lub usług jest zidentyfikowany na potrzeby podatku lub podatku od wartości dodanej,</p> <p>6) datę dokonania lub zakończenia dostawy towarów lub wykonania usługi lub datę otrzymania zapłaty, o ile taka data jest określona i różni się od daty wystawienia faktury,</p> <p>7) nazwę (rodzaj) towaru lub usługi,</p> <p>8) miarę i ilość (liczbę) dostarczanych towarów lub zakres wykonanych usług,</p> <p>9) cenę jednostkową towaru lub usługi, bez kwoty podatku (cenę jednostkową netto),</p> <p>10) kwoty wszelkich opustów lub obniżek cen, w tym w formie rabatu z tytułu wcześniejszej zapłaty, o ile nie zostały one uwzględnione w cenie jednostkowej netto,</p> <p>11) wartość dostarczonych towarów lub wykonanych usług, objętych transakcją, bez kwoty podatku (wartość sprzedaży netto),</p> <p>12) stawkę podatku,</p> <p>13) sumę wartości sprzedaży netto, z podziałem na sprzedaż objętą poszczególnymi stawkami podatku i sprzedaż zwolnioną od podatku,</p> <p>14) kwotę podatku od sumy wartości sprzedaży netto, z podziałem na kwoty dotyczące poszczególnych stawek podatku, pod warunkiem, że zawiera dane pozwalające określić dla poszczególnych stawek podatku kwotę podatku (art. 106e ust.5 pkt 3 VAT)</p> <p>15) kwotę należności ogółem.</p> <p>Ponadto ustawodawca w art. 106e ust. 5 pkt 3 in fine stwierdza, że faktura uproszczona musi zawierać dane pozwalające określić kwotę VAT dla poszczególnych stawek podatku.</p>
---	---

Paragony z NIP nabywcy stanowią faktury uproszczone, jeżeli kwota należności ogółem na paragonie nie przekracza 450 zł lub 100 euro. Wynika to z możliwości ewidencjonowania na kasach rejestrujących NIP dla transakcji przeprowadzanych na rzecz podatników VAT. Skutkiem takiej interpretacji przepisów jest obowiązek przekazania sprzedawcy przez nabywcę będącego podatnikiem VAT numeru NIP przed zakończeniem transakcji (fiskalizacją na kasie rejestrującej), jeżeli sprzedaż pomiędzy podmiotami gospodarczymi nie przekracza kwoty 450 zł. Nabywca może również poprosić sprzedawcę o wydanie faktury zwykłej dokumentującej transakcję do wartości 450 zł. Innymi słowy, nie jest obligatoryjne dokumentowanie przez sprzedawcę sprzedaży B2B do

kwoty 450 zł paragonem fiskalnym będącym fakturą uproszczoną.

Zgodnie z przywołanymi przez MF przepisami VATDyr faktura uproszczona jest traktowana jak standardowa faktura. Na jej podstawie podatnik może zwłaszcza skorzystać z prawa do odliczenia podatku naliczonego, jak również zaliczyć wydatki do KUP.

Jednocześnie, począwszy od 1.1.2020 r., przyjmuje się, że nie jest dopuszczalne dokumentowanie tej samej sprzedaży więcej niż jedną fakturą, czyli zabrania się wystawiania faktury uproszczonej w postaci paragonu fiskalnego do kwoty 450 zł oraz faktury VAT do jednej i tej samej transakcji.

3. Wystawianie faktur do paragonu fiskalnego

Ministerstwo Finansów w 2020 r. w zakresie wystawiania faktur do paragonów fiskalnych zawierających NIP przyjmowało różniące się między sobą stanowiska, zarówno w wydawanych komunikatach, jak i w interpretacjach indywidualnych. Postawa fiskusa wprowadzała sporo niepokoju wśród przedsiębiorców zobowiązanych do zaewidencjonowania na kasie fiskalnej transakcji przeprowadzanych w ramach B2B czy też oczekiwań nabywcy na zmianę danych wynikających z wystawionego paragonu fiskalnego.

Przykładowo, Dyrektor KIS w interpretacji indywidualnej z 4.9.2020 r., 0114-KDIP1-3.4012.409.2020.1.MT,

stwierdził, że skoro podatnik dokumentuje sprzedaż na kwotę nieprzekraczającą 450 zł paragonem fiskalnym zawierającym NIP klienta (nabywcy) oraz pozostałe dane wymagane przepisami VATU, to nie powinien z tytułu tej sprzedaży wystawiać dla nabywcy odrębnego dokumentu (faktury standardowej – na zasadach ogólnych). Faktura uproszczona jest traktowana na równi z fakturą wystawioną na zasadach ogólnych, a zatem w chwili wydania przez podatnika tzw. faktury uproszczonej wypełnia on obowiązek wystawienia faktury standardowej.

Odmienne stanowisko w tej sprawie zaprezentował Dyrektor KIS w cytowanej poniżej interpretacji.

Interpretacja indywidualna Dyrektora KIS z 28.5.2020 r., 0114-KDIP-1-3.4012.160.2020.2.ISK.

Dokumentując sprzedaż dokonywaną na rzecz podmiotu będącego podatnikiem VAT lub podatnikiem podatku od wartości dodanej na kwotę nieprzekraczającą 450 zł lub 100 euro (jeżeli kwota ta określona jest w euro) paragonem fiskalnym zawierającym numer identyfikacji podatkowej (NIP) lub numer podatnika podatku od wartości dodanej nabywcy oraz pozostałe dane wymagane ustawą, ma prawo do wystawienia tzw. „zwykłej” faktury do takiego paragonu fiskalnego, o ile nabywca zwróci Wnioskodawcy paragon fiskalny zawierający NIP tego nabywcy.

Zapewnienie podatnikom spójności wykładni przepisów zagwarantowały wydane przez MF objaśnienia podatkowe z 16.10.2020 r. dotyczące uznania paragonów fiskalnych za faktury uproszczone. Zgodnie z nimi nie ma możliwości

wystawienia faktury zwykłej do paragonu do wartości 450 zł, spełniającej przesłanki uznania jej za fakturę uproszczoną. Kupujący, chcąc otrzymać zwykłą fakturę, powinien zgłosić to sprzedawcy przed dokonaniem fiskalizacji transakcji.

Nie ma możliwości podwójnego dokumentowania transakcji – sprzedaż nie może bowiem być dokumentowana dwiema fakturami (fakturą uproszczoną – paragonem z NIP, oraz fakturą standardową).

Co do konsumentów, to na żądanie nabywcy towaru lub usługi podatnik jest obowiązany wystawić fakturę dokumentującą m.in. sprzedaż, jeżeli żądanie jej wystawienia zostało zgłoszone w terminie 3 miesięcy, licząc od końca miesiąca, w którym dostarczono towar lub wykonano usługę bądź otrzymano całość lub część zapłaty. Paragon fiskalny – pierwotnie wystawiony na rzecz osoby indywidualnej – nie zawierał NIP, z tego też względu brak jest przeciwwskazań do wystawienia faktury standardowej.

W objaśnieniach podatkowych MF zwraca uwagę na szczególny rodzaj konsumenta wynikający z unormowań prawnych. Zgodnie z rozporządzeniem Ministra Finansów z 29.9.2005 r. w sprawie przypadków i trybu zwrotu podatku od towarów i usług przedstawicielstwom dyplomatycznym, urzędom konsularnym, członkom personelu tych przedstawicielstw i urzędów, a także innym osobom zrównanym z nimi na podstawie ustaw, umów lub zwyczajów międzynarodowych (Dz.U. z 2005 r. Nr 193, poz. 1618) dla potrzeb zwrotu VAT przedstawicielstwa dyplomatyczne i urzędy konsularne są konsumentami (osobami fizycznymi nieprowadzącymi działalności gospodarczej).

Dokonując zakupu ewidencjonowanego na kasie rejestrującej do wartości 450 zł, jednostki te nie powinny podawać numeru NIP.

W przypadku gdy nabywca chce otrzymać fakturę standardową, powinien zwerbalizować swoje żądanie przed dokonaniem przez sprzedawcę fiskalizacji transakcji na kasie rejestrującej. Wprowadzenie faktur uproszczonych nie wyklucza możliwości wystawiania faktur standardowych, gdy wartość sprzedaży nie przekracza 450 zł lub 100 euro.

4. Faktury zbiorcze do faktur uproszczonych

Paragon fiskalny zawierający NIP nabywcy do kwoty 450 zł lub 100 euro stanowi fakturę uproszczoną. Powoduje to, iż brak jest możliwości wystawienia faktury zbiorczej dla ww. paragonów fiskalnych. Faktura zbiorcza może dokumentować sprzedaż towarów lub usług z danego miesiąca (czy innego okresu rozliczeniowego), natomiast nie może dokumentować sprzedaży już udokumentowanej fakturą. Ujęcie w fakturze zbiorczej paragonów fiskalnych stanowiących fakturę uproszczoną powoduje u sprzedawcy ryzyko zapłaty podwójnego VAT, ponieważ wystawi on w ten sposób dwie faktury dokumentujące tę samą transakcję, tj. fakturę uproszczoną i później fakturę zbiorczą obejmującą sprzedaż udokumentowaną fakturą uproszczoną (zgodnie z art. 108 ust. 1 VATU).

Możliwe jest jedynie wystawianie faktur zbiorczych do paragonów fiskalnych dokumentujących sprzedaż powyżej kwoty 450 zł (100 euro) brutto, posiadających numer NIP nabywcy, bowiem takie paragony fiskalne nie stanowią faktury w rozumieniu VATU.

5. Numer faktury na paragonie z NIP do wartości 450 zł

Jednym z wymogów, jakie powinna spełniać faktura, w tym również faktura uproszczona, jest numer faktury – kolejny numer nadany w ramach jednej lub

więcej serii, który w sposób jednoznaczny identyfikuje fakturę. W przypadku paragonów fiskalnych sprzedawca nie ma możliwości wskazania, według jakiej serii nadawany będzie numer identyfikujący fakturę. Ministerstwo Finansów przyjmuje, że numerem faktury uproszczonej jest numer paragonu fiskalnego. Analogiczna praktyka obowiązuje również w innych krajach UE, np. w Niemczech. Wynika to z faktu, że numer paragonu fiskalnego jest kolejnym elementem paragonu – umieszczonym po łącznej wartości sprzedaży brutto, przed numerem kasy i oznaczeniem kasjera.

6. Korekta niezamierzonej pomyłki w zakresie NIP

Ministerstwo Finansów w wydanych objaśnieniach podatkowych odnosi się również do kwestii pomyłek w zakresie NIP na paragonie fiskalnym. W zależności od charakteru błędu możliwe jest wystawienie noty korygującej do:

- 1) faktury wystawionej do paragonu,
- 2) paragonu fiskalnego będącego fakturą uproszczoną,

przy czym niezbędna jest akceptacja noty korygującej przez wystawcę faktury/faktury uproszczonej.

Niezamierzony błąd:

- 1) to oczywista pomyłka, np. brak jednej cyfry, przestawienie cyfr, bądź pomyłka w jednej cyfrze;
- 2) 2) nie oznacza uzupełnienia brakującego numeru NIP na paragonie fiskalnym czy zmiany widniejącego na paragonie numeru NIP na numer NIP innego podatnika.

Korekta pomyłki w zakresie NIP może być sprostowana w zależności od rodzaju wystawionego dokumentu. Możliwe są następujące sytuacje:

1) faktura do paragonu fiskalnego na kwotę powyżej 450 zł zawierającego numer NIP z błędem – powinna być wystawiona z takim samym błędnym numerem NIP, a następnie do tej faktury może być wystawiona:

a) przez nabywcę – nota korygująca z prawidłowym numerem NIP, lub

b) przez podatnika – faktura korygująca z prawidłowym numerem NIP;

2) do paragonu fiskalnego do kwoty 450 zł zawierającego numer NIP nabywcy z błędem może być wystawiona:

a) przez nabywcę – nota korygująca z prawidłowym numerem NIP, lub

b) przez podatnika – faktura korygująca z prawidłowym numerem NIP.

W przypadku gdy na paragonie fiskalnym nie umieszczono numeru NIP nabywcy, brak jest możliwości skorygowania NIP poprzez jego dodanie (paragon bez NIP nie stanowi faktury uproszczonej).

7. Korekta faktury uproszczonej

Istnieje obowiązek wystawienia faktury korygującej do faktur uproszczonych, w tym do paragonów fiskalnych uznanych za faktury uproszczone. Obowiązek ten wynika z przypadków określonych w art. 106j ust. 1 VATU, tj. gdy po wystawieniu faktury:

- 1) udzielono obniżki ceny w formie rabatu,
- 2) udzielono opustów i obniżek cen,
- 3) dokonano zwrotu podatnikowi towarów i opakowań,
- 4) dokonano zwrotu nabywcy całości lub części zapłaty,
- 5) podwyższono cenę lub stwierdzono pomyłkę w cenie, stawce, kwocie po-

datku lub w jakiegokolwiek innej pozycji faktury.

W celu wystawienia faktury korygującej jako numer faktury należy wskazać numer paragonu fiskalnego oraz numer unikatowy kasy rejestrującej, przy pomocy której ten paragon został wystawiony.

8. Faktury uproszczone a JPK_VAT

Należy pamiętać, iż z 1.1.2021 r. nastąpić miała zmiana w sposobie prezentacji faktur uproszczonych w JPK_VAT. Jak wskazano również w objaśnieniach podatkowych², podatnicy mieli wykazywać faktury uproszczone (paragony z NIP) pojedynczo w plikach JPK z oznaczeniem FP.

Termin wykazywania faktur uproszczonych zawierających NIP podatnika został przesunięty na 1.7.2021 r. Zmiana terminu wynika z rozporządzenia Ministra Finansów, Funduszy i Polityki Regionalnej z 17.12.2020 r. zmieniającego rozporządzenie w sprawie szczegółowego zakresu danych zawartych w deklaracjach podatkowych i w ewidencji w zakresie podatku od towarów i usług (Dz.U. 2020 poz. 2326). Zgodnie z § 11a SzczegZakrDanDekIR do 30.6.2021 r. (a zgodnie z aktualnym stanem prawnym, tj. z uwzględnieniem zmiany wprowadzonej przez przywołane w poprzednim zdaniu rozporządzenie zmieniające – do 1.7.2021 r.) podatnicy nie wykazują w ewidencji:

1) wysokości podstawy opodatkowania i wysokości podatku należnego wynikających z paragonów fiskalnych uznanych za faktury uproszczone,

2) danych, o których mowa w § 10 ust. 2 pkt 1 SzczegZakrDanDekIR (np. NIP nabywcy, numeru i daty faktury), oraz oznaczeń, o których mowa w § 10 ust. 3 i 4 SzczegZakrDanDekIR (tj. przypisanych

² <https://www.gov.pl/web/finanse/objasnienia-podatkowe-z-dnia-16-pazdziernika-2020-r-dot-uznania-paragonow-fiskalnych-za-faktury-uproszczone> (dostęp: 13.4.2021 r.).

dla niektórych towarów/usług symboli GTU_01 – GTU_13 oraz m.in. oznaczenia MPP), związanych z paragonami fiskalnymi, o których mowa w pkt. 1

– z zastrzeżeniem, że w tym okresie wartość sprzedaży bez podatku (netto) oraz wysokość podatku należnego wynikające ze zbiorczych informacji z ewidencji sprzedaży prowadzonej za pomocą kasy fiskalnej (tj. z raportów fiskalnych), zostały ujęte w ewidencji zgodnie z § 10 ust. 1 pkt 8 SzczegZakrDanDekIR.

Zgodnie z informacją MF umieszczoną w pytaniach i odpowiedziach, zatytułowanych „Wypełnianie JPK_VAT z deklaracją”³, w części dotyczącej oznaczenia dokumentów w odpowiedzi na pytanie Nr 23 czytamy:

„Oznaczeniu „FP” podlegają faktury, o których mowa w art. 109 ust. 3d VATU, czyli faktury, do których mają zastosowanie

przepisy art. 106h ust. 1–3 VATU, tj.:

1) faktury wystawione odrębnie do paragonu fiskalnego,

2) faktury, o których mowa w art. 106h ust. 2 VATU, emitowane bezpośrednio z kasy fiskalnej, ujęte w raporcie dobowym sprzedaży z kasy fiskalnej, do których nie jest drukowany paragon,

3) faktury w formie elektronicznej, dotyczące sprzedaży udokumentowanej paragonem fiskalnym.

Zbiorczy raport okresowy, który jest podstawą zapisu w ewidencji VAT, oznaczony «RO» nie podlega pomniejszeniu o takie faktury.

Oznaczeniu «FP» nie podlegają paragony fiskalne uznane za faktury uproszczone, czyli dokumentujące transakcję do kwoty 450 zł brutto (100 euro) i zawierają

jące NIP nabywcy. Przejściowo, do czasu wejścia w życie odrębnych regulacji dotyczących tej kwestii, dokumenty takie powinny być ewidencjonowane na podstawie zbiorczego raportu okresowego oznaczonego «RO», bez konieczności odrębnego ujmowania w ewidencji tzw. faktur uproszczonych”.

Przesunięcie terminu wprowadzenia ewidencjonowania faktur uproszczonych w JPK_VAT należy oceniać pozytywnie. Podatnicy zyskają dzięki temu czas niezbędny na dostosowanie integracji systemów finansowo-księgowych z kasami rejestrującymi, co przyczyni się do zmniejszenia pracochłonności procesu generowania pliku JPK. Obecnie brak zintegrowania kas fiskalnych z programem księgowym powoduje, że faktury uproszczone będące paragonami fiskalnymi służby finansowe muszą wprowadzać ręcznie do ewidencji księgowej.

³ <https://www.podatki.gov.pl/jednolity-plik-kontrolny/jpk-vat-z-deklaracja/faq-jpk-vat-z-deklaracja/> (dostęp: 9.34.2021 r.).

Podstawa prawna:

- § 10 ust. 1 pkt 8, § 10 ust. 2–4, § 11a SzczegZakrDanDekIR,
- art. 106e ust. 1, art. 106e ust. 5 pkt 3, art. 106h ust. 1–3, art. 106j ust. 1, art. 108 ust. 1, art. 109 ust. 3d VATU.

Artykuł pochodzi z książki Wydawnictwa C.H. Beck *Zmiany w podatkach i księgowości 2021 z uwzględnieniem tarcz antykryszowych* (seria: *Prawo w praktyce*, rok: 2021) + płyta CD, pod red. prof. nadzw. dr hab. Artura Hołday - Księgarnia.beck.pl.

Zmiany w podatkach i księgowości 2021 z uwzględnieniem tarcz antykryzysowych

2021 r. | 794 str. | 179 zł

Redakcja: prof. nadzw. dr hab. Artur Hołda

Kompleksowe omówienie zmian podatkowych 2021 r.

Rok 2021 przyniósł kolejne liczne zmiany podatkowe, z których część obowiązuje już od 1.1.2021 r., a inne wchodzi w życie w trakcie roku.

Niniejsza publikacja zawiera, m.in.:

- omówienie najważniejszych zmian w zakresie PIT, CIT, VAT, Ordynacji podatkowej, ZUS, w prawie bilansowym i prawie pracy, które zaczęły lub zaczną obowiązywać w 2021 r.,
- odwołania do komunikatów MF, GUS, ZUS oraz objaśnień podatkowych MF (m.in. w zakresie tzw. estońskiego CIT i SLIM VAT),
- wskazanie przełomowych wyroków NSA, które mają wpływ na praktykę działalności gospodarczej.

W publikacji omówiono m.in.:

- nowe zasady opodatkowania CIT spółek komandytowych i niektórych spółek jawnych,
- nowe obowiązki CIT dla tzw. spółek nieruchomościowych,
- ograniczenia w zakresie ulgi abolicyjnej,
- zmiany w zakresie cen transferowych,
- obowiązek publikowania polityki podatkowej firmy,
- podatek estoński,
- podatek od sprzedaży detalicznej,
- pakiet SLIM VAT,
- pakiet VAT e-commerce,
- zmianach w zakresie plików JPK_V7.

Sprawdź promocyjne ceny na ksiegarnia.beck.pl

Wojciech Zalewski

Doktor habilitowany nauk prawnych, profesor Uniwersytetu Gdańskiego; Katedra Prawa Karnego Materialnego i Kryminologii, Wydział Prawa i Administracji UG

Słowa kluczowe: prawo karne, prionizacja, konstytucja, więziennictwo, odpowiedzialność karna, RB Biuletyn

ADMINISTRATYWIZACJA PRAWA KARNEGO

W nauce prawa wskazuje się na zjawisko nasilającej się ucieczki od prawa karnego na grunt prawa administracyjnego. Tendencję nazywam „administratywizacją” prawa karnego. Tezy niniejszego tekstu są następujące. Po pierwsze, administratywizacja prawa karnego, a więc wskazana „ucieczka” od prawa karnego na grunt prawa administracyjnego, jest zjawiskiem trwałym. Istnieją podstawy do twierdzenia, że zjawisko to może się jeszcze w przyszłości nasilać. Po drugie, przemiany prawa karnego sprzyjają administratywizacji prawa karnego, gdyż prawo karne stopniowo odchodzi ewolucyjnie od swoich fundamentów, w tym od zasady subiektywizacji odpowiedzialności karnej w kierunku obiektywizacji odpowiedzialności karnej. Po trzecie, wskazane zjawiska stanowią zagrożenie dla wartości konstytucyjnych i gwarancji praw człowieka – obywatela.

Prawo karne wraz z prawem administracyjnym należą do gałęzi prawa publicznego, które, mówiąc ogólnie, zabezpiecza interes państwowy, reguluje funkcjonowanie organów państwa i jego relacje z podmiotami prawa, w tym obywatelami. W prawie publicznym nie ma miejsca na swobodę określania kształtu i treści stosunku prawnego. W teorii prawa zazwyczaj kreśli się wzór publicznoprawnego stosunku prawnego w sposób wertykalny, co znaczy, że u góry wykresu jest symbol państwa np. P, po czym pionową kreską zapatrzoną w wektorową strzałkę skierowaną w dół i drugą skierowaną w górę, łączy się P ze znajdującym się u dołu symbolem np. O, oznaczającym obywatela. Obywatel w relacji do państwa ma obowiązki i pewne uprawnienia. Nie jest to relacja partnerska, swobodna. To relacja podporządkowania. W prawie karnym jest ona naszkicowana jeszcze wyraźniej. Obywatel – sprawca, po prawomocnym skazaniu, ma obowiązek poddać się karze wymierzonej przez państwo, a państwo ma prawo i obowiązek tę karę wykonać. Karanie wymaga w państwie prawa wyraźnego usprawiedliwienia, legitymizacji. Zadawanie cierpienia nie może być w państwie prawa zrozumiałe samo przez się. Nikt chyba nie podzieli już dzisiaj następującego wyводу: „Sądzę, że stosunek między państwem a obywatelami nie jest stosunkiem prawnym. (...)”

Jest to społeczny stosunek władzy, stosunek panowania (a więc stosunek socjologiczny, faktyczny, a nie prawny)¹. Nie ma tu miejsca na dyskurs, na współkształtowanie treści stosunku prawnego. Istniejące podobieństwa powodują, że istotnie łatwo dochodzić może do zacierania różnic. Od dawna różnic między prawem karnym a innymi gałęziami prawa represyjnego, w tym prawem podatkowym czy administracyjnym, nauka dopatruje się w kryterium moralności. Karanie kryminalne to proces moralnie zaangażowany. W prawie karnym poszukuje się elementów moralnego potępienia, z moralności wywodzi się kryterium zawinienia w klasycznym prawie karnym, wychodzącym z filozofii kantowskiej.

Rację ma A. Marek, gdy pisze: „wysunięcie kryterium winy jako granicy karania stanowi istotną i nieprzemijającą wartość teorii Immanuela Kanta”². Ważniejsze jednak niż powiązanie winy i kary wydaje się zwrócenie uwagi na niezbywalną i niezaprzeczalną wartość jednostki ludzkiej. I. Kant podkreślał z całą mocą, że człowiek nie może być środkiem do jakiegokolwiek celu w niczyich rękach. Pisał: „Uważanie zaś w końcu wszelkiego karania i nagradzania tylko za maszynię w rękę jakiejś wyższej potęgi, mającą służyć jedynie pobudzaniu przez to istot rozumnych do aktywności w kierunku ich ostatecznego celu tj; szczęśliwości – to zbyt już widoczne świadec-

1 Por. L. Lisiakiewicz, „Ius puniendi” czy metafizyka?, „Państwo i Prawo” 1963, z. 8–9, s. 229 i 231.

2 Por. A. Marek, Prawo karne: część ogólna, Bydgoszcz 1992, s. 234.

two mechanizmu ich woli, uchylającego wszelką wolność, aby trzeba było zatrzymać się przy tym poglądzie³. Traktowanie człowieka jako podmiotu wyklucza podejście instrumentalne, utylitarne, nawet wówczas, gdy służyć by miało do realizacji jego (podmiotu) ostatecznego celu, tj. szczęśliwości. Podejście instrumentalne jest zaprzeczeniem wolności. Jak pisze filozof z Königsbergu, podejście to „uchyla wszelką wolność”. Każda jednostka ma prawo do wolności⁴ i jest z natury dobra i moralna⁵.

Dla I. Kanta „w każdej karze tkwić musi przede wszystkim sprawiedliwość i ta stanowi istotę tego pojęcia”. To zdanie wymaga szczególnego podkreślenia. Istotą kary jest sprawiedliwość. Co więcej, „kara jest dolegliwością fizyczną, która, choćby też nie łączyła się z tym co moralnie złe, jako naturalne następstwo, musiałaby się przecież z nim łączyć jako następstwo wedle pryncypiów prawodawstwa moralnego⁶. Kara naturalnie łączy się z tym, co moralnie złe. Czy podobnie jest w prawie administracyjnym?

Mechanizmy karania w prawie administracyjnym wykazują oczywiście pewne podobieństwa do prawa karnego. Wydaje się, że ustawodawcy, bo nie mówimy tu jedynie o ustawodawcy polskim, kroczą utartymi już ścieżkami i otwierają otwarte już drzwi. Cały szereg rozwiązań ma swoje odpowiedniki w prawie karnym. Powstaje współcześnie swoiste prawo karne bis. O nowelizacji ustawy z dnia 14 czerwca 1960 r. – Kodeks postępowania administracyjnego⁷ z 2017

r. będzie mowa w dalszej części tekstu, na pewne wątki warto zwrócić uwagę od razu. Doskonałymi przykładami omawianej tendencji są choćby dyrektywy wymiaru kary czy też przyjmowanie rozwiązań łagodzących odpowiedzialność na wzór czynnego żalu, jak np. leniency w prawie antykarlowym⁸.

Równolegle następuje stopniowa przebudowa prawa karnego w kierunku odpowiedzialności obiektywnej i kwestionowania dotychczasowych gwarancji międzynarodowych, konstytucyjnych i ustawowych ograniczających surowe karanie sprawców, a dodatkowo z procesem ograniczenia swobody w orzekaniu niezawisłych sądów.

U zarania administratywizacji prawa karnego

W piśmiennictwie można spotkać twierdzenia sugerujące, że mówiąc o administratywizacji prawa karnego, mamy do czynienia z nowym zjawiskiem, że fenomen pojawiającej się konkurencji sankcji administracyjnych i karnych jest świeży. Otóż nic bardziej mylnego. Zjawisko wypierania środków reakcji karnej poprzez zastępowanie ich sankcjami prawnoadministracyjnymi nie jest nowe. Można je datować na co najmniej XIX w., kiedy tylko okrzepł nowoczesny model administracji. W istocie w ostatnim czasie przybiera na sile, ale to raczej zmiana ilościowa, a nie jakościowa.

O tym, że spór o linię demarkacyjną między prawem karnym a administracyjnym nie jest nowy, można się przekonać, śle-

dząc historię polskich kodyfikacji we wskazanym obszarze. Wystarczy prześledzić prace nad kodyfikacjami karnymi u zarania dwudziestolecia międzywojennego. Znamienne, że wśród pytań kierowanych do ówczesnej Komisji Kodyfikacyjnej znalazło się i takie: „Czy projekt ustawy karnej układać należy z myślą stworzenia w przyszłości osobnej ustawy karnej policyjnej?”. Autor pytania – J. Makarewicz, zadając je, zmierzał właśnie do systemowego określenia przez Komisję relacji między sankcjami karnymi i administracyjnymi.

Wielce wymowna jest odpowiedź, której udzielono. Odpowiadając na pytanie J. Makarewicza, F. Nowodworski – Prezes Wydziału Karnego Komisji Kodyfikacyjnej, powiedział: „Idzie o zagadnienie zasadnicze: – mówi Prezes Wydziału, – czy wcielić wykroczenia policyjne do kodeksu (karnego), czy też opracować dla nich osobną ustawę karną? Zasady ogarnięcia przez kodeks karny i tzw. wykroczeń policyjnych bynajmniej nie obala względ na liczne u nas ustawy, stosujące administracyjne prawo karania, i na stałą w tym kierunku tendencję Sejmu Rzeczypospolitej. Uwydatniająca się tendencja wyposażenia wszystkich niemal władz administracyjnych w prawo bezpośredniego – bez sądu – wymierzania kar, zagraża zdrowiu naszego Państwa, bo przeczy naczelnej zasadzie podziału władz w państwie na prawodawczą, wykonawczą i sądową [podkr. W.Z.]. Przy pracy kodyfikacyjnej zasada ta musi przyświecać i kierować budową tej pracy, a stąd kodeks karny polski powinien wziąć rozbrat stanowczy z wszelkimi karami bez sądu⁹.”

3 I. Kant, *Krytyka praktycznego rozumu*, w przekładzie J. Gałęckiego, Warszawa 1984, s. 67.

4 Na tym w istocie zasadza się imperatyw kategoryczny: „postępuj tak, aby maksyma twego postępowania mogła być prawem powszechnym”. Jak pisze M. Potępa: „kantowski podmiot, kierujący się w swym działaniu imperatywem kategorycznym zachowuje się jak fikcyjny prawodawca, jak suweren, przy czym odgrywa podwójną rolę jest jednocześnie panem i poddanym. (...) Kant zakłada, że wszyscy ludzie posiadają czysty rozum. (...) Taki czysty rozum jest wbudowany w wolę i dlatego od aktów wolitatywnych wymagane jest bezwarunkowe uznanie autorytetu prawa moralnego”. Por. M. Potępa, Kant i Hegel. Spór między teorią moralności a teorią etyczności, „Archiwum Historii Filozofii i Myśli Społecznej” 1998, t. 43, s. 13.

5 Wedle Kanta dobra wola, którą każdy człowiek posiada, kieruje się z własnej woli na ogólne prawa moralne. Por. ibidem, s. 14.

6 I. Kant, *Krytyka...*, s. 66.

7 Tekst jedn.: Dz. U. z 2020 r. poz. 256 ze zm.

8 Por. B. Turno, Leniency, *Program łagodzenia kar pieniężnych w polskim prawie ochrony konkurencji*, Warszawa 2013, s. 291 i n.

9 Za: E.S. Rappaport, *Uprawnienia karne władz administracyjnych*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1921, z. 2, s. 261–2

Ostatecznie dnia 17 stycznia 1920 r. na wniosek Prezesa F. Nowodworskiego na zakończenie obrad Wydziału Karnego Komisji Kodyfikacyjnej powzięto „niemal jednomyślnie”¹⁰ znamienne uchwałę: „Kodeks karny ogarnąć powinien wszystkie czyny karygodne w tem rozumieniu, że żadne skazanie na karę nie może nastąpić inaczej jak tylko na zasadzie przepisów kodeksu karnego”¹¹.

Należy z całą mocą odnotować, że pierwotna decyzja Komisji w odniesieniu do pytania J. Makarewicza była negatywna¹². Komisja nie zgodziła się na wyodrębnienie osobnego „prawa” czy też kodeksu „policyjnego”¹³. Rzeczona uchwała została podjęta głosami prawników z b. Kongresówki i Wielkopolski, „za” głosowali natomiast przedstawiciele Komisji z Małopolski. Jak wskazywał E.S. Rappaport, ci ostatni, „przyzwyczajeni w swej dzielnicy do szerokiego zakresu uprawnień karnych władz administracyjnych, działających w tym względzie najzupełniej poprawnie i z korzyścią dla biegu interesów publicznych, nie mogli pojąć ujawnionej w ten sposób bezwzględnej nieufności do urzędników administracyjnych, wyłączającej jakąkolwiek formę władzy karzącej poza władzą

sądowniczą. Przypuszczano, że grają tu rolę niepoślednią, smutne wspomnienia biurokracji rosyjskiej w b. dzielnicy kongresowej: łapówki, nadużycia i samowola, których ofiarą był b. zabór rosyjski przez długie lata”¹⁴.

Niestety Komisja za sprawą J. Makarewicza¹⁵ ostatecznie zmieniła swoje stanowisko i zgodziła się na wyodrębnienie osobnego prawa wykroczeń, który to krok ostatecznie przyczynił się do ugruntowania w Polsce odgraniczenia od prawa karnego osobnego prawa karno-administracyjnego, z szeroką władzą orzeczniczą organów administracji. Nie bez znaczenia była tu rola E.S. Rappaporta, a zwłaszcza jego fatalnej w skutkach propozycji tzw. „kompromisu” legislacyjnego¹⁶, a także w pewnym stopniu fakt przedwczesnej, jak zwykle w takich wypadkach, śmierci Prezesa F. Nowodworskiego¹⁷, w związku z którą zabrakło lidera grupy racjonalnych „konserwatystów”. Ostateczny kształt obu rozporządzeń prezydenta, a więc zarówno kodeksowi karnemu, jak i prawu o wykroczeniach, nadano w Ministerstwie Sprawiedliwości, już bez udziału wszystkich karnistów – żyjących członków Komisji¹⁸.

Eksponowana przez Prezesa F. Nowodworskiego zasada trójpodziału władz ma charakter ustrojowy. Dzisiaj wskazuje się, że należy ona do tych „reguł dobrego państwa, które towarzyszą refleksji o władzy, odkąd stała się ona przedmiotem rozważań mających przynieść odpowiedź na pytanie, jaki powinien być rząd godny człowieka, który wyznacza treść jednego z głównych nurtów konstytucjonalizmu od czasów jego narodzin”¹⁹. Fundamentalny charakter zasady trójpodziału wyraża się i w tym, iż zabezpiecza ona elementarne wartości, dobro wspólne. Rzeczywisty, nie tylko formalny, trójpodział władz, przeciwdziałający dążeniu do jedynowładztwa, grożącego niszczeniem ładu konstytucyjnego²⁰, a w konsekwencji i samej demokracji.

Wskazany wyżej cytat z F. Nowodworskiego wystarcza w rozważanym tu zakresie za komentarz również do obecnie obowiązującej Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia z 1997 r.²¹ W dyskusjach nad sankcjami administracyjnymi liczne wypowiedzi, choć celnie analizujące ich konstytucyjne konteksty i ograniczenia²², zdają się niedostatecznie dostrzegać fakt, że przekazywanie władzy karania w ręce ad-

10 Tak J. Makarewicz, *Granice ustawy karnej*, „Przegląd Prawa i Administracji” 1920, rok XLV, s. 97. Można się domyślać, że przeciw był J. Makarewicz.

11 Brzmienie uchwały za: J. Makarewicz, *Powrotna fala (projekt ustawy o wykroczeniach)*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1930, z. 4, s. 475.

12 Stosunek głosów 7 do 3! Za: J. Makarewicz, *Granice ustawy...*, s. 97..

13 Termin „policja” pochodzi z języka greckiego od słowa politea oznaczającego zarząd państwem – miastem. Pierwotnie miał on bardzo szeroki zakres znaczeniowy, synonimiczny wobec ogółu funkcji państwowych. W XVIII w. mówiło się o ius politiae, a więc o przysługującym monarchom prawie regulowania wszelkich spraw o charakterze społecznym. Z czasem zawężono jego znaczenie. Por. szerzej H. Izdebski, *Historia administracji*, Warszawa 1996, s. 30 i n.

14 E.S. Rappaport, *Uprawnienia karne...*, s. 263.

15 J. Makarewicz opowiadał się za wyodrębnieniem prawa „policyjnego” i karno-administracyjnego konsekwentnie w kilku tekstach, por. zwłaszcza, *Powrotna fala...*, a wcześniej: *Granice ustawy...*, s. 97 i n., i w swoim klasycznym podręczniku: *Prawo karne. Wykład porównawczy z uwzględnieniem prawa obowiązującego w Rzeczypospolitej Polskiej*, Lwów-Warszawa 1924, s. 4–9

16 6 Por. szerzej o „kompromisie” legislacyjnym w sprawie wykroczeń E.S. Rappaport, *Zagadnienie wykroczeń w ustawodawstwie polskim (autoreferat sprawozdawczy)*, „Gazeta Sądowa Warszawska” 1929, nr 21, 22, 23, s. 307 i n.

17 Por. K. Pol, Franciszek Nowodworski (1859–1924) [w:] *Poczet prawników polskich*, Warszawa 2000, s. 515 i n.

18 Por. S. Śliwiński, *Polskie prawo karne materialne. Część ogólna*, Warszawa 1946, s. 14; J. Skupiński, *Model polskiego prawa o wykroczeniach*, Ossolinum 1974, s. 90–91.

19 A. Dana, *Istota podziału i równowagi władz w polskim konstytucjonalizmie*, „Doctrina. Studia społeczno-polityczne” 2009, nr 6, s. 54.

20 Por. W. Łączkowski, *Trójpodział władz a dobro wspólne*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2018, z. 1, s. 37.

21 Dz. U. Nr 78, poz. 483 ze zm.

22 Por. zwłaszcza A. Nałęcz, *Sankcje administracyjne w świetle Konstytucji RP* [w:] *Sankcje administracyjne. Blaski i cienie*, red. M. Stahl, R. Lewicka, M. Lewicki, Warszawa 2011, s. 637 i n.; A. Błachnio-Parzych, *Sankcja administracyjna a sankcja karna w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego oraz Europejskiego Trybunału Praw Człowieka* [w:] *Sankcje administracyjne...*, red. M. Stahl, R. Lewicka, M. Lewicki, s. 657 i n.; J. Turski, *Administracyjne kary pieniężne w świetle Konstytucji RP – wybrane zagadnienia*, „Zeszyty Naukowe WSAiB” 2014, z. 20, s. 160 i n.; A. Wróbel, *Odpowiedzialność administracyjna w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego (na przykładzie administracyjnych kar pieniężnych)*, „Europejski Przegląd Sądowy” 2014, nr 9, s. 33 i n.

ministracji łamie nie tylko konstytucyjne zasady dotyczące wymierzania sprawiedliwości, ale zakłóca sam model państwa demokratycznego w kontekście zasady trójpodziału władzy. Ostatni fragment wypowiedzi Prezesa, jako krasomówcze uproszczenie, może być nieco mylący, albowiem to nie kodeks karny ma „wziąć rozbrat” z karami bez sądu, ale raczej ustawodawca z takimi praktykami legislacyjnymi.

Kwestionowanie przez J. Makarewicza zasady wyłączności sądu karnego w orzekaniu kar i prawa karnego jako podstawy ich wymiaru nie było przypadkowe i nie dotyczyło wyłącznie czynów drobnych, za jakie współcześnie uchodzą wykroczenia. Nulla poena sine iudicio w jego rozumieniu miało znaczenie szerokie. Był to efekt pogłębionej deliberacji. Używał zróżnicowanej argumentacji. Odwoływał się do ewolucji historycznej, wykładni porównawczej, funkcjonalnej, celowościowej. Pisał: „Teza ta, że wszelkie przestępstwo, wszelkie działanie, czy opuszczenie ludzkie, po którym następuje reakcja karna grupy społecznej, należy do ustawy karnej, słuszną może być tylko z punktu widzenia grup społecznych niskiego stopnia rozwoju”²³. Wskazywał dalej na rozwój historyczny i odrębności „praw karnych” poszczególnych grup społecznych, zawodowych, miast itd. J. Makarewicz był świadom, że „prawo karne administracyjne cieszyło się w pewnych społeczeństwach możliwie złą reputacją gdyż wykonanie jego było dowolne, oddane w ręce niesumiennych urzędników monarchii absolutnej. Zresztą, jest nazwa z tej epoki pochodząca – «państwa policyjne»”²⁴.

U zarania II Rzeczypospolitej J. Makarewicz pisał: „dziś żyjemy w państwie wła-

snem, nie obcem, w republice, nie w monarchii absolutnej, urzędnicy stoją pod kontrolą publiczną, a nie wygrzewają się w promieniach łaski monarszej, możemy mieć zatem równe zaufanie do urzędnika administracyjnego, jak do sędziego [podkr. W.Z.]”²⁵. Można zadać pytanie co do historycznej prawdziwości wskazanego twierdzenia. Teza, że „możemy mieć równe zaufanie do urzędnika administracyjnego, jak do sędziego”, podważa wartość niezależności i niezawisłości sędziowskiej w orzekaniu. Skoro w zakresie orzekania kar obdarzać zaufaniem możemy w równym stopniu sędziego jak i urzędnika, to przymioty niezawisłości, niezależności i bezstronności sędziowskiej stają się bez mała ozdobnikami. J. Makarewicz zdawał się również pomijać różnice w merytorycznych kompetencjach do orzekania, a przecież w organach administracji o karach orzekały i niekiedy nadal orzekają osoby pozbawione formalnego wykształcenia prawniczego. Nie ujmując im zaangażowania i oddania pracy, trudno praktyczną wiedzę prawniczą zestawiać z formacją intelektualną i kompetencjami sędziów, uzyskiwanymi w toku wieloletnich studiów, aplikacji i asesury.

W piśmiennictwie po wielokroć można znaleźć potwierdzenia znaczenia przymiotów niezawisłości i niezależności sędziowskiej. Niezależność sądów jest związana z organizacyjnym i funkcjonalnym oddzieleniem sędziów i sądów od innych organów państwa. Natomiast niezawisłość polega na tym, że „sędzia działa wyłącznie w oparciu o prawo, w zgodzie ze swoim sumieniem i wewnętrznym przekonaniem”²⁶. W Polsce oba przymioty mają szczególną doniosłość po doświadczeniach ustroju ko-

munistycznego. To dlatego właśnie do obowiązującej Konstytucji RP wprowadzono cały szereg gwarancji niezależności i niezawisłości władzy sądowniczej. Jak wskazano, ustroj państwa został oparty na zasadzie podziału i równowagi władzy ustawodawczej, wykonawczej i sądowniczej, co potwierdza art. 10 Konstytucji RP. W rozdziale VIII ustawy zasadniczej zatytułowanym „Sądy i Trybunały” znajduje się doszczegółowienie zasady trójpodziału. Artykuł 173 Konstytucji RP podkreśla odrębność i niezależność władzy sądowniczej od innych władz. Artykuł 175 stanowi, że wymiar sprawiedliwości w Rzeczypospolitej Polskiej sprawują Sąd Najwyższy, sądy powszechne, sądy administracyjne oraz sądy wojskowe. Rozwinięciem zasady podziału władz są zaś przepisy Konstytucji RP przewidujące powoływanie sędziego na czas nieoznaczony (art. 179), nieusuwalność sędziego z urzędu i nieprzenoszalność na inne stanowisko i do innej siedziby (art. 180), uprawnienie do wynagrodzenia odpowiadającego godności urzędu (art. 178) oraz immunitet sędziowski (art. 181). Wskazuje się, że pojęcie niezawisłości sędziowskiej obejmuje kilka podstawowych aspektów, w tym: bezstronność w stosunku do uczestników postępowania, niezależność wobec organów pozasądowych, samodzielność wobec władz i organów sądowych, niezależność od wpływu czynników politycznych oraz wewnętrzną niezależność sędziego²⁷.

Ukształtowany w Polsce w okresie międzywojennym system odpowiedzialności karnej za przestępstwa, wykroczenia i delikty administracyjne stał się podwaliną powojennego ładu w tym zakresie. Również w obszarze jurysdykcji administracyjnej. Tradycyjnie wyróżniano trzy grupy wykroczeń:

23 J. Makarewicz, *Granice ustawy...*, s. 100.

24 Ibidem, s. 101; J. Makarewicz, *Prawo karne...*, s. 4.

25 J. Makarewicz, *Granice ustawy...*, s. 102.

26 Por. orzeczenie TK z 9.11.1993 r., K 11/93, OTK 1993, nr 2, poz. 37.

27 Por. D. Zawistowski, *Niezależność i niezawisłość sędziów z perspektywy prawa Unii Europejskiej*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2016, z. 2, s. 10–11.

1) wykroczenia zagrożone karą do 3000 zł i 3 miesiące aresztu poddane wyłącznemu orzecznictwu sądowemu,

2) wykroczenia zagrożone karą do 3000 zł i 3 miesiące aresztu poddane wyłącznemu orzecznictwu organów administracji,

3) wykroczenia zagrożone karą wyższą niż 3000 zł i 3 miesiące aresztu poddane orzecznictwu administracji²⁸.

Co charakterystyczne, uprawnienia władzy administracyjnej do surowego karania nawet pozbawieniem wolności były w mocy, gdy argumenty za pozostawieniem w jej rękach kar formułował J. Makarewicz, a więc u zarania II RP. G. Taubenschlag, autor kilkakrotnie wznawianego podręcznika do prawa karno-administracyjnego, wskazywał w 1924 r., że „atrybucje karne władz administracyjnych w Polsce są bardzo rozległe; obracają się bowiem w granicach do jednego roku «więzienia» (...) i grzywny, dochodzącej wysokości 10 000 złotych; przerastają nawet kompetencje karne sądów pokoju i powiatowych”²⁹. M. Zimmermann za najbardziej skrajny przykład punitwności karnoadministracyjnej uznawał obowiązujący do 1921 r. dekret z dnia 11 stycznia 1919 r. w przedmiocie kar za przechowywanie lub użycie broni palnej i materiałów wybuchowych, gdy ogłoszono stan wyjątkowy³⁰. Autor wskazywał, że dekret dawał możliwość orzeczenia przez organy administracji wobec sprawcy czynu przeciwko życiu lub mieniu z użyciem broni palnej

lub materiałów wybuchowych kary bezterminowego ciężkiego więzienia, co nie wydaje się jednak ścisłe³¹.

Co do wyżej wskazanej kategorii 3) zakres karania sankcjami innymi niż pieniężne został ograniczony w 1928 r. Artykuł 1 rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 22 marca 1928 r. o postępowaniu karno-administracyjnym³², uchylony dopiero dnia 1 stycznia 1972 r., stanowił, iż wykroczenia zagrożone karą nie wyższą niż grzywna (kara pieniężna) 3000 zł i areszt do 3 miesięcy, niezależnie od kar dodatkowych, ulegały dochodzeniu i ukaraniu przez władze administracyjne, jeżeli ustawa dane wykroczenie wyraźnie przekazała orzecznictwu władz administracyjnych. Niemniej już w drugim akapicie wskazano, że ograniczenie powyższej właściwości ze względu na kwotę grzywny nie miało zastosowania, jeżeli wymiar grzywny był uzależniony od pojedynczej lub wielokrotnej wysokości szkody, wartości przedmiotu, uszczuplonej należności albo innej jednostki obliczeniowej przewidzianej ustawą jako podstawa ustalenia wysokości kary. Wykroczenia, choćby wyraźnie przekazane ustawą orzecznictwu władz administracyjnych, należały jednak do wyłącznej właściwości sądów, jeżeli popełnione zostały w treści druku.

Formalną gwarancją prawa do sądu dla obywateli RP była Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 17 marca 1921 r.³³, która w art. 72 stanowiła, że: „Ustawy przeprowadzają zasadę, iż od karnych orzeczeń władz administracyjnych, za-

padłych w drugiej instancji, będzie przysługiwało stronom prawo odwołania się do właściwego sądu”. W efekcie wprowadzonych regulacji osoba skazana na karę np. trybie postępowania karno-administracyjnego miała możliwość zwrócenia się do władzy administracyjnej, która wymierzyła jej karę, z żądaniem skierowania sprawy na drogę postępowania sądowego w terminie 7 dni od zawiadomienia o wymierzeniu kary. Żądanie pozbawiało orzeczenie administracyjne wykonalności. Orzeczenie zastępowało akt oskarżenia w postępowaniu przed sądem okręgowym (art. 640–649 rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 19 marca 1928 r.)³⁴³⁵.

Możliwość kontroli sądowej orzeczeń administracyjnych o ukaraniu zabezpieczała formalnie prawo do sądu. Tym niemniej krótki, bo zaledwie 7-dniowy termin na wniesienie odwołania (żądania) do sądu utrudniał jego faktyczną realizację. Orzekanie przez administrację w sprawach wykroczeniowych, nie mówiąc o karaniu za typowe delikty administracyjne, było w tym okresie regułą. Tak było również po wojnie. G. Taubenschlag wskazywał, że typy czynów w sprawach, w których orzekały organy administracji, zawarte były zarówno w prawie o wykroczeniach, jak i w około 140 ustawach szczególnych wydanych już przez prawodawcę polskiego. Co charakterystyczne, w 1937 r. autor ten pominął w swym zbiorze prawa karno-administracyjnego, jak wskazywał, „nieliczne już” przepisy państw zaborczych³⁶.

28 Tak J. Skupiński, *Model...*, s. 93–94.

29 G. Taubenschlag, *Przedmowa* [w:] G. Taubenschlag, *Polskie prawo karno-administracyjne*, Łódź 1924, s. I.

30 Dz. Praw P. Pol. Nr 6, poz. 103.

31 M. Zimmermann, Art. 72 Konstytucji a dotychczasowe ustawodawstwo polskie. (Studjum z dziedziny prawa karno-administracyjnego), Lwów 1930, s. 135, krytyka tego stanowiska; J. Maziarski, *Postępowanie karno-administracyjne w II Rzeczypospolitej*, „Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa” 2014, nr 7 (2), s. 300–301, zwłaszcza przypis 10.

31 Dz. U. Nr 38, poz. 365 ze zm. Brzmienie przepisów uwspółcześniono.

32 Dz. U. Nr 44, poz. 267 ze zm.

33 Dz. U. Nr 44, poz. 267 ze zm.

34 Dz. U. Nr 33, poz. 313 ze zm.

35 Por. szerzej S. Glaser, *Polski proces karny w zarysie*, Kraków 1934, s. 340 i n.

36 Por. G. Taubenschlag, *Polskie prawo karno-administracyjne. Część pierwsza – prawo materialne*, Łódź 1937; J. Skupiński, *Model...*, s. 94.

Naświetlenie genezy polskiego modelu prawa o wykroczeniach wydaje się niezbędne w niniejszych wywodach poświęconych zjawisku administratywizacji prawa karnego. Można bowiem w sposób uprawniony sądzić, że zatarła się, zwłaszcza wśród młodszych prawników, pamięć o prawie karno-administracyjnym i jego bujnym rozwoju. Dopiero w oświetleniu historycznym wyraźnie widać, że koegzystencja kar kryminalnych i administracyjnych była w Polsce regułą, a nie wyjątkiem. Co więcej, szerokie uprawnienia do orzekania w sprawach drobnych, przynależne organom administracji, były przez dziesięciolecia zasadą, a sądowe prawo do orzekania – wyjątkiem. Zniesienie u progu obecnego stulecia uprawnień organów administracyjnych w sprawach wykroczeniowych było nowością. Jak trafnie, zauważył J. Maziarz, obowiązujący obecnie, a więc od 2001 r., „model postępowania wykroczeniowego stanowi istotne novum w stosunku do dotychczasowych modeli tego rodzaju postępowania obowiązujących w Polsce”³⁷.

Administratywizacja jako forma abolicji prawa karnego?

O krytyce prawa karnego

Pierwsza okoliczność ułatwiająca administratywizację prawa karnego, to krytyka kary kryminalnej i karania w ogólności. W prawie karnym i kryminologii wciąż żywy jest abolicjonizm. Podnosi się, że postępuje humanizacja karania, zmienia się społeczną wrażliwość i spo-

sób odczuwania cierpienia³⁸. L. Tolstoj domagał się zniesienia kary kryminalnej w imię wolności jednostki, w imię tolerancji dla ułomności i ludzkich wad. R. Owen twierdził, że odpowiedzialną za przestępstwa obarczyć należy nie jednostki, lecz system społeczny, który ponosi całą winę za popełnione zbrodnie itd.³⁹

Pierwotnie abolicjonizm odnosił się do działań zmierzających do zrzucenia jarzma niewolnictwa, co ostatecznie nastąpiło w 1888 r., kiedy niewolnictwo zniósł oficjalnie Brazylia. W późniejszym czasie pojęcie to używane było dla oznaczenia ruchów społecznych dążących do zniesienia kary śmierci. Dzięki temu w wielu krajach zniesiono karę główną⁴⁰. W ostatnich 40 latach abolicjonizm zyskał kolejne, szersze znaczenie⁴¹. Abolicjoniści za cel wzięli zniesienie więzień, a następnie prawa karnego in genere. Nie ma tu niestety miejsca na pełną prezentację poglądów abolicjonistów. Wystarczy przywołać nazwisko L. Hulsmana, aby dać obraz wyrazistego ujęcia. Otóż L. Hulsman opowiadał się za dekryminalizacją i depenalizacją, gdyż uznawał obowiązujący system za zły. Pisał: „rolą akademika jest pokazać (1) jak instytucje rzeczywiście funkcjonują, (2) jakie są konsekwencje ich funkcjonowania w różnych segmentach struktur społecznych. Potem zaś winien odstąpić (3) system myślenia leżący u spodu owych instytucji i ich praktyki działania. (...) (4) w końcu powinien współpracować z praktykami, aby zmodyfikować

instytucje i wykształcić inne sposoby myślenia”⁴². L. Hulsman odrzucał wszelkie metafizyczne legitymizacje karania. Prawo karne jest jedynie narzędziem społecznej kontroli. Jego podejście było ściśle funkcjonalistyczne. Optymalną sankcją jest sankcja najłagodniejsza. Celem sankcjonowania zachowań jest możliwość powstrzymywania niepożądanych zachowań.

Charakteryzując liberalną doktrynę prawa karnego, L. Radzinowicz podkreślał trafnie, że skoro prawo karne ogranicza wolność jednostki, to powinno go być jak najmniej⁴³. Postulat racjonalności i ultima ratio towarzyszy nauce prawa karnego niemal od zawsze. Oczywiście nie idzie się tak daleko, żeby postulować zniesienie represji karnej. Jednak zmiany postępują dzięki krytyce karania. Przecież abolicjonistą był również sam C. Beccaria postulujący zniesienie kary śmierci i humanizację karania⁴⁴. Beccaria jako abolicjonista był współtwórcą nowożytnego prawa karnego.

O ile abolicjonizm jako krytyka kary i karania, zmierzający w swych skrajnych postaciach do jego całkowitego zniesienia, wydaje się mało realistyczny, o tyle proces polegający na stopniowej obiektywizacji karania i odchodzenia od jego subiektywizacji i indywidualizacji wydaje się być współcześnie codziennością. Przejawów obiektywizacji prawa karnego jest wiele, ale wystarczy wyliczyć trzy z nich, jak się wydaje najbardziej wymowne: 1) w zakresie typizacji,

37 J. Maziarz, *Postępowanie karnoadministracyjne*..., s. 299.

38 Por. zwłaszcza V. Ruggiero, *Penal Abolitionism*, New York 2010, s. 199 i n.

39 Por. szerzej L. Lernell, *Podstawowe zagadnienia penologii*, Warszawa 1977, s. 157 i n.

40 Np. w Holandii w 1870 r. (de facto w 1860 r.), w Portugalii w 1867 r., w Norwegii w 1905 r., w Szwecji w 1921 r., w Danii w 1930 r., w Niemczech w 1949 r., w Polsce de facto od 1988 r., de iure w 1995 r. (art. 5 ustawy z 12.07.1995 r. o zmianie Kodeksu karnego, Kodeksu karnego wykonawczego oraz o podwyższeniu dolnych i górnych granic grzywn i nawiązek w prawie karnym, Dz.U. Nr 95, poz. 475)

41 Por. szerzej H. Wantuła, *Abolicjonizm – obrona humanistycznych wartości*, „Studia Prawnicze” 1990, nr 4; H. Wantuła, *Abolicjonizm więzień: podejście racjonalne i humanistyczne: o karze pozbawienia wolności, o jej skutkach i możliwościach jej ograniczania*, Kraków 1997, s. 49 i n.; W. Zalewski, *Nowy abolicjonizm. Co zostało z krytyki więziennictwa?* [w:] *Czy i jakie więzienia są potrzebne. Rozważania na tle zagadnień współczesności. Księga rocznicowa z okazji 25 lat Polskiego Towarzystwa Penitencjarnego*, red. P. Stępiak, T. Kalisz, W. Zalewski, Poznań 2016.

42 L. Hulsman, *Alternatives to Criminal Justice: Decriminalization and Depenalization* [w:] *Abolitionism in History. On Another Way of Thinking*, red. Z. Lasocik, M. Piatek, I. Rzeplińska, Warszawa 1991, s. 31–32.

43 Por. L. Radzinowicz, *Ideology and Crime. A Study of Crime in its Social and Historical Context*, London 1966, s. 9.

44 C. Beccaria, *O przestępstwach i karach*, oprac. S. Lelental, Łódź 2014.

2) w zakresie zawinienia, 3) w zakresie odejścia od zasady *societas delinquere non potest*, czyli podmiot zbiorowy nie może popełnić przestępstwa.

Od początku ery nowożytnej to naruszenie dobra prawnego lub ewentualnie niebezpieczeństwo dlań, społeczna szkodliwość, a nie element psychiczny są podstawą typizacji czynów zabronionych⁴⁵. Równolegle postępuje normatywizacja pojęcia winy. Przejawia się ona w erozji elementów psychicznych winy oraz kryzysie winy jako indywidualnego zarzutu moralnego. Coraz częściej operuje się standardami osobowymi, zwłaszcza w obszarze winy nieumyślnej⁴⁶. Możliwości psychiczne konkretnego sprawcy i jego zdolność przewidywania schodzą na dalszy plan. Zmierzano się do tego, aby ukarać osobę wtedy, gdy jest to celowe⁴⁷. Co do trzeciego zjawiska, to w prawie karnym wprowadza się odpowiedzialność podmiotów kolektywnych, co stanowi zerwanie z klasyczną tradycją wyłącznej odpowiedzialności jednostki⁴⁸.

Zmiany w prawie karnym sprzyjają wypieraniu go przez prawo administracyjne. Patrząc z wystarczająco odległej perspektywy, dostrzega się zjawisko kurczenia się zakresu odpowiedzialności

karnej. Prawo karne jest węższe zakresowo i generalnie łagodniejsze niż jeszcze stulecie temu⁴⁹. Oczywiście proces ten nie przebiega liniowo, czego dowodem jest zjawisko masowej prizonizacji w USA⁵⁰ w ostatnim półwieczu. Istnieją jednak przesłanki świadczące o tym, że i to zjawisko znajduje się w odwrocie. Zmiana w kierunku liberalizacji karania jest stopniowa, ale zauważalna, gdyż oparta na wielu przesłankach⁵¹. Trwałą zmianę w USA zapowiada również tzw. ustawa o pierwszym kroku (*First Step Act*), przyjęta w 2018 r. przez administrację prezydenta D. Trumpa, gdyż uświadamiono sobie dramatyczne skutki prowadzonej od lat polityki.

Zmiany w prawie administracyjnym wskazujące na administratywizację obszaru dotąd zarezerwowanego dla prawa karnego

Administratywizacja prawa karnego, której lustrzanym odbiciem jest „punitywizacja” prawa administracyjnego, ma wymiar zarówno ilościowy, jak i jakościowy. W wymiarze ilościowym proces ten przejawia się rosnącą liczbą ustaw, w których pojawiają się kary administracyjne, głównie pieniężne. W aspekcie jakościowym zmiany polegają na wprowadzaniu

zasad wymiaru kar administracyjnych na wzór kar w prawie karnym.

Kary administracyjne można znaleźć w wielu ustawach, w tym np. w prawie ochrony środowiska⁵², antymonopolowym⁵³, hazardowym⁵⁴, drogowym, energetycznym, farmaceutycznym, prawie rynku kapitałowego, prawie bankowym itd.⁵⁵ Już u progu obecnego stulecia wskazywano, że w blisko 50 ustawach można wyróżnić przepisy dające podstawę do nakładania administracyjnych kar pieniężnych lub innych tego typu opłat⁵⁶.

Charakterystyczny proces przekształcania czynów z wykroczeń w delikty administracyjne odbył się w szeregu ustaw. Bardzo wymowne zmiany zaszły zwłaszcza w obszarze prawa budowlanego. Przykładowo w sankcji art. 34 ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o wyrobach budowlanych⁵⁷ wskazano, że sprawca stypizowanych w tym przepisie czynów „podlega grzywnie do 100 000 zł”. Zachowania sprawcy charakteryzował wysoki stopień społecznej szkodliwości. Na tyle duży, że ustawodawca zdecydował się na ujęcie tego typu czynu w dyspozycji kazuistycznej. Chodziło o odpowiedzialność osoby, która:

1) wprowadza do obrotu wyrób budow-

45 Por. I. Andrejew, *Ustawowe znamiona czynu. Typizacja i kwalifikacja przestępstw*, Warszawa 1978, zwłaszcza rozdział XIII Subiektywizm – obiektywizm, s. 248 i n.

46 Por. J. Giezek, *O tendencjach do subiektywizowania bezprawności i obiektywizowania winy we współczesnym prawie karnym*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 1997, t. 1, s. 18; J. Kochanowski, *Standard „rozsądnego człowieka” w prawie karnym*, „Studia Iuridica” 1991, t. XX, s. 133.

47 Por. S. Stomma, *Fikcja winy*, „Państwo i Prawo” 1947, z. 10, s. 25; J. Waszczyński, *Wina a prewencyjny aspekt kary* [w:] *Problemy odpowiedzialności karnej*, red. Z. Cwiakalski, M. Szewczyk, S. Waltoś, A. Zoll, Kraków 1994, s. 274 i n.; por. także o obiektywizacji winy B. Pastwa-Wojciechowska, W. Zalewski, *Wina w prawie karnym i psychologii* [w:] *Psychologia i prawo. Między teorią a praktyką*, red. E. Habzda-Siwiek, J. Kabzińska, Gdańsk 2014, s. 91 i n.

48 Por. zwłaszcza J. S. kupiński, *Odpowiedzialność podmiotów zbiorowych na tle polskiej ustawy z dnia 28 października 2002 roku (próba zarysu problematyki)*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2003, t. XI, s. 365 i n. Autor celnie łączy ewolucję administratywizacji karania i „punitywizacji” prawa administracyjnego z wprowadzeniem odpowiedzialności podmiotów kolektywnych. Por. także W. Zalewski, *Odpowiedzialność podmiotu zbiorowego w prawie karnym – w poszukiwaniu racjonalności*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2017, t. XXXVII, s. 389–404 oraz omawianą tam literaturę.

49 Por. J. Jasiński, *Punitywność systemów karnych*, „Studia Prawnicze” 1973, nr 35, s. 26; także J. Kochanowski, *O przekształcaniu się odpowiedzialności karnej*, „Państwo i Prawo” 1978, z. 6, s. 28 i n.

50 Por. W. Zalewski, *Mass imprisonment – koniec marzeń o alternatywie dla kary pozbawienia wolności?* [w:] *Wykonywanie kary pozbawienia wolności w Polsce – w poszukiwaniu skuteczności*, red. H. Machel, Gdańsk 2006.

51 Ibidem, s. 23.

52 52 Por. W. Radecki, *Kary pieniężne w ochronie środowiska*, Bydgoszcz 1996.

53 Por. M. Król-Bogomilska, *Kary pieniężne w prawie antymonopolowym*, Warszawa 2001; M. Król-Bogomilska, *Zwalczanie karteli w prawie antymonopolowym i karnym*, Warszawa 2013.

54 Ustawa z 19.11.2009 r. o grach hazardowych (tekst jedn.: Dz. U. z 2020 r. poz. 2094).

55 Por. Regulacje szczegółowe – sankcje administracyjne w prawie materialnym [w:] *Sankcje administracyjne...*, red. M. Stahl, R. Lewicka, M. Lewicki, s. 260 i n.

56 Por. D. Szumiło-Kulczycka, *Prawo administracyjno-karne*, Kraków 2004, s. 119–136.

57 Tekst pierwotny: Dz. U. Nr 92, poz. 881; obecnie tekst jedn.: Dz. U. z 2020 r. poz. 215 ze zm.

lany nienadający się do stosowania przy wykonywaniu robót budowlanych;

2) umieszcza znak budowlany na wyrobie budowlanym, który nie spełnia wymagań określonych w niniejszej ustawie;

3) umieszcza na wyrobie budowlanym znak podobny do znaku budowlanego, mogący wprowadzić w błąd nabywcę lub użytkownika tego wyrobu;

4) umieszcza znak budowlany na wyrobie, niebędącym wyrobem budowlanym.

Nie trzeba dużej wyobraźni, aby przewidzieć, że wskazane zachowania mogą stwarzać zagrożenie spowodowania zagrożenia katastrofą budowlaną. Zagrożenie karne oraz społeczna szkodliwość czynu wskazywały, że art. 34 typizuje występki, a więc przestępstwo. Niemniej art. 36 tejże ustawy stanowił pierwotnie, że orzekanie w sprawach określonych m.in. w art. 34 następuje na podstawie przepisów ustawy z dnia 24 sierpnia 2001 r. – Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia⁵⁸.

Wskazana sprzeczna z ustawą z dnia 20 maja 1971 r. – Kodeks wykroczeń⁵⁹ regulacja budziła wątpliwości w praktyce na tyle duże, że głos zmuszony był zabrać Sąd Najwyższy. Sąd Okręgowy w O. dnia 21 października 2005 r. przedstawił Sądowi Najwyższemu zagadnienie prawne wymagającego zasadniczej

wykładni ustawy, ujęte w pytaniu: „Czy czyn opisany w art. 34 ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o wyrobach budowlanych (Dz. U. z 2004 r. Nr 92, poz. 881) stanowi wykroczenie w rozumieniu art. 1 § 1 ustawy z dnia 20 maja 1971 r. (Dz. U. z 2004 r. Nr 173, poz. 1808) – Kodeks wykroczeń?”. W orzeczeniu z lutego 2006 r. Sąd Najwyższy, eksponując kryterium formalne, rozstrzygnął, że „jeżeli w ustawie wskazano, że orzekanie co do określonego czynu następuje na podstawie przepisów Kodeksu postępowania w sprawach o wykroczenia, to czyn taki zawsze jest wykroczeniem, a więc także wówczas, gdy jest zagrożony karą grzywny wyższą niż 5000 zł”⁶⁰.

Pomimo że sankcja z art. 34 ustawy o wyrobach budowlanych aż dwudziestokrotnie przewyższała górną granicę sankcji przewidzianych dla wykroczeń (5000 zł), decyzją prawodawcy czyn stanowił wykroczenie. Wątpliwości jednak narastały. Wskazany przepis był kilkakrotnie nowelizowany, a ostatecznie uchylony ustawą z dnia 13 kwietnia 2016 r. o systemach oceny zgodności i nadzoru rynku⁶¹, która weszła w życie z dniem 1 stycznia 2017 r. Zachowania opisane wyżej pierwotnie jako typy wykroczeń ostatecznie po rozbudowaniu stały się deliktami administracyjnymi w nowym rozbudowanym rozdziale 6a zatytułowanym „Kary pieniężne”⁶². Stosunkowo wysokie zagroże-

nia karne w art. 36a, 36b (100 000 zł) nie uległy zmianie, co prawdopodobnie musiałoby nastąpić, gdyby chcieć utrzymać wskazane typy czynów w kategorii wykroczeń i jednocześnie zachować spójność systemową. Górna granica zagrożeń dla wykroczeń to nadal 5000 zł. Obecnie organem orzekającym nie jest już niezależny i niezawisły sąd, lecz „właściwy organ prowadzący postępowanie”, a w praktyce organy nadzoru budowlanego⁶³. Nakładanie sankcji następuje w drodze administracyjnej. Z punktu widzenia interesu państwa jest ono łatwiejsze, szybsze i gwarantuje większe wpływy do skarbu państwa⁶⁴.

W sensie jakościowym najpoważniejszą zmianą jest niewątpliwie dodanie w 2017 r. działu IVA do Kodeksu postępowania administracyjnego zatytułowanego „Administracyjne kary pieniężne”⁶⁵. Przyjęcie reguł orzekania kar pieniężnych było realizacją postulatów doktrynalnych⁶⁶, Rzecznika Praw Obywatelskich⁶⁷ i innych podmiotów. Wskazuje się, że ich ustanowienie „sprzyja dążeniu do wypełnienia zasady równości wobec prawa czy też zachowaniu zasady proporcjonalności”⁶⁸. Podnoszono również, że przyjęcie wskazanych zasad łagodzi bezwzględny charakter administracyjnych kar pieniężnych, a następnie ich egzekucję⁶⁹. Kodeks zawiera definicję legalną kary administracyjnej. Przez ad-

58 Tekst jedn.: Dz. U. z 2020 r. poz. 729 ze zm.

59 Tekst jedn.: Dz. U. z 2019 r. poz. 821 ze zm.

60 Postanowienie SN z 24.02.2006 r., I KZP 52/05, OSNKW 2006, nr 3, poz. 23.

61 Tekst pierwotny: Dz. U. poz. 542; obecnie tekst jedn.: Dz. U. z 2019 r. poz. 544 ze zm.

62 Art. 36a–36i. Por. przede wszystkim art. 36a [Wprowadzanie do obrotu wyrobu nienadającego się do zamierzonego zastosowania] w brzmieniu: „Producent albo importer, który wprowadza do obrotu wyrobów budowlanych nienadających się do zamierzonego zastosowania w zakresie zadeklarowanych właściwości użytkowych, podlega karze pieniężnej w wysokości do 100 000 zł”, oraz art. 36b [Umieszczanie oznakowania CE] stanowiący, iż producent, który umieszcza oznakowanie CE albo znak budowlany na wyrobie budowlanym, który nie posiada właściwości użytkowych określonych w deklaracji właściwości użytkowych lub krajowej deklaracji, podlega karze pieniężnej w wysokości do 100 000 zł.

63 Por. wyrok WSA w Warszawie z 27.11.2018 r., VI SA/Wa 928/18, Legalis nr 1863285.

64 We wskazanej wyżej sprawie VI SA/Wa 928/18, Wojewódzki Inspektor Nadzoru Budowlanego nałożył karę w wysokości 12 000 zł za wadliwe oznaczenie mocy grzejnika.

65 Ustawa z 7.04.2017 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania administracyjnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 935).

66 Por. M. Kasiński, *Sankcje administracyjne a patologie w działaniu administracji* [w:] *Sankcje administracyjne...*, red. M. Stahl, R. Lewicki, M. Lewicka, s. 157–158; R. Stankiewicz [w:] *Kodeks postępowania administracyjnego. Komentarz*, red. R. Hauser, M. Wierzbowski, art. 189a, nb 1, Warszawa 2020, Legalis.

67 Por. wystąpienie RPO Ireny Lipowicz z 29.01.2013 r., RPO-722886-V/2013/PM, skierowane do Ministra Administracji i Cyfryzacji.

68 R. Stankiewicz [w:] *Kodeks postępowania administracyjnego...*, red. R. Hauser, M. Wierzbowski, art. 189a, nb 1.

69 Por. W. Piątek, *Kodeks postępowania administracyjnego w świetle ustawy nowelizującej dnia 7 kwietnia 2017 r.*, „Zeszyty Naukowe Sądownictwa Administracyjnego” 2017, nr 5, s. 31.

ministracyjną karę pieniężną rozumie się określoną w ustawie sankcję o charakterze pieniężnym, nakładaną przez organ administracji publicznej, w drodze decyzji, w następstwie naruszenia prawa polegającego na niedopełnieniu obowiązku albo naruszeniu zakazu ciążącego na osobie fizycznej, osobie prawnej albo jednostce organizacyjnej nieposiadającej osobowości prawnej (art. 189b k.p.a.). Przyjęto zasady prawa intertemporalnego (art. 189c k.p.a.), dyrektywy wymiaru kar na wzór prawa karnego (art. 189d k.p.a.), namiastkę okoliczności wyłączających odpowiedzialność (art. 189e k.p.a.) oraz przesłanki odstąpienia od nałożenia administracyjnej kary pieniężnej (art. 189f k.p.a.). Wszystko to prowadzi do ograniczenia automatyzmu i nieuwzględniania przyczyn i okoliczności dopuszczenia się naruszenia⁷⁰.

Podsumowanie

Przejmowanie pola prawa karnego przez prawo administracyjne odbywa się stopniowo i bez większych oporów. Spory o to, czy wyodrębnić w tym obszarze osobne prawo administracyjno-karne wydają się mieć w tym kontekście drugorzędne znaczenie⁷¹. Dużo poważniejszym zagadnieniem jest zacieranie różnic między obiema gałęziami pra-

wa. Sankcje karno-administracyjne są trwałym elementem polskiego porządku prawnego. Nadal aktualne pozostają podnoszone wątpliwości, które nie zniknęły po zmianie Kodeksu postępowania administracyjnego w 2017 r. Można spodziewać się wzrostu liczby kar administracyjnych. Ich nakładanie jest łatwiejsze, większa jest potencjalna kontrola nad ich orzekaniem ze strony władzy centralnej, jak również potencjalnie wyższe są wpływy budżetowe z tytułu ich nakładania. Nadal brak jest rozbudowanego katalogu gwarancji, który występuje na gruncie powszechnego prawa karnego. Kary administracyjne stwarzają zagrożenie dla obywateli, albowiem możliwości obrony przed działaniami państwa w postępowaniu administracyjnym są ograniczone⁷². Do tego już wskazuje się nowe zagrożenia, jak np. duże dowolności w orzekaniu kar (określenie wysokości kar, odstąpienie od ich orzekania), generujące trudności orzecznicze dla organów administracji⁷³. Aktualne pozostają fundamentalne wątpliwości co do naruszenia zasady podziału władz. Możliwość odwołania do sądu administracyjnego nie daje pełnych gwarancji. Argumentem przeciwko abolicjonizmowi prawa karnego i administratywizacji prawa karnego jest to, że

wraz z ograniczeniem zakresu gwarancji prawa karnego zmniejszą się również prawne gwarancje przeciwko państwu oraz otwiera się droga do zwiększenia arbitralności, nie został bowiem jeszcze zaprojektowany system, który potencjalnie mógłby zaoferować lepszą, a nawet równą ochronę⁷⁴.

Wprowadzenie działu IVA do Kodeksu postępowania administracyjnego zdaje się zamykać kolejny etap rozwoju kar administracyjnych. Odpowiedzialność administracyjną cechował zawsze automatyzm, szybkość i rutyna, które z punktu widzenia interesu państwa były zaletą. Odpowiedzialność obiektywna leżąca u podstaw prawa administracyjnego nie oznaczała jednak jeszcze, że była to odpowiedzialność absolutna. Wskazuje się, że stopniowo w piśmiennictwie i w orzecznictwie było słychać domaganie się zachowania przy stosowaniu kar administracyjnych elementarnych zasad odpowiedzialności karnej, w tym nawet, co już nie jest takie oczywiste, przesłanki zawinienia⁷⁵. Zasady te dawać mają gwarancje dla praw człowieka i obywatela. Czy jednak dublowanie w ramach odpowiedzialności administracyjnej zasad odpowiedzialności karnej jest celowe i racjonalne?

70 Por. S. Dudziak, *Zasady wymiaru administracyjnych kar pieniężnych po nowelizacji Kodeksu postępowania administracyjnego*, „Samorząd Terytorialny” 2018, nr 6, s. 23–32.

71 Por. D. Szumiło-Kulczycka, *Prawo administracyjno-karne*, Kraków 2004; D. Szumiło-Kulczycka, *Prawo administracyjno-karne czy nowa dziedzina prawa?*, „Państwo i Prawo” 2004, z. 9, s. 3 i n.; krytycznie o tym pomyśle J. Skupiński, *Odpowiedzialność...*, s. 368, który wskazał, że nazwa ta może być myląca, bo nie chodzi o odpowiedzialność karną, a administracyjną.

72 Por. K. Czichy, *O niestosowaniu gwarancji karnych do administracyjnych kar pieniężnych*, „Prokuratura i Prawo” 2017, nr 12, s. 93 i n.

73 S. Dudziak, *Zasady wymiaru...*

74 Por. R. van Swaaningen, L. Hulsman [w:] *Five Key Thinkers in Criminology*, eds. K. Hayward, S. Maruna, J. Mooney, London–New York 2010, s. 140 i n.

75 Por. zwłaszcza M. Rypina, *Wina jako przesłanka odpowiedzialności przy stosowaniu administracyjnych kar pieniężnych* [w:] *Kierunki rozwoju prawa administracyjnego*, red. R. Stankiewicz, Warszawa 2011 oraz przywołane tam literatura i orzecznictwo.

Literatura

Andrejew I., *Ustawowe znamiona czynu. Typizacja i kwalifikacja przestępstw*, Warszawa 1978

Blachnio-Parzych A., *Sankcja administracyjna a sankcja karna w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego oraz Europejskiego Trybunału Praw Człowieka* [w:] *Sankcje administracyjne. Blaski i cienie*, red. M. Stahl, R. Lewicka, M. Lewicki, Warszawa 2011

Beccaria C., *O przestępstwach i karach*, oprac. S. Lelental, Łódź 2014

Czichy K., *O niestosowaniu gwarancji karnych do administracyjnych kar pieniężnych*, „Prokuratura i Prawo” 2017, nr 12

- Dana A., *Istota podziału i równowagi władz w polskim konstytucjonalizmie*, „Doctrina. Studia społeczno-polityczne” 2009, nr 6
- Dudziak S., *Zasady wymiaru administracyjnych kar pieniężnych po nowelizacji Kodeksu postępowania administracyjnego*, „Samorząd Terytorialny” 2018, nr 6
- Fifty Key Thinkers in Criminology*, eds. K. Hayward, S. Maruna, J. Mooney, London–New York 2010
- Giezek J., *O tendencjach do subiektywizowania bezprawności i obiektywizowania winy we współczesnym prawie karnym*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 1997, t. 1
- Glaser, S., *Polski proces karny w zarysie*, Kraków 1934
- Hulsman L., *Alternatives to Criminal Justice: Decriminalization and Depenalization* [w:] Abolitionism in History. On Another Way of Thinking, red. Z. Lasocik, M. Płatek, I. Rzeplińska, Warszawa 1991
- Izdebski H., *Historia administracji*, Warszawa 1996
- Jasiński J., *Punitowność systemów karnych*, „Studia Prawnicze” 1973, nr 35
- Kant I., *Krytyka praktycznego rozumu*, w przekładzie J. Gałęckiego, Warszawa 1984
- Kasiński M., *Sankcje administracyjne a patologie w działaniu administracji* [w:] Sankcje administracyjne. Blaski i cienie, red. M. Stahl, R. Lewicki, M. Lewicka, Warszawa 2011
- Kochanowski J., *O przekształcaniu się odpowiedzialności karnej*, „Państwo i Prawo” 1978 Kochanowski J., Standard „rozsądnego człowieka” w prawie karnym, „Studia Iuridica” 1991, t. XX
- Kodeks postępowania administracyjnego. Komentarz*, red. R. Hauser, M. Wierzbowski, Warszawa 2020, Legalis
- Król-Bogomilska M., *Kary pieniężne w prawie antymonopolowym*, Warszawa 2001
- Król-Bogomilska M., *Zwalczanie karteli w prawie antymonopolowym i karnym*, Warszawa 2013
- Lernell L., *Podstawowe zagadnienia penologii*, Warszawa 1977
- Lisiakiewicz L., „*Jus puniendi*” czy metafizyka?, „Państwo i Prawo” 1963, z. 8–9
- Łączkowski W., *Trójpodział władz a dobro wspólne*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2018, z. 1
- Makarewicz J., *Granice ustawy karnej*, „Przegląd Prawa i Administracji” 1920, rok XLV
- Makarewicz J., *Powrotna fala (projekt ustawy o wykroczeniach)*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1930, z. 4
- Makarewicz J., *Prawo karne. Wykład porównawczy z uwzględnieniem prawa obowiązującego w Rzeczypospolitej Polskiej*, Lwów–Warszawa 1924
- Marek A., *Prawo karne: część ogólna*, Bydgoszcz 1992
- Maziarz J., *Postępowanie karnoadministracyjne w II Rzeczypospolitej*, „Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa” 2014, nr 7 (2)
- Nałęcz A., *Sankcje administracyjne w świetle Konstytucji RP* [w:] Sankcje administracyjne. Blaski i cienie, red. M. Stahl, R. Lewicka, M. Lewicki, Warszawa 2011
- Pastwa-Wojciechowska B., Zalewski W., *Wina w prawie karnym i psychologii* [w:] Psychologia i prawo. Między teorią a praktyką, red. E. Habzda-Siwiek, J. Kabzińska, Gdańsk 2014
- Piątek W., *Kodeks postępowania administracyjnego w świetle ustawy nowelizującej dnia 7 kwietnia 2017 r.*, „Zeszyty Naukowe Sądownictwa Administracyjnego” 2017, nr 5
- Pol K., Franciszek Nowodworski (1859–1924) [w:] *Poczet prawników polskich*, Warszawa 2000
- Potępa M., Kant i Hegel. *Spór między teorią moralności a teorią etyczności*, „Archiwum Historii Filozofii i Myśli Społecznej” 1998, t. 43
- Radecki W., *Kary pieniężne w ochronie środowiska*, Bydgoszcz 1996

- Radzinowicz L., *Ideology and Crime. A Study of Crime in its Social and Historical Context*, London 1966,
- Rappaport E.S., *Uprawnienia karne władz administracyjnych*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1921, z. 2
- Rappaport E.S., *Zagadnienie wykroczeń w ustawodawstwie polskim (autoreferat sprawozdawczy)*, „Gazeta Sądowa Warszawska” 1929, nr 21, 22, 23
- Ruggiero V., *Penal Abolitionism*, New York 2010
- Rypina M., *Wina jako przesłanka odpowiedzialności przy stosowaniu administracyjnych kar pieniężnych* [w:] Kierunki rozwoju prawa administracyjnego, red. R. Stankiewicz, Warszawa 2011
- Skupiński J., *Model polskiego prawa o wykroczeniach*, Ossolinum 1974
- Skupiński J., *Odpowiedzialność podmiotów zbiorowych na tle polskiej ustawy z dnia 28 października 2002 roku (próba zarysu problematyki)*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2003, t. XI
- Stomma S., *Fikcja winy*, „Państwo i Prawo” 1947, z. 10
- Szumiło-Kulczycka D., *Prawo administracyjno-karne*, Kraków 2004
- Szumiło-Kulczycka D., *Prawo administracyjno-karne czy nowa dziedzina prawa?*, „Państwo i Prawo” 2004, z. 9
- Śliwiński S., *Polskie prawo karne materialne. Część ogólna*, Warszawa 1946
- Taubenschlag G., *Polskie prawo karno-administracyjne*, Łódź 1924
- Taubenschlag G., *Polskie prawo karno-administracyjne. Część pierwsza – prawo materialne*, Łódź 1937
- Turno B., *Leniency. Program łagodzenia kar pieniężnych w polskim prawie ochrony konkurencji*, Warszawa 2013
- Turski J., *Administracyjne kary pieniężne w świetle Konstytucji RP – wybrane zagadnienia*, „Zeszyty Naukowe WSAiB” 2014, z. 20
- Wantuła H., *Abolicjonizm – obrona humanistycznych wartości*, „Studia Prawnicze” 1990, nr 4
- Wantuła H., *Abolicjonizm więzień: podejście racjonalne i humanistyczne: o karze pozbawienia wolności, o jej skutkach i możliwościach jej ograniczania*, Kraków 1997
- Waszczyński J., *Wina a prewencyjny aspekt kary* [w:] *Problemy odpowiedzialności karnej*, red. Z. Cwiąkalski, M. Szewczyk, S. Waltoś, A. Zoll, Kraków 1994
- Wróbel A., *Odpowiedzialność administracyjna w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego (na przykładzie administracyjnych kar pieniężnych)*, „Europejski Przegląd Sądowy” 2014, nr 9
- Zalewski W., *Nowy abolicjonizm. Co zostało z krytyki więziennictwa? [w:] Czy i jakie więzienia są potrzebne. Rozważania na tle zagadnień współczesności. Księga rocznicowa z okazji 25 lat Polskiego Towarzystwa Penitencjarnego*, red. P. Stępiak, T. Kalisz, W. Zalewski, Poznań 2016
- Zalewski W., *Odpowiedzialność podmiotu zbiorowego w prawie karnym – w poszukiwaniu racjonalności*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2017, t. XXXVII
- Zawistowski D., *Niezależność i niezawisłość sędziów z perspektywy prawa Unii Europejskiej*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2016, z. 2
- Zimmermann M., *Art. 72 Konstytucji a dotychczasowe ustawodawstwo polskie*. (Studjum z dziedziny prawa karno-administracyjnego), Lwów 1930

ROSZCZENIA PRZYSŁUGUJĄCE W ZWIĄZKU Z NARUSZENIEM USTAWY O ZWALCZANIU NIEUCZCIWEJ KONKURENCJI – CZĘŚĆ II

W drugiej części artykułu omawiającego roszczenia przysługujące z tytułu naruszenia prawa o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji, przyglądamy się roszczeniom odszkodowawczym, roszczeniom o wydanie bezprawnie uzyskanych korzyści, a także roszczeniom o zasądzenie odpowiedniej kwoty na cel społeczny związany ze wspieraniem kultury polskiej lub ochroną dziedzictwa narodowego.

W razie dokonania czynu nieuczciwej konkurencji, przedsiębiorca, którego interes został zagrożony lub naruszony, może żądać określonych roszczeń: zaniechania niedozwolonych działań; usunięcia skutków niedozwolonych działań; złożenia jednokrotnego lub wielokrotnego oświadczenia odpowiedniej treści i w odpowiedniej formie; naprawienia wyrządzonej szkody, na zasadach ogólnych; wydania bezpodstawnie uzyskanych korzyści, na zasadach ogólnych czy zasądzenia odpowiedniej sumy pieniężnej na określony cel społeczny związany ze wspieraniem kultury polskiej lub ochroną dziedzictwa narodowego, jeżeli czyn nieuczciwej konkurencji był zawiniony. Roszczeń tych można domagać się łącznie bądź tylko niektórych z nich.

Roszczenia odszkodowawcze

Obowiązek naprawienia szkody, która została wyrządzona przedsiębiorcy czynem nieuczciwej konkurencji, przedstawia przepis art. 18 ust. 1 pkt 4 u.z.n.k. Wykorzystanie tego przepisu stanowi mechanizm obronny dla przedsiębiorcy poszkodowanego działaniem deliktowym osoby trzeciej. „Obowiązek naprawienia szkody wyrządzonej czynem nieuczciwej konkurencji jest skonstruowany, podobnie jak w przepisach dotyczących ochrony praw wyłącznych (zwłaszcza art. 287 ust. 1 i art. 296 ust. 1 p.w.p. w brzmieniu sprzed nowelizacji dokonanej ustawą z dnia 9 maja 2007 r. o zmianie ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych oraz niektórych in-

nych ustaw), na zasadach ogólnych, przez które rozumieć należy przepisy regulujące ogólne zasady naprawienia szkody (art. 361-363 k.c.) oraz przepisy dotyczące przesłanek odpowiedzialności odszkodowawczej za czyny niedozwolone (art. 415 i n. k.c.; B. Gawlik”¹.

„Roszczenie o naprawienie szkody w ustawie o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji pełni te same funkcje, jakie pełni roszczenie o naprawienie szkody uregulowane w kodeksie cywilnym. Nadrzędną funkcją roszczenia odszkodowawczego jest funkcja kompensacyjna, przesądzająca o obowiązku wyrównania uszczerbku wyrządzonego w określonych dobrach podlegających ochronie prawnej”². „Funkcja kompensacyjna determinuje granice odpowiedzialności za wyrządzoną szkodę. Zgodnie z art. 363 § 1 k.c. wyrównanie uszczerbku może nastąpić w dwojaki sposób – poprzez przywrócenie stanu poprzedniego (restitutio in integrum) bądź poprzez zapłatę odpowiedniej kwoty w pieniądzu. Szkody wyrządzone czynami nieuczciwej konkurencji w przeważającym zakresie mieszczą się w hipotezie normy z art. 363 § 1 zdanie drugie k.c. i podlegają naprawieniu w drodze zapłaty odszkodowania pieniężnego. Prymat funkcji kompensacyjnej pociąga za sobą istotne implikacje w sferze określenia zakresu, w jakim szkoda podlega naprawieniu; z perspektywy interesów poszkodowanego zakres ten wyznacza pełna wartość poniesionej szkody (zasada pełnego odszkodowania), natomiast w aspekcie intere-

Nikol Małaszewska-Dąbrowska

Prawnik, absolwentka Podyplomowego Studium Prawa Spółek na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego. Z Kancelarią Russell Bedford związana od 2012 roku. Specjalizuje się w obsłudze podmiotów gospodarczych, jak i osób fizycznych w zakresie doradztwa prawnego w postępowaniach cywilnych i gospodarczych. Posiada doświadczenie zawodowe, które obejmuje prowadzenie sporów sądowych. Jest także autorką licznych artykułów o tematyce prawnej i podatkowej publikowanych w prasie branżowej.

Słowa kluczowe: roszczenia, ustawa o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji, nieuczciwa konkurencja, roszczenie o zaniechanie niedozwolonych działań; roszczenie o usunięcie skutków niedozwolonych działań; roszczenie o złożenie oświadczenia.

1 Ustawa z dnia 16 kwietnia 1993 roku – o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji, t.j. Dz. U. z 2020 poz. 1913 ze zm., zwany dalej ustawą o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji lub u.z.n.k.

2 A. Jakubecki, *Postępowanie zabezpieczające w sprawach z zakresu prawa własności intelektualnej*, Kraków 2002, s. 72; E. Wojcieszko-Głuszko, *Tajemnica przedsiębiorstwa i jej cywilnoprawna ochrona na podstawie przepisów prawa nieuczciwej konkurencji*, PIPWI UJ 2005, z. 89, s. 35).

sów sprawcy zakres ten jest ograniczony zakazem wzbogacenia poszkodowanego wskutek naprawienia szkody”³.

W doktrynie pojawia się również stanowisko, że obowiązek polegający na naprawieniu wyrządzonej szkody ma wymiar prewencyjno-wychowawczy. Prewencja w tym wypadku ma polegać na odstraszaniu przyszłych sprawców od popełnienia czynów deliktowych z uwagi na konieczność wyrównania strat, które przedsiębiorca odniósł w wyniku czynów niedozwolonych. W orzecznictwie natomiast odpowiedzialność odszkodowawcza przybiera niekiedy wymiar formy represji wobec sprawcy, co zostało uwypuklone przez Sąd Najwyższy w uzasadnieniu wyroku z dnia 26 listopada 2004 r., I CK 300/04, ale istnieją również poglądy odmienne w literaturze.

„Przesłankami odpowiedzialności odszkodowawczej są:

- 1) powstanie szkody;
- 2) wyrządzenie szkody na skutek zdarzenia (faktu), z którym ustawa łączy obowiązek odszkodowawczy, tzn. czynu nieuczciwej konkurencji;
- 3) związek przyczynowy pomiędzy szkodą a zdarzeniem, które ją spowodowało”⁴.

Odnosząc się do pojęcia samej szkody, zauważyć należy, że w kodeksie cywilnym oraz w ustawie o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji ustawodawca nie zdefiniował co kryje się pod tym pojęciem. „W literaturze wypracowano jednak spójną koncepcję rozumienia szkody jako uszczerbku w prawnie chronionych dobrach, zarówno

w sferze majątkowej, jak i niemajątkowej.⁵ Uszczerbek, o którym mowa, może polegać na utracie, zmniejszeniu lub niepowiększeniu aktywów albo powstaniu lub zwiększeniu pasywów poszkodowanego”⁶. Naruszenie przez podmiot trzeci czynem nieuczciwej konkurencji dóbr niematerialnych przedsiębiorcy zwykle powoduje szkodę na gruncie relacji podmiotu na danym rynku z innymi przedsiębiorcami, kontrahentami i klientami. W takim wypadku pozycja na rynku danego przedsiębiorcy może ulec zmianie, pogorszyć się. Dokładne określenie takiej szkody jest znacznie utrudnione, ponieważ wpływ na jej wysokość ma wiele czynników. Dodatkowo należy pamiętać, że nie każde naruszenie interesów prowadzące do wypełnienia przesłanek czynu nieuczciwej konkurencji powoduje szkodę rozumianą jako uszczerbek majątkowy i rodzi po stronie sprawcy czynu odpowiedzialność odszkodowawczą.

„Podobnie jak w powszechnym prawie cywilnym, na tle komentowanej ustawy można rozróżnić dwie postacie szkody: szkodę rzeczywistą (*damnum emergens*) i utracony zysk (*lucrum cessans*). Szkada rzeczywista odpowiada zmianie stanu majątkowego poszkodowanego bądź poprzez zmniejszenie jego aktywów, bądź poprzez powiększenie pasywów. Utracony zysk stanowią korzyści (aktywa), które poszkodowany z dużym stopniem prawdopodobieństwa uzyskałby, gdyby mu nie wyrządzono szkody”⁷.

Mając na uwadze czyny nieuczciwej konkurencji i pojęcie szkody rzeczywistej czy utraconych korzyści, rozróżnienie tych pojęć w konkretnym stanie faktycznym spra-

wia znaczne trudności. Straty, które zostały poniesione przez przedsiębiorcę mają odzwierciedlenie na różnych polach prowadzonej przez niego działalności, mowa m.in. o naruszeniu renomy przedsiębiorcy, prawa do oznaczeń lub naśladownictwo określonych produktów. „W literaturze przyjmuje się, że na szkodę rzeczywistą składają się m.in. nakłady poczynione na podjęcie produkcji towarów lub świadczenie usług, których przedsiębiorca nie zdoła odzyskać wskutek czynu nieuczciwej konkurencji, podwyższone nakłady na reklamę i wyjaśnienie sytuacji rynkowej zmierzające do zmniejszenia lub eliminacji skutków niedozwolonego działania, utracone koszty amortyzacji, koszty modyfikacji asortymentu lub sposobu wytwarzania towarów, koszty związane z wykryciem bezprawnej działalności, a także obniżenie wartości chronionego dobra (zwłaszcza w przypadku oznaczeń i know-how)”⁸.

Zgodnie z wyrokiem Sadu Apelacyjnego w Poznaniu przykładem szkody rzeczywistej, która została poniesiona przez przedsiębiorcę na skutek czynu nieuczciwej konkurencji, polegającego na kopiowaniu jego towarów przez byłego kontrahenta (który w konsekwencji powyższego wycofał się ze współpracy z powodem), są utracone koszty inwestycyjne związane z koniecznością wycofania towarów oryginalnych z obrotu oraz koszty opracowania nowej linii towarów⁹.

Biorąc pod uwagę orzecznictwo w zakresie czynów nieuczciwej konkurencji przedsiębiorcy, można stwierdzić, że znacznie częściej występują z roszczeniem odszkodowawczym w postaci utraconego zysku. Aby poszkodowany przedsiębiorca mógł

3 A. Tischner, *Odpowiedzialność majątkowa za naruszenie prawa do znaku towarowego*, Warszawa 2008, s. 72.

4 S. Grzybowski, J. Skąpski, S. Wójcik, *Zarys prawa cywilnego*, Warszawa 1988, s. 145.

5 Z. Banaszczyk, *Kodeks cywilny, t. 1, Komentarz do artykułów 1-44911*, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2008, s. 992 i n.

6 M. Kaliński, *System Prawa Prywatnego*, t. 6, s. 77.

7 Z. Banaszczyk, *Kodeks cywilny, t. 1, Komentarz do artykułów 1-44911*, red. K. Pietrzykowski, t. 1, 2008, s. 996.

8 L. Górnicki, *Nieuczciwa konkurencja, w szczególności przez wprowadzające w błąd oznaczenie towarów lub usług i środka ochrony w prawie polskim*, Wrocław 1997, s. 89; J. Szwaja, *Ustawa o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji. Komentarz*, red. J. Szwaja, 2006, s. 858-859; E. Wojcieszko-Głuszko, *Tajemnica przedsiębiorstwa*, s. 101-102.

9 Wyrok Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z dnia 29 listopada 2007 r., I ACa 970/07.

skutecznie dochodzić naprawienia szkody, powinien wykazać z dużym stopniem prawdopodobieństwa, że w oznaczonym okresie osiągnąłby określony zysk, którego został pozbawiony wskutek popełnionego deliktu¹⁰. Przedsiębiorca w takim wypadku nie ma natomiast obowiązku wykazywać, że założony zysk osiągnąłby na pewno, wystarczy wykazanie, że korzyść utraconą przez niezgodne z prawem działanie innej osoby mógłby realnie osiągnąć, biorąc pod uwagę wszystkie aspekty. Poszkodowany powinien wykazać, że utracona korzyść była realna (wysoce prawdopodobna) nie tylko obiektywnie, biorąc pod uwagę model starannego przedsiębiorcy, ale także że była ona realna w konkretnej, indywidualnej sytuacji poszkodowanego.

„Dowodzenie wysokości utraconego zysku, ze względu na różnorodność jego form i przyczyn, może być dokonane za pomocą rozmaitych środków dowodowych i oparte na różnych procesach wnioskowania. Jedną z dostępnych metod dowodzenia wysokości utraconego zysku jest porównanie poziomu obrotów danym towarem przed i po dokonaniu czynu nieuczciwej konkurencji na podstawie ksiąg handlowych; dowód z opinii biegłego na temat popytu na ten towar w pewnym okresie, dowód możliwości produkcyjnych itp.”¹¹.

Osoba, która dopuściła się czynów nieuczciwej konkurencji i została zobowiązana do naprawienia wyrządzonej działaniem szkody, odpowiada wyłącznie za szkodę, która pozostaje w bezpośrednim związku przyczynowym z popełnionym przez niego deliktem. Dlatego prawidłowe wykazanie szkody w sprawach z zakresu nieuczciwej konkurencji jest w praktyce wysoce skomplikowane. Dostrzegł to rów-

nież Sąd Najwyższy, który w uzasadnieniu jednego z wyroków, wskazał: „Rekompensowanie szkód powstałych w wyniku czynów nieuczciwej konkurencji, a także naruszeń z zakresu własności przemysłowej, napotyka w obowiązującym stanie prawnym na trudności dowodowe zwłaszcza w zakresie wysokości doznanej szkody a to z uwagi na różnorodność i intensywność następstw takiego czynu, nie zawsze możliwych do ustalenia i poznania. Są to zjawiska i fakty trudno uchwytne, bo dotyczące reakcji szerokiego kręgu klientów, przyczyn spadku zainteresowania towarem, kosztów niezbędnych do przywrócenia pozycji rynkowej poszkodowanego, zwiększonej reklamy czy nadwerężonej jeśli nie wręcz obniżonej renomy prowadzonego przedsiębiorstwa i innych narażonych na szwank interesów poszkodowanego przedsiębiorcy. Stąd zawsze możliwe jest zgłoszenie przez sprawcę czynu, przeciwstawnej do ustalonej przez Sąd orzekający, argumentacji i krytyki tych ustaleń oraz oceny co do powstania i stopnia wpływu szkodzących następstw w majątku poszkodowanych”¹².

Jednocześnie Sąd Najwyższy zwraca uwagę na możliwość naprawienia szkody w pełnym zakresie, nie jedynie w jakiejś części „Zawarte w art. 18 ust. 1 pkt 4 u.z.n.k. odesłanie do zasad ogólnych obejmuje swoim zakresem również zasadę pełnego wynagrodzenia wyrządzonej szkody (art. 361 § 2 k.c.). Odszkodowanie przyznane poszkodowanemu czynem nieuczciwej konkurencji powinno wyrównać cały uszczerbek spowodowany bezprawnym działaniem w majątku poszkodowanego, czemu służy opisana metoda dyferencyjna”¹³.

Z uwagi na trudności w praktyce co do

ustalenia wysokości rzeczywiście poniesionej szkody w zakresie dóbr niematerialnych, w orzecznictwie i literaturze poszukuje się innych metod obliczania wysokości szkody lub wysokości odszkodowania.

Ostatnią z przesłanek w zakresie dochodzenia odszkodowania za czyny nieuczciwej konkurencji jest istnienie związku przyczynowo-skutkowego pomiędzy szkodą a czynem nieuczciwej konkurencji, który ją spowodował. W tym zakresie w orzecznictwie i literaturze poglądy są mocno podzielone, Sąd Najwyższy w jednym z wyroków uznał, że istnieje związek przyczynowy pomiędzy czynem nieuczciwej konkurencji polegającym na naśladownictwie opakowań a utraconym zyskiem stanowiącym równowartość zysku osiągniętego przez naruszciciela¹⁴. Natomiast stanowisko zgółta odmienne przedstawia się w literaturze dosyć licznie. Profesor Ryszard Skubisz zauważył, że stanowisko Sądu Najwyższego w praktyce nie do końca może być zgodne ze stanem faktycznym, gdyż zysk osiągnięty przez naruszciciela jest „wynikiem wielu czynników (np. skali przedsiębiorstwa, sposobu jego prowadzenia, jakości oferowanych towarów i usług)”¹⁵.

Niemniej bez względu na poglądy przedstawiane w orzecznictwie czy doktrynie związek przyczynowo-skutkowy powinien zostać oceniany indywidualnie w zgodzie z przesłankami wypracowanymi w powszechnym prawie cywilnym. „Ocena ta należy do sądu orzekającego, działającego zgodnie z własną wiedzą i doświadczeniem życiowym”¹⁶. Natomiast w przypadkach, w których sąd orzekający potrzebuje pomocy w zakresie wiedzy specjalistycznej, ma możliwość skorzystania z pomocy biegłego¹⁷.

10 Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 19 czerwca 2008 r., V CSK 19/08.

11 Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 19 czerwca 2008 r., V CSK 18/08.

12 Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 26 listopada 2004 r., I CK 300/04.

13 Ibidem.

14 Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 11 października 2003 r., II CKN 578/99.

15 Ryszard Skubisz (Prawo znaków towarowych. Komentarz, Warszawa 1990 r., s. 18).

16 Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 11 września 2003 r., III CKN 473/01.

17 Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 10 kwietnia 2008 r., IV CSK 5/08.

W zakresie samej odpowiedzialności za poniesioną szkodę swoim bezprawnym działaniem, naruszający odpowiada na zasadzie winy. Pod pojęciem winy zawarte są dwa elementy: działanie bezprawne i wina w znaczeniu subiektywnym. Przesłanka bezprawności jest wykazana w każdym przypadku ustalenia, że czyn sprawcy wypełnia znamiona czynu nieuczciwej konkurencji w rozumieniu komentowanej ustawy. Czyny nieuczciwej konkurencji ze swej natury są bowiem bezprawne¹⁸. Wykazanie sprawcy czynu winy sprawia w rzeczywistości wiele trudności, gdyż należy rozróżnić winę umyślną, gdy sprawca miał świadomość o tym, że podejmowane przez niego działania są bezprawne, od winy nieumyślnej, gdy sprawca powinien był wiedzieć, że działanie jest bezprawne. Wykazanie tych okoliczności jest dość skomplikowane w praktyce. W sprawach z zakresu nieuczciwej konkurencji zastosowanie znajduje zaostrożony miernik należytej staranności z „uwzględnieniem zawodowego charakteru działalności gospodarczej” sprawcy. Od przedsiębiorców wymaga się znajomości przepisów prawa i następstw wynikających z niego dla prowadzonej przez nich działalności.¹⁹

Z uwagi na fakt, że w przypadku dochodzenia odszkodowania w sprawach z zakresu nieuczciwej konkurencji, stosuje się odwołanie do przepisów ogólnych tj. art. 363 § 1 k.c., to poszkodowanemu służy wybór co do formy naprawienia szkody. Przedsiębiorca może wybrać formę przywrócenia stanu poprzedniego bądź zapłatę odpowiedniej sumy pieniężnej. Przywrócenie stanu poprzedniego w przypadku naruszeń ustawy o zwalczaniu nieuczciwej

konkurencji nie do końca w praktyce jest zadawalające z uwagi na fakt, że funkcję tą spełnia poniekąd art. 18 ust. 1 pkt 2 i 3 u.z.n.k. oraz wnioszek z art. 18 ust. 2 u.z.n.k. „Roszczenie o usunięcie skutków naruszeń oraz wnioszek o orzeczenie o przedmiotach bezpośrednio związanych z popełnionym deliktem pełnią zwykle tę samą funkcję, co restytucja naturalna, a przy tym ich dochodzenie nie wymaga wykazania winy po stronie sprawcy”²⁰. Natomiast w przypadku w którym nie ma możliwości naprawienia szkody w całości, a jedynie w części „w takich sytuacjach można dopuścić przyznanie poszkodowanemu dodatkowego świadczenia (odszkodowania) pieniężnego, które ma na celu „uzupełnienie” restytucji naturalnej do granicy pełnego naprawienia szkody”²¹

Ponadto Sąd Najwyższy w wyroku wskazał, że widzi możliwość dochodzenia roszczenia o naprawienie szkody łącznie z roszczeniem o wydanie bezpodstawnie uzyskanych korzyści.²²

Należy także pamiętać, że do odpowiedzialności odszkodowawczej można pociągnąć nie tylko tego kto ja faktycznie wyrządził, ale również pomocnika, podżegacza czy osobę, która korzystała z takiej szkody.

Roszczenie o wydanie bezprawnie uzyskanych korzyści

Roszczenie o wydanie bezprawnie uzyskanych korzyści wskutek czynów nieuczciwej konkurencji zawarte jest w art. 18 ust. 1 pkt 5 u.z.n.k. Podobnie jak w przypadku dochodzenia odszkodowania, roszczenie o wydanie bezprawnie uzyskanych korzyści

może być dochodzone zgodnie z zasadami ogólnymi zawartymi w art. 405 k.c., co znajduje również potwierdzenie w wyroku Sądu Apelacyjnego w Krakowie²³. Roszczenie o wydanie bezprawnie uzyskanych korzyści może być dochodzone łącznie z pozostałymi roszczeniami jak i samodzielnie, co potwierdza orzecznictwo w wyrokach „roszczenie ma charakter samoistny i może być dochodzone łącznie z pozostałymi roszczeniami z art. 18 ust. 1 u.z.n.k. lub odrębnie, a także niezależnie od ewentualnych roszczeń służących powodowi z innych tytułów prawnych, zwłaszcza z tytułu niewykonania zobowiązań umownych.”²⁴

Celem roszczenia o wydanie bezprawnie uzyskanych korzyści jest regulacja stanu majątkowego poszkodowanego przedsiębiorcy sprzed popełnienia czynu.

Przesłankami roszczenia z art. 18 ust. 1 pkt 5 u.z.n.k. są:

- 1) popełnienie czynu nieuczciwej konkurencji;
- 2) wzbogacenie sprawcy;
- 3) zubożenie poszkodowanego oraz
- 4) związek przyczynowo-skutkowy pomiędzy wzbogaceniem a zubożeniem.

W zakresie konieczności wykazania przesłanki zubożenia poszkodowanego, inne stanowisko prezentuje Sąd Apelacyjny w Poznaniu, który wskazał, że: „Roszczenie o wydanie uzyskanych korzyści stanowi samodzielną podstawę odpowiedzialności, różni od bezpodstawnego wzbogacenia (z art. 405 i n. k.c.). Nie ma zatem podstaw odmawiać uwzględnienia roszczenia

18 J. Szwaia, *Ustawa o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji. Komentarz*, 2006, s. 854; wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 25 listopada 2011 r., I ACa 465/11.

19 Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 17 sierpnia 1993 r., III CRN 77/93.

20 E. Nowińska i M. du Vall, *Komentarz do ustawy o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji*, 2008, s. 303.

21 Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 3 lutego 1971 r., III CRN 450/70.

22 Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 29 stycznia 1970 r., I CR 434/69.

23 Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 4 września 2008 r., I ACa 635/08.

24 Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z dnia 10 stycznia 2013 r., I ACz 2239/12; wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 15 września 2009 r., I ACa 422/09.

25 Wyrok Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z dnia 7 listopada 2007 r., I ACa 819/07.

o ich wydanie z uwagi na fakt, że powód nie wykazał swojego zubożenia.”²⁵

Natomiast pod pojęciem związku przyczynowo – skutkowego zachodzącego pomiędzy wzbogaceniem a zubożeniem rozumie się także „współzależność”.

Omawiane roszczenie pozwala poszkodowanemu na żądanie wydania wszelkich korzyści, jakie sprawca uzyskał bezpośrednio lub pośrednio kosztem jego majątku.²⁶

Praktyka pokazuje, że korzyści jakie mogą zostać osiągnięte przez sprawców czynów nieuczciwej konkurencji jest wiele. Z uwagi na otwarty katalog czynów nieuczciwej konkurencji zawartych w art. 3 ust. 1 u.z.n.k., katalog bezpodstawnie uzyskanych korzyści, również jest otwarty, co obliguje do każdorazowego weryfikowania poszczególnych przesłanek roszczenia z art. 18 ust. 1 pkt 5 u.z.n.k. uwzględniając okoliczności konkretnej sprawy. Biorąc pod uwagę orzecznictwo oraz doktrynę w zakresie roszczenia o wydanie bezpodstawnie uzyskanych korzyści w przypadku naruszenia praw wyłącznych, wskazać można następujące przykładowe rodzaje wzbogacenia. „Wzbogacenie po stronie sprawcy może obejmować wartość tego, co sprawca zaoszczędził wskutek niezawarcia z poszkodowanym umowy o korzystanie z naruszonego dobra (dotyczy to jedynie tych dóbr, które mogą być przedmiotem umów licencyjnych, np. oznaczeń, przedmiotów wzornictwa przemysłowego, know-how). Obliczenie ekwiwalentu korzystania z danego dobra następuje według kryteriów obiektywnych, tj. na podstawie wartości rynkowej tego korzystania, odpowiadającej

opłacie licencyjnej, jaką sprawca musiałby uiścić, aby korzystać z niego za zgodą poszkodowanego.”²⁷

Wzbogacenie może również polegać na uzyskaniu korzyści gospodarczych kosztem utraty części lub całości rynku przez poszkodowanego. Zubożeniem w majątku poszkodowanego będzie zatem przede wszystkim utrata korzyści z gospodarczego wykorzystywania swoich dóbr niematerialnych lub pozycji rynkowej.²⁸ W literaturze funkcjonuje pogląd zgodnie z którym należy oceniać odrębnie i niezależnie pojęcie wzbogacenia sprawcy od osiągniętego przez niego zysku. W praktyce może bowiem pojawić się taka sytuacja w której sprawca czynu niedozwolonego nie osiągnie żadnego zysku np. z powodu unicestwienia i przerwania tego proceduru na początku. Mimo to poszkodowany przedsiębiorca ma prawo dochodzić i w takim wypadku rekompensaty odpowiadającej wartości korzystania z chronionego dobra.²⁹

Jednocześnie dochodzący zapłaty świadczenia powinien uwzględnić, to, że nie powinien domagać się całego osiągniętego przez sprawcę zysku, a jedynie takiej części, która związana jest bezpośrednio z wysokością zubożenia po jego stronie. W praktyce może zdarzyć się tak, że pozostała część uzyskanej przez sprawcę korzyści pochodzi z jego własnych nakładów na które poszkodowany przedsiębiorca nie miał wpływu. Dlatego poszkodowany nie może żądać wydania tych korzyści, które nie zostały uzyskane kosztem jego zubożenia, ale dzięki własnemu wysiłkowi sprawcy.³⁰ Wina sprawcy nie ma znaczenia dla dochodzenia roszczenia o wydanie bezpodstaw-

nie uzyskanych korzyści. Jednocześnie znaczenie dla obowiązku zwrotu korzyści może mieć stan świadomości naruszającego, jeśli uzyskane w sposób niezgodny z prawem korzyści zużył lub utracił.

W przypadku dochodzenia roszczeń w zakresie czynów nieuczciwej konkurencji wyliczenie rozmiaru szkody, korzyści, zysków zawsze stanowi znaczne trudności. Biorąc pod uwagę, że pod pojęciem korzyści, zysk mieści się szerokie spektrum różnego rodzaju wzbogaceni, mówimy zarówno o rzeczywistym zysku wzbogaconego, jak i zaoszczędzonych przez niego wydatkach, które ponosiłby np. w postaci nieuiszczonych opłat licencyjnych. „Przedmiotem roszczenia o wydanie bezpodstawnie uzyskanych korzyści jest jedynie faktyczny zysk, który pochodzi bezpośrednio z bezprawnego korzystania z prawa do znaku towarowego. Nie stanowi tej kategorii korzyści polegająca na zaoszczędzeniu przez naruszciciela wydatków (np. niezapłacone wynagrodzenie za korzystanie ze znaku towarowego)”³¹. W konsekwencji dochodzona wysokość roszczenia, zysku powinna pozostawiać w związku z wysokością zubożenia w majątku poszkodowanego przedsiębiorcy.

Ponadto, należy pamiętać, że istnieje możliwość łącznego dochodzenia roszczenia o wydanie bezpodstawnie uzyskanych korzyści wraz z roszczeniem o naprawienie szkody, przy czym kwota stanowiąca sumę dochodzonego świadczenia nie może przekraczać uszczerbku poniesionego przez poszkodowanego przedsiębiorcę. Innymi słowy kwota dochodzonego świadczenia nie może powodować, że

26 B. Gawlik, *Prawo wynalazcze: zagadnienia wybrane*, red. S. Grzybowski, A. Kopff, s. 358-359.

27 Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 10 sierpnia 2006 r., V CSK 237/06.

28 Wyroku Sądu Najwyższego z dnia 11 października 2001 r., II CKN 578/99.

29 R. Skubisz, Roszczenie o wydanie bezpodstawnie uzyskanych korzyści w prawie własności przemysłowej w: *Współczesne problemy prawa handlowego*, Kraków 2007 r., s. 316.

30 S. Sołtysiński (w:) S. Sołtysiński, A. Szajkowski, T. Szymanek, *Komentarz do prawa wynalazczego*, s. 303; J. Szwaia (w:) *Ustawa o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji. Komentarz*, red. J. Szwaia, 2006, s. 871-872.

31 Ibidem.

32 J. Szwaia, *Ustawa o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji. Komentarz*, red. J. Szwaia, 2006, s. 873; J. Barta, R. Markiewicz (w:) *Ustawa o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji. Komentarz*, red. J. Szwaia, 1994, s. 161.

przedsiębiorca wzbogaci się kosztem naruszającego. Stanowisko takie prezentuje również doktryna³².

Roszczenie o zasądzenie odpowiedniej kwoty na cel społeczny związany ze wspieraniem kultury polskiej lub ochroną dziedzictwa narodowego

Roszczenie o zasądzenie odpowiedniej kwoty na cel społeczny związany ze wspieraniem kultury polskiej lub ochroną dziedzictwa narodowego uregulowane zostało w art. 18 ust. 1 pkt 6 u.z.n.k. Celem przedmiotowego roszczenia jest przede wszystkim nałożenie odczuwalnej kary dla sprawcy czynu nieuczciwej konkurencji. Taki sposób ukarania sprawcy czynu nie do końca znajduje zrozumienie w części doktryny, która krytycznie patrzy na taką represyjną funkcję. Drugą z funkcji jakie przybiera omawiane roszczenie jest funkcja prewencyjna, odstrasżająca od dokonywania czynów nieuczciwej konkurencji. Często w praktyce zdarza się tak, że roszczenia pieniężne przewidziane w art. 18 u.z.n.k. nie spełniają w całości oczekiwań poszkodowanego, zwłaszcza bacząc na szereg wymogów, które poszkodowany musi wykazać czy udowodnić, co w rzeczywistości jest trudne. W świetle tych trudności zdarza się, że sprawca czynu nieuczciwej konkurencji wzbogaci się kosztem poszkodowanego przedsiębiorcy, a taka perspektywa daje sprawcy poczucie, że działanie niezgodne z prawem daje zysk i zadawalający efekt. Takiej perspektywie przeciwstawia się właśnie cel jaki niesie ze sobą omawiane roszczenie, które w konsekwencji służyć ma ograniczeniu optacalności dokonywania czynów nieuczciwej konkurencji i pozwala na pełniejsze realizowanie owej funkcji.

Przesłanką dochodzenia roszczenia z art. 18 ust. 1 pkt 6 u.z.n.k. jest wina sprawcy

czynu. Stopień winy w tym wypadku nie ma odzwierciedlenia w zakresie możliwości dochodzenia przez poszkodowanego roszczenia. Niemniej niski stopień winy powinien prowadzić do zmodyfikowania wysokości kwoty zasądzonej na cel społeczny.

„Zasądzona na cel społeczny kwota powinna być „odpowiednia”. Wśród kryteriów, które znajdują zastosowanie do oceny adekwatności żądanej kwoty, wymienić należy: rozmiar i częstotliwość naruszeń, krąg adresatów czynu, sposób działania sprawcy, rodzaj interesów, których dotyczyło naruszenie”³³.

Innymi kryteriami wpływającymi na wysokość pokutnego są: zachowanie sprawcy po wszczęciu przeciwko niemu postępowania sądowego, zwłaszcza respektowanie lub lekceważenie ewentualnego wcześniejszego postanowienia o udzieleniu zabezpieczenia; dotkliwość skutków czynu dla pokrzywdzonego przedsiębiorcy. Ze względu na pewne podobieństwo do instytucji zadośćuczynienia uregulowanego w art. 448 k.c., przy ocenie, czy żądana kwota pokutnego jest odpowiednia, można także posłankowo wykorzystywać dyrektywy wypracowane w orzecznictwie na tle powołanego przepisu. W szczególności wysokość zasądzonej kwoty może być uzależniona od stopnia winy sprawcy, rozmiaru i intensywności krzywdy, postaci i zakresu negatywnych konsekwencji wynikających z popełnionego czynu³⁴.

Zawarte w przepisie art. 18 ust. 1 pkt 6 u.z.n.k. sformułowanie „zasądzenie (...) na określony cel społeczny” jest nieostre. Należy pamiętać, że zasądzenie świadczenia powinno nastąpić jedynie na rzecz określonego podmiotu prawa, który będzie miał możliwość w przyszłości ewentualnego egzekwowania tej należności w po-

stępowaniu egzekucyjnym. Podmiotami takimi mogą być m.in. fundacje, stowarzyszenia, ale także spółki prawa handlowego i osoby fizyczne, które spełniają kryteria przedmiotowe określone w art. 18 ust. 1 pkt 6 u.z.n.k.

Prawo dopuszcza zasądzenia świadczenia bezpośrednio na rzecz powoda, ale wyłącznie, gdy spełnia on kryteria w tym także zasądzenie go kumulatywnie z zasądzeniem roszczeń pieniężnych przewidzianych w art. 18 ust. 1 pkt 4 i 5 u.z.n.k. W przypadku jednak, gdyby beneficjent świadczenia prowadził inną dodatkową działalność, zasądzona kwota może być wykorzystania wyłącznie na cele wymienione w art. 18 ust. 1 pkt 6 u.z.n.k.

W chwili, gdy sąd zasądzi świadczenie zapłaty kwoty na rzecz określonego beneficjenta, z chwilą uprawomocnienia się tego wyroku, wyłącznie ten podmiot dysponuje prawem do dysponowania tą kwotą w całości. Z tą chwilą powód – poszkodowany przedsiębiorca – traci możliwość rozporządzania w jakikolwiek sposób tą kwotą.

Egzekucja zasądzonych świadczenia zależy od decyzji beneficjenta, który staje się wierzycielem w rozumieniu przepisów kodeksu postępowania cywilnego o postępowaniu egzekucyjnym i jest uprawniony do prowadzenia we własnym imieniu i na własną rzecz egzekucji zasądzonej kwoty od pozwanego. Beneficjentowi służy również uprawnienie do wystąpienia z wnioskiem o nadanie klauzuli wykonalności wyrokowi w zakresie zasądzonych pokutnego (art. 782 k.p.c.). Wierzycielem w postępowaniu egzekucyjnym jest bowiem osoba, na której rzecz zasądzono świadczenie podlegające ściągnięciu. Nie zawsze pozycja wierzyciela egzekwującego pokrywa się z pozycją powoda występującego w procesie (...). Nie zawsze też (...)

33 Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 11 grudnia 2008 r., I ACa 565/08; wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 4 lipca 2007 r., I ACa 400/07.

34 E. Wojcieszko-Głuszko, Tajemnica przedsiębiorstwa i jej cywilnoprawna ochrona na podstawie przepisów prawa nieuczciwej konkurencji, 2005 r., s. 134.

35 K. Korzan, *Sądowe postępowanie zabezpieczające i egzekucyjne w sprawach cywilnych*, s. 183.

w postępowaniu egzekucyjnym występują w charakterze stron te same podmioty co w postępowaniu rozpoznawczym)³⁵.

Podsumowanie

Treść przepisu art. 18 ust. 1 ustawy o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji zawiera katalog roszczeń, z którymi może wystąpić

przedsiębiorca, którego interes został naruszony lub zagrożony. W razie dokonania czynu nieuczciwej konkurencji, przedsiębiorca może żądać: zaniechania niedozwolonych działań; usunięcia skutków niedozwolonych działań; złożenia jednokrotnego lub wielokrotnego oświadczenia odpowiedniej treści i w odpowiedniej formie; naprawienia wyrządzonej szkody,

na zasadach ogólnych; wydania bezpodstawnie uzyskanych korzyści, na zasadach ogólnych czy zasądzenia odpowiedniej sumy pieniężnej na określony cel społeczny związany ze wspieraniem kultury polskiej lub ochroną dziedzictwa narodowego – jeżeli czyn nieuczciwej konkurencji był zawiniony. Roszczeń tych można domagać się łącznie bądź tylko niektórych z nich.

Summary

Nikol Małaszewska-Dąbrowska

Claims for violation of the Act on Combating Unfair Competition – part II

Article 18(1) of Ustawa o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji (the Act on Combating Unfair Competition) contains a catalog of claims that may be raised by an entrepreneur whose interest has been infringed or threatened. In the case of an act of unfair competition, an entrepreneur whose interest has been infringed or threatened may claim: to discontinue the infringement; to remove the effects of the infringement; to make, once or more, a declaration of adequate content and form; to make good the damage caused, on general terms; to release the unfairly obtained profits, on general terms; or to award a sum of money for a social cause related to the promotion of Polish culture or protection of national heritage, if the act of unfair competition was culpable. These claims may be asserted jointly or only some of them.

The second part of the article discusses the issues and describes the possibilities of making the claims provided for in points 4 to 6 of the said Article, i.e.

- a claim for damages;
- claiming unlawfully obtained benefits;
- a claim for adjudication of an appropriate amount for a social cause related to the support of Polish culture or protection of national heritage.

Tomasz Mankiewicz

Adwokat, absolwent Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Szczecińskiego. Od 2017 roku wpisany na listę adwokatów przy Okręgowej Radzie Adwokackiej w Warszawie. Posiada duże doświadczenie zawodowe w reprezentowaniu Klientów - osób fizycznych oraz podmiotów gospodarczych przed sądami oraz urzędami oraz w prowadzeniu negocjacji w imieniu Klientów. W kręgu jego zainteresowań zawodowych znajdują się w szczególności prawo cywilne oraz gospodarcze. Z Russell Bedford Dmowski związany od 2021 r.

Słowa kluczowe: sprawy gospodarcze, rzetelność procesu, kodeks postępowania cywilnego

POSTĘPOWANIE W SPRAWACH GOSPODARCZYCH PO 07 LISTOPADA 2019 R. W KONTEKŚCIE PRAWA DO RZETELNEGO PROCESU

Kierując się chęcią przyspieszenia postępowania w sprawach gospodarczych oraz doprowadzeniem do stanu, w którym rozpoznawanie przez sądy spraw gospodarczych będzie odpowiadało bieżącym potrzebom obrotu gospodarczego, ustawodawca wyodrębnił w nowelizacji kodeksu postępowania cywilnego postępowanie w sprawach gospodarczych. Analiza wprowadzonych zmian rodzi refleksje odnośnie do tego, czy faktycznie sprawiają one, że sprawy poddawane pod osąd wydziałów gospodarczych są rozpoznawane nie tylko szybciej, ale też bez naruszenia gwarancji procesowych stron.

Celem niniejszego opracowania jest odpowiedź na pytanie czy procedura postępowania w sprawach gospodarczych nie wprowadza prymatu szybkości postępowania nad gwarancjami procesowymi stron oraz rzetelnością procesu. Autor przedstawia przyczyny ponownego wprowadzenia odrębnego postępowania gospodarczego do procedury cywilnej oraz omawia praktyczne aspekty powyższych zmian dla uczestników obrotu gospodarczego, którzy stanęli przed koniecznością rozwiązania sporu przed sądem gospodarczym. Wobec faktu, że opisywane zmiany mają charakter kompleksowy, a postępowanie w sprawach gospodarczych jako postępowanie odrębne istotnie różni się od postępowania procesowego zwykłego, zasadnym jest ich usystematyzowanie oraz zwrócenie uwagi na kluczowe zagadnienia procesowe, związane z uprawnieniami oraz obowiązkami stron swoistymi dla postępowania w sprawach gospodarczych.

I. Stan prawny sprzed nowelizacji kodeksu postępowania cywilnego

Kodeks postępowania cywilnego¹ w okresie od 03 maja 2012 r. do jego kompleksowej nowelizacji z dnia 04 lipca 2019 r.² nie przewidywał odrębnego postępowania gospodarczego, jednak w obrocie prawnym funkcjonowała definicja sprawy gospodarczej oraz pozostawały

ustanowione sądy gospodarcze o określonej właściwości funkcjonalnej – dotyczącej spraw gospodarczych. Zgodnie z art. 2 ust. 1 ustawy o rozpoznawaniu przez sądy spraw gospodarczych³ za sprawy gospodarcze uznawano sprawy ze stosunków cywilnych między przedsiębiorcami w zakresie prowadzonej przez nich działalności gospodarczej oraz na mocy art. 2 ust. 2 uorssg tj.:

- sprawy określone w ust. 1, choćby którekolwiek ze stron zaprzestała prowadzenia działalności gospodarczej,
- ze stosunku spółki oraz dotyczące roszczeń, o których mowa w art. 291–300 i art. 479–490 ustawy z dnia 15 września 2000 r. – Kodeks spółek handlowych (Dz.U. Nr 94, poz. 1037, z późn. zm.),
- przeciwko przedsiębiorcom o zaniechanie naruszania środowiska i przywrócenie do stanu poprzedniego lub o naprawienie szkody z tym związanej oraz o zakazanie albo ograniczenie działalności zagrażającej środowisku,
- między organami przedsiębiorstwa państwowego,
- między przedsiębiorstwem państwowym lub jego organami a jego organem założy-

1 Kodeks postępowania cywilnego Dz.U. 1964 Nr 43, poz. 296, t.j. Dz.U. z 2020 r. poz. 1575, dalej kpc

2 Ustawa z dnia 4 lipca 2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. z 2019 r. poz. 1469, dalej zwana nowelizacją kpc

3 Ustawa o rozpoznawaniu przez sądy spraw gospodarczych tj. z dnia 13 maja 2016 r., Dz.U. z 2016 r. poz. 723, dalej zwana uorssg

cielskim lub organem sprawującym nadzór,

- z zakresu prawa upadłościowego i prawowego,
- nadanie klauzuli wykonalności tytułowi egzekucyjnemu, którym jest orzeczenie sądu gospodarczego prawomocne lub podlegające natychmiastowemu wykonaniu albo ugoda zawarta przed tym sądem, jak również innemu tytułowi egzekucyjnemu, obejmującemu roszczenia, które, gdyby były rozpoznawane przez sąd, należałyby do właściwości sądów gospodarczych,
- pozbawienie wykonalności tytułu wykonawczego opartego na prawomocnym lub podlegającym natychmiastowemu wykonaniu orzeczeniu sądu gospodarczego albo ugodzie zawartej przed tym sądem, jak również innego tytułu wykonawczego obejmującego roszczenie, które, gdyby było rozpoznawane przez sąd, należałoby do właściwości sądów gospodarczych,
- ustalenie, że orzeczenie sądu lub rozstrzygnięcie innego organu państwa obcego wydane w sprawie gospodarczej podlega albo nie podlega uznaniu,
- inne, przekazane przez odrębne przepisy.

Zgodnie zaś z art. 1. ustawy o rozpoznawaniu przez sądy spraw gospodarczych rozpoznawanie spraw gospodarczych powierzano się sądom rejonowym i sądom okręgowym, w których tworzyło się odrębne jednostki organizacyjne (sądy gospodarcze).

Powyższa definicja sprawy gospodarczej, jak również przepis ustanawiający sądy

gospodarcze oraz określający ich funkcjonalność, utraciły moc wraz z uchynieniem ustawy o rozpoznawaniu przez sądy spraw gospodarczych, którą derogował art. 16 nowelizacji kpc. Warto jednak zaznaczyć, że obecnie obowiązująca definicja sprawy gospodarczej zbliżona jest do jej historycznej definicji, o czym szerzej w dalszej części opracowania. Podobnie również norma ustanawiająca sądy gospodarcze i określająca ich właściwość funkcjonalną w części dotyczącej spraw gospodarczych została recypowana w art. 10a ustawy z dnia 27 lipca 2001 r. prawo o ustroju sądów powszechnych⁴. Wracając do definicji sprawy gospodarczej, warto zasygnalizować, że kodeks postępowania cywilnego do dnia 02 maja 2012 r.⁵ również przewidywał definicję sprawy gospodarczej, co było immanentnie związane z obowiązującym wówczas postępowaniem w sprawach gospodarczych. W myśl art. 4791 § 1 kpc była to sprawa ze stosunków cywilnych między przedsiębiorcami, w zakresie prowadzonej przez nich działalności gospodarczej oraz zgodnie z art. 4791 § 2 kpc :

- ze stosunku spółki oraz dotyczące roszczeń, o których mowa w art. 291-300 i art. 479-490 ustawy z dnia 15 września 2000 r. - Kodeks spółek handlowych (Dz.U. Nr 94, poz. 1037, z późn. zm.),
- przeciwko przedsiębiorcom o zaniechanie naruszania środowiska i przywrócenie do stanu poprzedniego lub naprawienie szkody z tym związanej oraz zakazanie lub ograniczenie działalności zagrażającej środowisku,
- należące do właściwości sądów na podstawie przepisów o ochronie konkurencji, prawa energetycznego, prawa telekomunikacyjnego, prawa

pocztowego oraz przepisów o transporcie kolejowym,

- przeciwko przedsiębiorcom o uznanie postanowień wzorca umowy za niedozwolone.

Na celowość funkcjonowania w obrocie prawnym dwóch definicji sprawy gospodarczej zwracano uwagę w piśmiennictwie – warto zatem zaakcentować, że uregulowana w art. 2 ustawy o rozpoznawaniu przez sądy spraw gospodarczych definicja sprawy gospodarczej wyznaczała w sposób generalny granice kompetencji sądu gospodarczego, natomiast definicja kodeksowa sprawy gospodarczej stanowiła klucz do kwalifikacji spraw gospodarczych rozpoznawanych w postępowaniu odrębnym według przepisów art. 4791 i n. KPC⁶.

Podsumowując zatem powyższe, skonstatować należy, że wprowadzone do kodeksu postępowania cywilnego regulacje dotyczące postępowania w sprawach gospodarczych, nie powstały w próżni prawnej, wręcz przeciwnie stanowią one swoiste przywrócenie istniejącej wcześniej procedury rozpoznawania spraw gospodarczych w odrębnym od zwykłego postępowania procesowego, wraz z próbą dostosowania przepisów do potrzeb wciąż ewoluującego obrotu gospodarczego – szczególnie w zakresie szybkości postępowania.

II. Uzasadnienie projektu nowelizacji kpc w zakresie przywrócenia postępowania w sprawach gospodarczych. Wątpliwości co do projektowanych zmian na etapie postępowania legislacyjnego

Treść uzasadnienia rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy - Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (druk 3137)⁷ nie pozostawia

4 Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. Prawo o ustroju sądów powszechnych (Dz.U.2020.2072 t.j.)

5 Art. 4791 § 1 Kodeksu Postępowania Cywilnego uchylony art. 1 ust. 46 ustawy o zmianie ustawy - Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw z dnia 16 września 2011 r. (Dz.U. Nr 233, poz. 1381).

6 A. Marciniak (red.), Kodeks postępowania cywilnego. Tom III. Komentarz do art. 425–729, Warszawa 2020

7 Uzasadnienie rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy - Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (druk 3137) pełny tekst: <https://orka.sejm.gov.pl/Druki8ka.nsf/0/166CCC44490F3965C1258384003CD40A/%24File/3137-uzas.pdf>

żadnych wątpliwości, że impulsem dla wprowadzenia projektowanych zmian – w zakresie przywrócenia odrębnego postępowania gospodarczego – była konieczność reakcji na przedłużające się postępowania w sądach gospodarczych.

Faktycznie czas oczekiwania na rozpoznanie sprawy w pierwszej instancji w wydziale gospodarczym – według statystyk Ministerstwa Sprawiedliwości⁸ wynoszący w 2017 r. w sądzie okręgowym średnio 15,7 miesiąca oraz w sądzie rejonowym 14,1 miesiąca – nie spełniał wymagań obrotu gospodarczego.

Zdecydowanie bardziej kontrowersyjny zdaje się zaprezentowany w uzasadnieniu projektu pogląd, z którego wynika, że „skoro ich stronami (red. postępowań gospodarczych) z założenia są podmioty profesjonalne, można na nie nałożyć surowsze wymagania i rygory procesowe”. Zaprezentowany przez Ministerstwo Sprawiedliwości pogląd został w ocenie autora słusznie skrytykowany w procesie legislacyjnym. Jak zauważono w opinii zewnętrznej z dnia 12 marca 2019 r.⁹, „o ile rzeczywicie przedsiębiorca jest profesjonalistą, to jednak profesjonalistą w dziedzinie, w której prowadzi działalność gospodarczą, niekoniecznie zaś z zakresu prawa. Argument jakoby każdy przedsiębiorca w związku z prowadzoną działalnością gospodarczą dysponował środkami finansowymi niezbędnymi do zapewnienia sobie stosownej pomocy prawnej również nie jest trafiony – znakomita większość przedsiębiorców (zarówno osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą,

jak również spółek osobowych i kapitałowych), to niewielcy przedsiębiorcy, którzy nie zawsze mogą sobie na taką pomoc pozwolić. W konsekwencji, pogląd, że od przedsiębiorców jako profesjonalistów można (i należy) wymagać wyższej staranności i wiedzy z zakresu prawa i zobowiązujących procedur sądowych jest nieuprawniony, a co najmniej dyskusyjny”. Podobną wątpliwość – nawet dalej idącą – zaprezentowała Krajowa Izba Radców w zgłoszonej w toku postępowania opinii Ośrodka Badań, Studiów i Legislacji Krajowej Rady Radców Prawnych o projekcie ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (z dnia 14 grudnia 2018 r.)¹⁰. Jak wskazano w przywołanej opinii, postępowanie w sprawach gospodarczych sprzed 03 maja 2012 r. odróżniało się podwyższonymi rygorami związanymi z niewywiązywaniem się przez stronę z obowiązków warunkujących skuteczność dokonania czynności procesowych w stosunku do postępowania rozpoznawczego. Słusznie przypomniano, że rygory te zostały uznane za sankcje nieproporcjonalne, stanowiące naruszenia art. 45 Konstytucji¹¹. Jak wskazano w komunikacie po wydaniu wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 15 kwietnia 2019 r., zasadniczym celem zaskarżonej regulacji było usprawnienie i przyspieszenie postępowania w sprawach gospodarczych przez radykalne skrócenie etapu pośredniego oddzielającego złożenie przez powoda pozwu w sprawach gospodarczych od jego ewentualnego merytorycznego rozpoznania. Podobny cel przyspieszenia postępo-

wań w sprawach gospodarczych stanowi uzasadnienie dla omawianej nowelizacji przepisów dotyczących rozpoznawania spraw gospodarczych. Trybunał Konstytucyjny podniósł jednak, że nawet nadając szczególne znaczenie szybkości i sprawności postępowania w zakresie spraw gospodarczych nie można przyspieszać postępowania sądowego za wszelką cenę i niedopuszczalne jest w imię szybkości rozpoznania sprawy poświęcać ochronę praw podmiotowych. Zdaniem Trybunału Konstytucyjnego kwestionowany przepis wyraźnie różnicuje możliwości obrońcy praw obu stron procesu. Ogranicza je w sposób nieproporcjonalny w sprawie gospodarczej w postępowaniu nakazowym i upominawczym po stronie pozwanej na etapie wnoszenia przez nią pierwszego pisma procesowego w sprawie. Dalej Trybunał Konstytucyjny stwierdził, że kwestionowany przepis doprowadził do naruszenia zasady równości przy różnicowaniu sytuacji stron postępowania przed sądem pierwszej instancji w postępowaniu nakazowym i upominawczym w sprawach gospodarczych, a przejawiało się to tym, że w sposób nadmierny i nieuzasadniony uprzywilejowuje on powoda w zakresie postępowań, w których obie strony reprezentowane są przez profesjonalnych pełnomocników. Z punktu widzenia zasady równości nie sposób doszukać się racjonalnego wytłumaczenia odmiennego rodzaju skutków błędu formalnego profesjonalnego pełnomocnika w zależności od tego, którą ze stron tenże reprezentuje. Z całą pewnością podniesione przez Trybunał Konstytucyjny argumenty na-

8 Tamże str. 95.

9 Opinia Zewnętrzna z dnia 12 marca 2019 r. autora Wskazanego Przez Posła Barbarę Dolniak, Wicemarszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej sporządzona przez radcę prawnego Marzeny Okla-Anuszewska, pełny tekst: <https://orka.sejm.gov.pl/rexdomk8.nsf/0/A629B851B4B8B5D3C12583A8004A79D3/%24File/i355-19A.rtf>

10 Opinia Ośrodka Badań, Studiów i Legislacji Krajowej Rady Radców Prawnych o projekcie ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (z dnia 14 grudnia 2018 r.) z dnia 07 stycznia 2019 r. autorstwa prof. dr hab. Elwiry Marszałkowskiej – Krześ, pełny tekst: <https://www.sejm.gov.pl/Sejm8.nsf/druk.xsp?documentId=779D442720DC9D95C125838B0034E398> dalej Opinia KIRP.

11 Wyrokiem z dnia 15 kwietnia 2009 r. w sprawie o sygn. akt: SK 28/08 Trybunał Konstytucyjny orzekł, że Art. 4798 a § 5 zdanie drugie ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. - Kodeks postępowania cywilnego (Dz. U. Nr 43, poz. 296, ze zm.), dodany ustawą z dnia 16 listopada 2006 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 235, poz. 1699), w zakresie, w jakim w postępowaniu w sprawach gospodarczych przewiduje, że sąd odrzuca zawierające braki formalne zarzuty od nakazu zapłaty w postępowaniu nakazowym oraz sprzeciw od nakazu zapłaty w postępowaniu upominawczym, wniesione przez przedsiębiorcę reprezentowanego przez adwokata lub radcę prawnego, bez uprzedniego wezwania do ich uzupełnienia, jest niezgodny z art. 45 ust. 1 w związku z art. 31 ust. 3, z art. 45 ust. 1 w związku z art. 32 ust. 1 oraz z art. 78 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej,

leży uznać za słuszne i aktualne również z perspektywy obecnie obowiązujących przepisów dotyczących postępowania w sprawach gospodarczych, nawet jeżeli ustawodawca nie powrócił do tak surowych rygorów w zakresie sprzeciwu od nakazu zapłaty w postępowaniu upominawczym czy też zarzutów od nakazu zapłaty w postępowaniu nakazowym. Warto zwrócić uwagę na to, że ustawodawca przywiązuje szczególną uwagę do szybkości postępowania w sprawach gospodarczych, ale nie sposób nie zauważyć, że próby przyspieszenia postępowania skorelowane są niejednokrotnie z zupełnie nieuzasadnionymi wymogami stawianymi stronom procesu, co może być traktowane również jako ograniczenie prawa do rzetelnego procesu, zaś na ustawodawcy ciąży szczególny obowiązek zapobieżenia naruszaniu praw stron procesu, w szczególności biorąc pod uwagę chociażby przywołane orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego i wagę przywołanych argumentów.

W opinii KIRP zostały przedstawione argumenty kwestionujące w ogóle ideę odrębnego postępowania. Zwrócono uwagę na to, że nałożenie nadmiernych obowiązków na przedsiębiorców, których wbrew założeniom ustawodawcy nie sposób a priori każdorazowo uznać za profesjonalistów – szczególnie w prawie, jest błędem. Przypomniano, że wyodrębnione proceduralnie postępowanie gospodarcze zostało zlikwidowane wskutek jego krytyki. Jako główne argumenty przemawiające za likwidacją odrębnego postępowania gospodarczego, za prof. dr hab. Andrzejem Jakubeckim, przywołano pięć głównych zarzutów pod

adresem wyodrębnienia postępowania gospodarczego, a mianowicie, że: istnienie odrębności proceduralnych w postępowaniach gospodarczych jest unikatem na skalę światową (1), jego istnienie było może usprawiedliwione w okresie transformacji z gospodarki nakazowo-rozdzielczej do gospodarki rynkowej, ale przesłanki jego utrzymywania zdezaktualizowały się (2), sprawy gospodarcze z prawnego punktu widzenia nie różnią się znacząco od innych spraw, a jedynym wyznacznikiem tego postępowania jest status stron (3), różnicowanie procedury ze względu na kryterium statusu stron jest sprzeczne z zasadą równości wobec prawa (4), fałszywe jest założenie, że „profesjonalizm” przedsiębiorców uzasadnia naruszenie im surowszych wymagań w prowadzeniu procesu (5) ¹².

Przywołane w toku postępowania legislacyjnego argumenty kwestionujące zasadność przywrócenia postępowania gospodarczego, nie wpłynęły na decyzje legislacyjne ustawodawcy, w konsekwencji których z dniem 07 listopada 2019 r.¹³ do obrotu prawnego po ponad 7 latach powróciło odrębne postępowanie gospodarcze. Warto podkreślić, że odrębne postępowanie gospodarcze zgodnie z założeniem przyjętym przez ustawodawcę ma być postępowaniem szybszym i obciążonym surowszymi rygorami niż postępowanie procesowe zwykłe, zatem nie sposób nie podzielić wątpliwości co do tego, że odrębne postępowanie w sprawach gospodarczych w obecnym kształcie daje prymat szybkości postępowania nad gwarancjami procesowymi stron postępowania¹⁴.

III. Postępowanie w sprawach gospodarczych od dnia 07 listopada 2019 r.

1. Zakres zastosowania przepisów regulujących postępowanie w sprawach gospodarczych

Postępowanie w sprawach gospodarczych uregulowane jest w Dziale IIA kodeksu postępowania cywilnego¹⁵ jest jako jedno z postępowań odrębnych zawartych w Tytule VII kpc.

W pierwszej kolejności należy zaznaczyć, że przepisy zawarte w Dziale IIA kpc regulują rozpoznawanie spraw gospodarczych w postępowaniu procesowym¹⁶. Oznacza to, że spod zakresu tego postępowania zostały wyłączone sprawy gospodarcze należące do postępowania nieprocesowego i postępowania egzekucyjnego¹⁷. Wskazać również należy, że w sprawach gospodarczych rozpoznawanych według przepisów działu IIA kpc, przepisy o innych postępowaniach odrębnych stosuje się w zakresie, w którym nie są sprzeczne z przepisami dotyczącymi postępowania w sprawach gospodarczych¹⁸. Wyjątkiem od reguły pierwszeństwa stosowania przepisów postępowania w sprawach gospodarczych są sprawy rozpoznawane w europejskim postępowaniu nakazowym, europejskim postępowaniu w sprawie drobnych roszczeń oraz elektronicznym postępowaniu upominawczym¹⁹.

Sprawami gospodarczymi są sprawy ze stosunków cywilnych między przedsiębiorcami w zakresie ich działalności gospodarczej. Katalog spraw gospodarczych jest następujący²⁰:

12 Opinia Ośrodka Badań, Studiów i Legislacji Krajowej Rady Radców Prawnych o projekcie ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (z dnia 14 grudnia 2018 r.) z dnia 07 stycznia 2019 r. autorstwa prof. dr hab. Elwiry Marszałkowskiej – Krześ, pełny tekst: <https://www.sejm.gov.pl/Sejm8.nsf/druk.xsp?documentId=779D442720DC9D95C125838B0034E398> dalej Opinia KIRP,

13 Zgodnie z art. 17 nowelizacji kpc przepisy art. 458¹–458¹³ weszły w życie z dniem 07 listopada 2019 r.

14 Por. Ocena skutków regulacji zawartej w rządowym projekcie ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (druk nr 3137) z dnia 23 stycznia 2019 r. teza 10, pełny tekst: <https://orka.sejm.gov.pl/rexdomk8.nsf/0/CF5040104F45A514C125838300444185/%24File/i85-19.rtf>

15 Kodeks postępowania cywilnego Dz.U. 1964 Nr 43, poz. 296, t.j. Dz.U. z 2020 r. poz. 1575, dalej kpc

16 Art. 458¹ § 1 kpc

17 A. Marciniak (red.), Kodeks postępowania cywilnego. Tom III. Komentarz do art. 425–729, Warszawa 2020

18 Art. 458¹ § 2 zd. pierwsze kpc

19 Art. 458¹ § 2 zd. drugie kpc

20 Art. 458² §1 kpc

1) ze stosunków cywilnych między przedsiębiorcami w zakresie prowadzonej przez nich działalności gospodarczej;

2) określone w pkt 1, choćby którakolwiek ze stron zaprzestała prowadzenia działalności gospodarczej;

3) ze stosunku spółki oraz dotyczące roszczeń, o których mowa w art. 291–300 i art. 479–490 ustawy z dnia 15 września 2000 r. – Kodeks spółek handlowych (Dz.U. z 2019 r. poz. 505, z późn. zm.);

4) przeciwko przedsiębiorcom o zaniechanie naruszania środowiska i przywrócenie do stanu poprzedniego lub o naprawienie szkody z tym związanej oraz o zakazanie albo ograniczenie działalności zagrażającej środowisku;

5) z umów o roboty budowlane oraz ze związanych z procesem budowlanym umów służących wykonaniu robót budowlanych;

6) z umów leasingu;

7) przeciwko osobom odpowiadającym za dług przedsiębiorcy, także posiłkowo lub solidarnie, z mocy prawa lub czynności prawnej;

8) między organami przedsiębiorstwa państwowego;

9) między przedsiębiorstwem państwowym lub jego organami a jego organem założycielskim lub organem sprawującym nadzór;

10) z zakresu prawa upadłościowego i restrukturyzacyjnego;

11) o nadanie klauzuli wykonalności tytułowi egzekucyjnemu, którym jest orzeczenie sądu gospodarczego prawomocne lub podlegające natychmiastowemu wykonaniu albo ugoda zawarta przed tym sądem;

12) o pozbawienie wykonalności tytułu wykonawczego opartego na prawomocnym lub podlegającym natychmiastowemu wykonaniu orzeczeniu sądu gospodarczego albo ugodzie zawartej przed tym sądem.

Nie są z kolei sprawami gospodarczymi sprawy o podział majątku wspólnego wspólników spółki cywilnej po jej ustaniu oraz o wierzytelność nabytą od osoby niebędącej przedsiębiorcą, chyba że wierzytelność ta powstała ze stosunku prawnego w zakresie działalności gospodarczej prowadzonej przez wszystkie jego strony²¹.

Aktualnie obowiązujące przepisy poszerzyły zatem katalog spraw gospodarczych o sprawy wynikające z umów o roboty budowlane oraz ze związanych z procesem budowlanym umów służących wykonaniu robót budowlanych, z umów leasingu oraz przeciwko osobom odpowiadającym za dług przedsiębiorcy, także posiłkowo lub solidarnie, z mocy prawa lub czynności prawnej. Zatem niezależnie od tego czy w sporach wynikłych z opisywanych wyżej zdarzeń prawnych występują jako strony przedsiębiorcy czy też nie, spory te będą rozpoznawane jako sprawy gospodarcze z wszelkimi rygorami wynikającymi regulacji o postępowaniu w sprawach gospodarczych. Chociaż rzadkością są umowy leasingu²² niezawierane przez przedsię-

biorców jako korzystających, to umowy o drobne prace budowlane wykonywane w ramach robót budowlanych²³ czy też remonty, często zawierane są przez osoby nieposiadające statusu przedsiębiorców. Z całą pewnością dla takich podmiotów, sformalizowane postępowanie w sprawach gospodarczych, może być trudne i może wiązać się z niezadowolaniem z przebiegu postępowania procesowego.

2. Adres poczty elektronicznej

Istotną nowością jest obowiązek wskazania w pozwie lub w pierwszym piśmie procesowym pozwanego po doręczeniu odpisu pozwu adresu poczty elektronicznej strony albo oświadczenia, że takiego adresu posiada²⁴, zaś niewskazanie adresu email lub złożenia oświadczenia stanowi brak formalny pisma uniemożliwiający nadanie mu prawidłowego biegu²⁵.

Należy zwrócić uwagę na to, że strona niezastępowana przez profesjonalnego pełnomocnika zostanie wezwana do uzupełnienia braków formalnych pisma²⁶, zaś jeżeli procesowe zostało wniesione przez adwokata, radcę prawnego, rzeczownika patentowego albo Prokuratorię Generalną RP, nastąpi zwrot pisma bez uprzedniego wezwania do jego poprawienia lub uzupełnienia²⁷, przy czym pamiętać należy, że w terminie tygodnia od dnia doręczenia zarządzenia o zwrocie pisma strona może je wnieść ponownie. Jeżeli pismo to nie jest dotknięte brakami, wywołuje skutek od daty pierwotnego wniesienia²⁸.

21 Art. 458² §1 kpc

22 Zgodnie z art. 7091 § 1 ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks Cywilny Dz. U. 1964 Nr 16 poz. 93, dalej kc Przez umowę leasingu finansujący zobowiązuje się, w zakresie działalności swego przedsiębiorstwa, nabyć rzecz od oznaczonego zbywcy na warunkach określonych w tej umowie i oddać tę rzecz korzystającemu do używania albo używania i pobierania pożytków przez czas oznaczony, a korzystający zobowiązuje się zapłacić finansującemu w uzgodnionych ratach wynagrodzenie pieniężne, równe co najmniej cenie lub wynagrodzeniu z tytułu nabycia rzeczy przez finansującego.

23 Zgodnie z art. 647 kc Przez umowę o roboty budowlane wykonawca zobowiązuje się do oddania przewidzianego w umowie obiektu, wykonanego zgodnie z projektem i z zasadami wiedzy technicznej, a inwestor zobowiązuje się do dokonania wymaganych przez właściwe przepisy czynności związanych z przygotowaniem robót, w szczególności do przekazania terenu budowy i dostarczenia projektu, oraz do odebrania obiektu i zapłaty umówionego wynagrodzenia

24 Art. 4583 § 1 i 2 kpc

25 Art. 4583 § 3 kpc

26 Art. 130 kpc

27 Art. 130 1a § 1 kpc

28 Art. 130 1a § 3 kpc

3. Prekluzja dowodowa

Zgodnie z art. 458 § 1. powód jest obowiązany powołać wszystkie twierdzenia i dowody w pozwie, a pozwany – w odpowiedzi na pozew. § 2. Doręczając pouczenia, o których mowa w art. 458 § 1, przewodniczący wzywa stronę, by w wyznaczonym terminie, nie krótszym niż tydzień, powołała wszystkie twierdzenia i dowody. § 3. Stosownie do okoliczności sprawy przewodniczący może określić inny termin do powołania przez stronę twierdzeń i dowodów. § 4. Twierdzenia i dowody powołane z naruszeniem § 1–3 podlegają pominięciu, chyba że strona uprawdopodobni, że ich powołanie nie było możliwe albo że potrzeba ich powołania wynikła później. W takim przypadku dalsze twierdzenia i dowody na ich poparcie powinny być powołane w terminie dwóch tygodni od dnia, w którym ich powołanie stało się możliwe lub wynikła potrzeba ich powołania.

Przywołany przepis art. 458 kpc wprowadza do postępowania w sprawach gospodarczych prekluzję dowodową, która jest związana z realizacją postulatu szybkości postępowania oraz koncentracji materiału dowodowego. Zgromadzenie przez sąd kompletnego materiału dowodowego na wczesnym etapie postępowania ma przyczynić się sprawnemu rozpoznaniu sprawy i ma na celu uniknięcie sytuacji, w której postępowanie jest przewlekane przez stronę. Prekluzja dowodowa wpływa na szybsze rozpoznanie sprawy, jednak jest instytucją kontrowersyjną, ponieważ rygory związane z pominięciem dowodów niezgłoszonych w pozwie i odpowiedzi na pozew mogą doprowadzić do tego, że sąd rozpoznając sprawę nie ustali

rzeczywistego stanu faktycznego. Należy przypomnieć, że prekluzji dowodowej przeciwstawia się system dyskrejonalnej władzy sędziego, która polega na tym, że o czasowych granicach gromadzenia materiału procesowego decyduje sędzia²⁹. W piśmiennictwie zwraca się uwagę również na istnienie systemu mieszanego, który opiera się na tym, że ustawa wskazuje zdarzenie, które wyznacza czasowe granice gromadzenia materiału procesowego, lecz o tym, czy zdarzenie to nastąpi, decyduje sędzia (por. art. 205 § 1 kpc)³⁰.

O treści art. 458 § 1 i 4 kpc sąd poucza stronę niezastępowaną przez adwokata, radcę prawnego, rzecznika patentowego lub Prokuratorię Generalną Rzeczypospolitej Polskiej, a pouczenie to następuje niezwłocznie po złożeniu pierwszego pisma procesowego, a jeżeli było ono dotknięte brakami – po ich usunięciu. Doręczenie pouczeń następuje na piśmie oraz na wskazany przez stronę adres poczty elektronicznej. Pouczenia doręcza się także pełnomocnikowi, chyba że pełnomocnikiem tym jest adwokat, radca prawny lub rzecznik patentowy, lub za stronę działa Prokuratoria Generalna Rzeczypospolitej Polskiej³¹. Z doręczeniem stronie pouczenia nałożony jest na przewodniczącego obowiązek wezwania strony niezastępowanej przez adwokata, radcę prawnego, rzecznika patentowego lub Prokuratorię Generalną Rzeczypospolitej Polskiej, by w wyznaczonym terminie, nie krótszym niż tydzień, powołała wszystkie twierdzenia i dowody.

Rygor związany systemem prekluzji dowodowej doznaje złagodzenia regulacją, pozwalającą przewodniczącemu stosownie do okoliczności sprawy określić inny ter-

min do powołania przez stronę twierdzeń i dowodów. Zwrócić uwagę należy na fakt, że przepis ten adresowany jest zarówno do stron zastępowanych przez profesjonalnych pełnomocników, jak i niezastępowanych przez nich. Zaś artykuł 458 § 1 kpc nie wyłącza zastosowania art. 205 § 1 i 2 kpc. Jeżeli zachodzi uzasadniony przypadek, przewodniczący może zarządzić wymianę pism przygotowawczych między stronami³². Zobowiązanie stron do wymiany pism przygotowawczych w szczególnie skomplikowanych sprawach przyczynia się niejednokrotnie do rzetelnego ustalenia stanu faktycznego w sprawie.

System prekluzji z art. 458 § 1 KPC nie wyłącza możliwości wyznaczenia posiedzenia przygotowawczego³³. Wyznaczenie posiedzenia przygotowawczego w postępowaniu w sprawach gospodarczych nie powoduje z mocy ustawy otwarcia terminu do przytaczania twierdzeń i dowodów do chwili zatwierdzenia planu rozpraw³⁴.

Skutkiem prekluzji dowodowej jest pominięcie przez sąd spóźnionych twierdzeń i dowodów. Natomiast skutkiem pominięcia twierdzenia i dowodów jest ich potraktowanie jakby nie były powołane przez stronę³⁵.

Dla uniknięcia sankcji w postaci pominięcia przez sąd spóźnionych dowodów strona musi uprawdopodobnić, że powołanie nie było możliwe albo że potrzeba ich powołania wynikła później. W takim przypadku dalsze twierdzenia i dowody na ich poparcie powinny być powołane w terminie dwóch tygodni od dnia, w którym ich powołanie stało się możliwe lub wynikła potrzeba ich powołania.

29 W. Broniewicz, *Postępowanie*, s. 64–65; P. Feliga, w: T. Szanciło, *Komentarz KPC*, t. 1, 2019, art. 6, Nb 3; tak również wprost post. SN z 9.8.2016 r., II CSK 742/15, Legalis

30 Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz red. dr hab. Piotr Rylski. Rok: 2021. Wydanie: 1, Stan na: 2021-03-01

31 Art. 458 § 1 i 2 kpc

32 Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz red. dr hab. Piotr Rylski. Rok: 2021. Wydanie: 1, Stan na: 2021-03-01

33 Art. 205 § 1 kpc

34 Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz red. dr hab. Piotr Rylski. Rok: 2021. Wydanie: 1, Stan na: 2021-03-01

35 A. Marciniak (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Tom III. Komentarz do art. 425–729*, Warszawa 2020

Zatem strona chcąc powołać dowody i twierdzenia niepowołane w myśl regulacji a 4585 § 1 -3 kpc musi po pierwsze uprawdzić, że potrzeba ich powołania nastąpiła po złożeniu dotychczasowych pism procesowych lub powołanie ich nie było możliwe, a po drugie strona jest obowiązana do zachowania dwutygodniowego terminu liczonego od daty w którym ich powołanie twierdzi i dowodów stało się możliwe lub wynikała potrzeba ich powołania.

Podsumowując zatem reguły postępowania dowodowego w postępowaniu w sprawach gospodarczych, należy zwrócić uwagę na to, że na stronach ciąży obowiązek skrupulatnego przygotowania się do procesu, szczególnie pod względem dowodowym. Błędy na etapie przygotowywania taktyki procesowej przed wytoczeniem powództwa przez powoda – szczególnie reprezentowanego przez zawodowego pełnomocnika – mogą narazić go na przegranie procesu, bowiem sąd z mocy ustawy jest zobowiązany do pominięcia spóźnionych twierdzeń i dowodów. Zaś prekluzja dowodowa w ocenie autora jest instytucją niepożądaną w procedurze cywilnej. Należy pamiętać, że sąd rozpoznający sprawę został wyposażony przez ustawodawcę w wystarczające narzędzia, które umożliwiają sądowi odpowiednią reakcję procesową na próby przewleknięcia przez stronę postępowania sądowego. W tym miejscu warto przypomnieć, że zgodnie z art. 2352 § 1 ust. 5 kpc sąd może w szczególności pominąć dowód zmierzający jedynie do przedłużenia postępowania. Co więcej zgodnie z art. 2052 § 2 kpc, sąd w procedurze zwykłej dysponuje możliwością zobowiązania strony do podania przez stronę wszystkich twierdzeń oraz dowodów pod rygorem utraty prawa do ich powoływania

w toku dalszego postępowania. Wreszcie przewodniczący dysponuje możliwością wyznaczenia posiedzenia przygotowawczego, na którym, w sytuacji gdy brak jest możliwości rozwiązania sporu bez potrzeby wyznaczania kolejnych posiedzeń oraz rozprawy³⁶, przygotowany jest plan rozprawy, który zawiera rozstrzygnięcia co do wniosków dowodowych oraz zastępuje postanowienia dowodowe³⁷.

Nie można również zapomnieć o usankcjonowaniu w art. 41 § 1 kpc nadużycia prawa procesowego, tj. zakazu korzystania z uprawnienia przewidzianego w przepisach kodeksu postępowania cywilnego w sposób niezgodny z celem, dla którego je ustanowiono. Zakaz ten obwarowany jest szeregiem sankcji³⁸; sąd bowiem może w orzeczeniu kończącym postępowanie w sprawie m.in. nałożyć na stronę nadużywającą grywnę, niezależnie od wyniku sprawy, odpowiednio do spowodowanej tym nadużyciem prawa procesowego zwłoki w jej rozpoznaniu, może włożyć na stronę nadużywającą obowiązek zwrotu kosztów w części większej, niż wskazywałby wynik sprawy, a nawet – zwrotu kosztów w całości, a na wniosek strony przeciwnej przyznać od strony nadużywającej koszty procesu podwyższone odpowiednio do spowodowanego tym nadużyciem zwiększenia nakładu pracy strony przeciwnej na prowadzenie sprawy, nie więcej jednak niż dwukrotnie albo podwyższyć stopę odsetek zasądzonych od strony, której nadużycie spowodowało zwłokę w rozpoznaniu sprawy, za czas odpowiadający tej zwłoce, z tym że stopa może zostać podwyższona nie więcej niż dwukrotnie, przy czym przepisów o maksymalnej dopuszczalnej wysokości odsetek ustawowych za opóźnienie nie stosuje się.

4. Pominięcie przepisów postępowania gospodarczego

Ustawodawca przyznał pewnemu kręgowi podmiotów uprawnienie do żądania rozpoznania sprawy z pominięciem przepisów regulujących postępowanie w sprawach gospodarczych. Takie uprawnienie stanowi *novum*³⁹ w kpc. Wniosek o rozpoznanie sprawy gospodarczej z pominięciem przepisów kodeksu postępowania cywilnego o postępowaniu w sprawach gospodarczych może złożyć strona, która nie jest przedsiębiorcą lub jest przedsiębiorcą będącym osobą fizyczną⁴⁰. Wniosek taki strona może złożyć w terminie tygodnia od dnia doręczenia jej na piśmie pouczeń, o których mowa w art. 4584 § 1, a jeżeli doręczenie pouczeń nie było wymagane – w pozwie albo pierwszym piśmie procesowym pozwanego. Wniosek strony o rozpoznanie sprawy gospodarczej z pominięciem przepisów o postępowaniu w sprawach gospodarczych jest dla sądu wiążący⁴¹. Kontynuując rozpoznanie sprawy gospodarczej z pominięciem przepisów o postępowaniu w sprawach gospodarczych (odstępując od ich stosowania), sąd wydaje w tym przedmiocie postanowienie, na które nie przysługuje zażalenie. Sąd nie przekazuje sprawy innemu składowi sądu (innemu wydziałowi, innemu sądowi), lecz prowadzi sprawę w dalszym ciągu (sprawa nie przestaje być sprawą gospodarczą), pomijając przepisy dotyczące postępowania w sprawach gospodarczych. W rezultacie sąd gospodarczy rozpoznaje sprawę gospodarczą według przepisów o postępowaniu procesowym zwykłym⁴². Nie może budzić wątpliwości to, że z opisywanej instytucji będą chętnie korzystać uprawnione podmioty, dla których postępowanie z zastosowaniem

36 art. 205⁵ § 1 kpc

37 art. 205³ § 1 kpc

38 art. 226 § 2 kpc

39 A. Góra-Błaszczkowska (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Tom I B. Komentarz*. Art. 425–729,

40 art. 458⁶ § 1 kpc

41 A. Marciniak (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Tom III. Komentarz do art. 425–729*, Warszawa 2020

42 Tamże.

przepisów postępowania gospodarczego będzie wiązało się z nadmiernymi uciążliwościami proceduralnymi, pod warunkiem, że strona nie uchybi ściśle określonymu terminowi na złożenie wniosku.

5. Roszczenia w toku postępowania

Dążenie ustawodawcy do przyspieszenia postępowania gospodarczego jawi się jako szczególnie wyraźnie w świetle uregulowań zawartych w art. 4588 kpc, brzmiącego następująco: § 1. W toku postępowania nie można występować z nowymi roszczeniami zamiast lub obok dotychczasowych. Jednakże w przypadku zmiany okoliczności powód może żądać, zamiast pierwotnego przedmiotu sporu, jego równowartości lub innego przedmiotu, a w sprawach o świadczenie powtarzające się może nadto rozszerzyć powództwo o świadczenia za kolejne okresy. § 2. Przepisów art. 177 § 1 pkt 5 (zwieszenie postępowania z powodu niestawiennictwa obu stron na rozprawie oraz z powodu niestawiennictwa powoda, gdy powód nie żądał rozpoznania sprawy w jego nieobecności, a pozwany nie zgłosił wniosku o rozpoznanie sprawy - przyp. TM), art. 194–196 (wezwanie do udziału w sprawie – przyp. TM), art. 198 (skutki wezwania przez sąd do udziału w sprawie - przyp. TM) oraz art. 205 (przekazanie sprawy przez sąd rejonowy do sądu okręgowego na wniosek pozwanego, w przypadku wytoczenia przez pozwanego przeciwko powodowi powództwa wpływającego na roszczenie powoda bądź dlatego, że pozostaje z nim w związku albo że roszczenia stron nadają się do potrącenia – przyp. TM) nie stosuje się. § 3. Powództwo wzajemne jest niedopuszczalne. § 4. Przewodniczący i sąd są obowiązani podejmować czynności tak, by rozstrzygnięcie w sprawie zapadło nie później niż sześć miesięcy od dnia złożenia

odpowiedzi na pozew. Jeżeli odpowiedź ta była dotknięta brakami, termin ten biegnie od dnia usunięcia tych braków, a jeżeli jej nie złożono – od dnia upływu terminu do jej złożenia.

Ustawodawca zatem wyłączył zmiany przedmiotowe powództwa oraz podmiotowe powództwa, co ma doprowadzić do przyspieszenia postępowania. Podobnie – co szczególnie kontrowersyjne, ustawodawca wyłączył możliwość wytoczenia powództwa wzajemnego. W sporach gospodarczych toczonych pomiędzy przedsiębiorcami nierzadko się zdarza, że podmioty te mają względem siebie wzajemne roszczenia – niejednokrotnie z tego samego stosunku prawnego. Brak jest zatem racjonalnych podstaw dla ograniczeń możliwości wytaczania powództwa wzajemnego w toku sprawy rozpoznawanej w myśl przepisów w postępowaniu gospodarczym.

Nie sposób jednak nie zwrócić uwagi na to, że powyższe ograniczenia są wyrazem dążenia do skracania postępowania kosztem konieczności wytaczania kolejnych powództw przez strony, które też będą rozpoznawane przez sądy gospodarcze, zatem trzeba stwierdzić, że opisywane zmiany nie pomogą osiągnąć celu jakim jest dostosowanie przepisów postępowania do wymogów obrotu gospodarczego.

6. Umowa dowodowa

Umowa dowodowa jest trzecią umową procesową w polskiej procedurze cywilnej, obok umowy prorogacyjnej⁴³ oraz o jurysdykcję⁴⁴, i nie była dotychczas znana polskiej procedurze cywilnej. Zgodnie z art. 4589 kpc § 1. strony mogą się umówić o wyłączenie określonych dowodów w postępowaniu w sprawie z określonego stosunku prawnego powstałego na pod-

stawie umowy (umowa dowodowa). § 2. Umowę dowodową zawiera się na piśmie pod rygorem nieważności albo ustnie przed sądem. W przypadku wątpliwości uważa się, że umowa późniejsza utrzymuje w mocy te postanowienia umowy wcześniejszej, które da się z nią pogodzić. § 3. Umowa dowodowa zawarta pod warunkiem lub z zastrzeżeniem terminu jest nieważna. § 4. Zarzut nieważności lub bezskuteczności umowy dowodowej można podnieść najpóźniej na posiedzeniu, na którym powołano się na tę umowę, a jeśli uczyniono to w piśmie procesowym – najpóźniej w następnym piśmie procesowym albo na najbliższym posiedzeniu. § 5. Objęcie umową dowodową dowodu przeprowadzonego przed sądem przed jej zawarciem nie pozbawia go mocy dowodowej. § 6. Sąd nie dopuści z urzędu dowodu wyłączonego umową dowodową. § 7. Fakty, które miałyby zostać wykazane dowodami wyłączonymi przez umowę dowodową, sąd może ustalić na podstawie twierdzeń stron, biorąc pod rozwagę całokształt okoliczności sprawy. Jeżeli ustalenia wymaga rozmiar należnego świadczenia, przepis art. 322 stosuje się odpowiednio.

Już w uzasadnieniu projektu⁴⁵ Ministerstwo Sprawiedliwości wskazywało na potencjalne komplikacje związane z włączeniem do procesu nowego czynnika, który na niego wpływa. Zgodzić się trzeba z tezą, że istnieje duże prawdopodobieństwo co do tego, że postanowienia umowy dowodowej będą kwestionowane przez strony w toku procesu. Należy pamiętać, że zarzuty związane z umową dowodową mogą stanowić podstawę środka zaskarżenia, w szczególności apelacji⁴⁶.

Umowa dowodowa w aktualnym kształcie pozwala stronom wyłączyć określone dowody, czego skutkiem będzie niedopusz-

43 Art. 46 § 1 kpc

44 Art. 1104 – 1105 kpc

45 uzasadnienia rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy - Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (druk 3137) pełny tekst: <https://orka.sejm.gov.pl/Druki8ka.nsf/0/166CCC44490F3965C1258384003CD40A/%24File/3137-uzas.pdf>

46 A. Góra-Błaszczkowska (red.), Kodeks postępowania cywilnego. Tom I B. Komentarz. Art. 425–729, Warszawa 2020

czalność powołania dowodu przez stronę jak również niedopuszczalność przeprowadzenia wyłączonego dowodu z urzędu przez sąd. Należy zwrócić uwagę na to, że wyłącznie przez strony określonego dowodu, nie pozbawia sądu możliwości ustalenia faktu, który miałyby zostać wykazany wyłączonym dowodem na podstawie twierdzeń stron, biorąc pod uwagę całość okoliczności sprawy. Opisywana regulacja ma zapobiec sytuacji, w której wskutek wyłączenia umową dowodów określonych dowodów, sąd nie byłby w stanie ustalić stanu faktycznego w sprawie. Z dużym zainteresowaniem należy przyglądać się czy i jak praktycy będą korzystać z tej instytucji, ponieważ obecnie za wcześniej jest na to, aby oceniać wpływ umowy dowodowej na postępowania w sprawach gospodarczych.

7. Dowód z zeznań świadków

Dowód z zeznań świadków sąd może dopuścić jedynie wtedy, gdy po wyczerpaniu innych środków dowodowych lub w ich braku pozostały niewyjaśnione fakty istotne dla rozstrzygnięcia sprawy⁴⁷. Ustawodawca traktuje zatem dowód z zeznań świadków wyłącznie jako dowód subsydiarny, którego konieczność przeprowadzenia aktualizuje się wyłącznie w sytuacji gdy dotychczas przeprowadzone dowody nie pozwoliły na wyjaśnienie faktów istotnych dla rozstrzygnięcia zawisłej przed sądem sprawy. Warunkiem przeprowadzenia dowodu z zeznań świadków jest wyczerpanie lub brak innych środków dowodowych⁴⁸, zatem strona składająca wniosek o przeprowadzenie dowodu z zeznań świadka powinna w tym wniosku wykazać, iż brak jest innych dowodów,

które mogłyby posłużyć do zweryfikowania prawdziwości określonego faktu⁴⁹. Warto wskazać, że drugim dowodem o charakterze subsydiarnym jest dowód z przesłuchania stron⁵⁰, który ma tożsame przesłanki dla jego dopuszczenia. Biorąc pod uwagę to, jak powszechnie w postępowaniu cywilnym przeprowadzany jest dowód z przesłuchania stron, należy przypuszczać, że w postępowaniu w sprawach gospodarczych, dowód z przesłuchania świadków, również będzie dopuszczany przez sąd, pomimo jego subsydiarnego charakteru oraz prymatu dowodu z dokumentu. Oczywiście dopiero praktyka sądowa zweryfikuje powyższe.

8. Prymat dowodu z dokumentu

Ustawodawca szczególną wagę w postępowaniu w sprawach gospodarczych przyznaje dowodowi z dokumentu. Zgodnie z art. 458⁵¹ kpc czynność strony, w szczególności oświadczenie woli lub wiedzy, z którą prawo łączy nabycie, utratę lub zmianę uprawnienia strony w zakresie danego stosunku prawnego, może być wykazana tylko dokumentem, o którym mowa w art. 773 Kodeksu cywilnego, chyba że strona wykaze, że nie może przedstawić dokumentu z przyczyn od niej niezależnych.

Powyższa regulacja jest konsekwencją założenia ustawodawcy, że w profesjonalnym obrocie prawnym dokument powinien być podstawowym środkiem dowodowym odnośnie do treści stosunku prawnego lub prawa, które jest przedmiotem sporu gospodarczego⁵². Wskazać, należy że w rozumieniu przepisów kodeksu cywilnego dokumentem jest nośnik informacji umożliwiający zapoznanie się z jej treścią⁵³.

Wymaganie, ażeby strona powołująca się na własne czynności wykazywała je w pierwszej kolejności dowodem z dokumentu, o którym mowa w art. 773 KC, nie znajdzie zastosowania, jeśli strona wykaze, że nie jest w stanie przedstawić takiego dokumentu z przyczyn od niej niezależnych. Wówczas dopuszczalne jest wykazanie tej czynności innymi dowodami⁵³. Jako przyczyny niezależne należy wskazać przede wszystkim zniszczenie nośnika danych.

Jak wskazuje się w piśmiennictwie, dla celów dowodowych przedsiębiorca powinien utrzymywać za pomocą dokumentu w rozumieniu 773 KC, np. za pomocą telefonu komórkowego wyposażonego w funkcję dyktafonu, wszelkie czynności podejmowane w ramach prowadzonej działalności gospodarczej mogące mieć znaczenie w rozpoznawanej później sprawie gospodarczej. Chodzi zatem tutaj o wszelkie czynności mogące wywoływać skutki prawne.

W ocenie autora słusznie ustawodawca kładzie nacisk na to, aby sąd dla ustalania faktów korzystał właśnie ze środka dowodowego, jakim jest dowód z dokumentu, przy czym jakkolwiek dowód z dokumentu często jest dowodem łatwiejszym do przeprowadzenia oraz oceny niż dowód z zeznań świadka, to sąd oceniając dowód z dokumentu, musi nadać częstokroć odpowiedni kontekst w jakim ów dokument powstał, zaś aby ten kontekst poznać, warto również odnieść się do zeznań osób uczestniczących w jego powstaniu.

9. Koszty procesu

Na gruncie przepisów o postępowaniu gospodarczym aktualny jest postulat polu-

47 Art. 458¹⁰ kpc

48 K. Flaga-Gieruszyńska, A. Zieliński, *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*. Wyd. 10, Warszawa 2019

49 A. Góra-Błaszczkowska (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Tom I B. Komentarz. Art. 425–729*, Warszawa 2020

50 Art. 299 kpc stanowi, że jeżeli po wyczerpaniu środków dowodowych lub w ich braku pozostały niewyjaśnione fakty istotne dla rozstrzygnięcia sprawy, sąd dla wyjaśnienia tych faktów może dopuścić dowód z przesłuchania stron.

51 K. Flaga-Gieruszyńska, A. Zieliński, op.cit.

52 Art. 77³ kc

53 A. Marciniak (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Tom III. Komentarz do art. 425–729*, Warszawa 2020

bowego załatwiania sporów. Jego przejawem jest regulacja z art. 458¹² kpc, który stanowi, że niezależnie od wyniku sprawy sąd może obciążyć kosztami procesu w całości lub części stronę, która przed wytoczeniem powództwa zaniechała próby dobrowolnego rozwiązania sporu, uchyliła się od udziału w niej lub uczestniczyła w niej w złej wierze i przez to przyczyniła się do zbędnego wytoczenia powództwa lub wadliwego określenia przedmiotu sprawy.

Próbę dobrowolnego rozwiązania sporu należy rozumieć szeroko jako wszelkie czynności, które mają na celu polubowne rozstrzygnięcie sporu bez konieczności angażowania sądu⁵⁴. Zatem nawet strona wygrywająca proces może zostać obciążona kosztami procesu w całości lub w części, jeżeli jej zachowanie lub zaniechanie doprowadziło do zbędnego wytoczenia powództwa lub wadliwego określenia przedmiotu sprawy.

IV. Postępowanie w sprawach cywilnych i gospodarczych w świetle danych Komisji Europejskiej

Przepisy o postępowaniu w sprawach gospodarczych obowiązują od niecałych dwóch lat i zdecydowanie za wcześnie na to, żeby dokonać stanowczych ocen postępowania w sprawach gospodarczych, szczególnie biorąc pod uwagę szczególnie okres związany z pandemią COVID - 19⁵⁵, niemniej warto wspomnieć o statystykach zawartych w 2021 EU Justice Scoreboard⁵⁶. Opracowanie dotyczące czasu trwania spraw sądowych obejmuje rok 2012 r. oraz lata 2017 – 2019 r., zatem zaledwie okres trzech miesięcy obowiązywania przepisów o postępowaniu w sprawach gospodar-

czych, co wyklucza wyciąganie na podstawie powoływanych statystyk daleko idących wniosków. Jak wynika z przywołanego dokumentu w 2012 r. czas oczekiwania na orzeczenie pierwszej instancji⁵⁷ wynosił 50 dni, w 2019 r. – 111 dni.

Z kolei w sprawach cywilnych i gospodarczych⁵⁸ w 2012 r. wynosił 195 dni, a w 2019 r. 270 dni. Przedłużający się okres oczekiwania na rozpoznanie sprawy w pierwszej instancji nie sprzyja w żadnym razie obrotowi gospodarczemu i jest to problem prawidłowo zidentyfikowany przez ustawodawcę. Za pozytywny prognostyk należy uznać statystykę łączącą liczbę spraw wpływających do sądu z liczbą spraw kończących⁵⁹. W przypadku spraw cywilnych, administracyjnych, gospodarczych i innych w 2012, 2017 wskaźnik ten wyniósł ponad 100%, w 2018 wyniósł 100%, zaś w 2019 r. wyniósł 90%, ale w przypadku spraw cywilnych i gospodarczych wskaźnik ten kształtuje się odmiennie i tak w roku 2012 wyniósł 90% zaś w roku 2019 r. wyniósł 100%⁶⁰, z czego wynika, że doszło do pewnego usprawnienia rozpoznawania spraw cywilnych oraz gospodarczych. Nieznacznie rośnie jednakże liczba spraw cywilnych oraz gospodarczych w toku⁶¹. W 2012 r. było ich 1,3 na 100 mieszkańców, a w 2019 r. – 2,5 na 100 mieszkańców.

Podsumowując wybrane statystyki, należy wskazać, że niezależnie od wprowadzanych już reform, potrzebne są dalsze kompleksowe zmiany, wychodzące poza samą procedurę, które doprowadzą do usprawnienia funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości.

V. Podsumowanie

Przywrócenie do kodeksu postępowania cywilnego odrębnego postępowania w sprawach gospodarczych jest wynikiem dążenia ustawodawcy do sprawnego rozpoznawania sporów sądowych z udziałem przedsiębiorców. Ustawodawca w tym celu wprowadził szereg instytucji, które mają za zadanie zapobiec przedłużaniu się procesów w sprawach gospodarczych i doprowadzić do sytuacji, w której terminy załatwienia spraw sądowych będą odpowiadać potrzebom obrotu gospodarczego. Przede wszystkim położono nacisk na przyspieszenie postępowania dowodowego poprzez zapewnienie koncentracji materiału dowodowego na wczesnym etapie postępowania, wskutek zastosowania prekluzji dowodowej, możliwości zawarcia umowy dowodowej, która wyłączy określone dowody, oraz poprzez nadanie szczególnego prymatu dowodowi z dokumentu, który powinien zastąpić dowód z przesłucha świadków czy też stron. Część wprowadzonych przepisów budziła duże kontrowersje jeszcze przed wejściem w życie nowelizacji kodeksu postępowania cywilnego, szczególnie te dotyczące prekluzji dowodowej oraz wyłączenia możliwości wytoczenia powództwa wzajemnego. Faktycznie, surowe wymogi sformalizowanego postępowania w sprawach gospodarczych mogą stanowić duże wyzwanie dla stron niekorzystających z pomocy zawodowych pełnomocników, zaś ograniczenia w zakresie możliwości wytaczania powództwa wzajemnego oraz zmian podmiotowych oraz przedmiotowych powództwa, doprowadzą do zwiększenia liczby spraw wpływających do sądów go-

54 A. Góra-Błaszczkowska (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Tom I B. Komentarz. Art. 425–729*, Warszawa 2002

55 Rozporządzeniem Ministra Zdrowia z dnia 20 marca 2020 r. w sprawie ogłoszenia na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej stanu epidemii w dniu 20 marca 2020 r. wprowadzono na terenie Rzeczypospolitej Polski stan epidemii, co bezpośrednio wpłynęło na funkcjonowanie wymiaru sprawiedliwości.

56 <https://ec.europa.eu/info/files/eu-justice-scoreboard-2021>

57 EU Justice Scoreboard fig. 6

58 EU Justice Scoreboard fig. 7

59 Wskaźnik ten wyrażany jest w procentach, jeżeli jest on wyższy niż 100% oznacza to, że więcej spraw jest zakańczanych niż wpływa, w przypadku, gdy jest niższy niż 100% sytuacja jest odwrotna.

60 EU Justice Scoreboard fig. 12

61 EU Justice Scoreboard fig. 14

spodarczych. Należy bowiem zaznaczyć, że jak wynika z analizy przepisów regulujących postępowanie w sprawach gospodarczych, trafne instytucje tego postępowania, takie jak umowa dowodowa, winny zostać wprowadzone do postępowania zwykłego.

W opinii autora stopień skomplikowania przepisów o postępowaniu w sprawach

gospodarczych sprawi, że będą one chętnie wyłączone przez strony, którym przysługuje prawo do rozpoznania sprawy z pominięciem opisywanych przepisów. Jednocześnie nie sposób zaakceptować prekluzji dowodowej we wprowadzonej przez ustawodawcę formie, w sytuacji gdy sąd ma odpowiednie środki dla dyscyplinowania stron przedłużających proces. Surowa prekluzja dowodowa narusza

prawo strony do rzetelnego procesu, które przysługuje obywatelom na mocy art. 45 Konstytucji i art. 6 Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności. Rzetelność procesu musi być wartością nadrzędną, bez względu nawet na wartość przedmiotu sporu. Również korzyść w postaci przyspieszenia postępowania musi ustąpić gwarancjom procesowym strony.

Summary

Tomasz Mankiewicz

Restoring a separate procedure for commercial cases to the Code of Civil Procedure is a result of the legislator's desire for efficient recognition of court disputes involving entrepreneurs. To this end, the legislator has introduced a number of institutions that are designed to prevent extension of trials in commercial cases.

First of all, the legislator put emphasis on speeding up the proceedings by ensuring the concentration of evidence at an early stage of the proceedings due to the use of evidence preclusion, the possibility of concluding an agreement on excluding certain evidence and by giving special priority to documentary evidence, which should replace the evidence of hearing witnesses or the parties.

Some of the introduced provisions were very controversial even before the amendment of the Civil Procedure Code came into force, especially those concerning evidence preclusion, which imposes an obligation on the parties to present all claims and evidence in the first pleadings, under the sanction of their omission.

It should be noted, therefore, that the strict requirements of formalized proceedings in commercial cases may pose a big challenge for the parties, especially small entrepreneurs who do not use professional attorneys.

In the author's opinion, proceedings in commercial cases are burdened with too severe formal rigours to meet the needs of economic transactions.

PRZEDSTAWIENIE WYBRANYCH ROZWIĄZAŃ KONSTYTUCJI FRANCUSKICH Z LAT 1791 – 1799.

Obecnie mierzymy się ze skutkami pandemii Covid-19, która wpłynęła na sposób życia, relacje międzyludzkie czy choćby tryb prowadzenia pracy. Ale nie można zapominać o innych problemach – jak choćby kryzysie gospodarczym, który nie jest świeżym problemem związanym z pandemią – wystarczy wspomnieć sytuację z 2008 r. Niepokój wzbudza również w niektórych krajach demokratycznych tendencja władz do ograniczania swobód obywatelskich, prześladowania niektórych grup społecznych oraz konsekwentne przejmowanie kolejnych instytucji, które z założenia w państwie demokratycznym powinny być niezależne. Wobec tych dylematów można przyjąć perspektywę jednej z najślawniejszych rewolucji – francuskiej – i zobaczyć, jaki wpływ miało to wydarzenie na tworzenie się nowożytnego prawa.

1. Rewolucje powstają w kryzysie

Zanim zostaną przedstawione szczegóły dotyczące francuskiej konstytucji, należy po krótko opisać przyczyny prowadzące do rewolucji. Za główną przyczynę można uznać kryzys gospodarczy, który był coraz bardziej odczuwalny, zwłaszcza od 1770 r. Wynikał on z rodzących się sprzeczności – rosnące kapitalistyczne siły wytwórcze nie były w stanie pogodzić się z opartym o feudalizm kształtem państwa francuskiego. Po dość długim okresie rozkwitu gospodarki, w 1778 r. nastąpił gwałtowny spadek cen, co skutkowało również załamaniem się gospodarki. Odczuli to przede wszystkim rolnicy oraz przemysłowcy, którzy zauważyli, że koszty produkcji oraz nałożone podatki zaczęły przewyższać dochody ze sprzedaży.

Kryzys gospodarczy zaostriżył równocześnie konflikty społeczne – zwłaszcza słuszne oburzenie mieszczaństwa, czyli tzw. „stanu trzeciego”, który nie miał realnego wpływu na kształt państwa (poprzez udział w rządach) oraz był pozbawiony przywilejów.

Wpływ na rewolucję, ale i późniejszy kształt aktów prawnych, miały również kształtujące się myśli oświeceniowe – zwłaszcza teoria podziału władzy Monteskiusza oraz koncepcja umowy społecznej Rousseau. Ta pierwsza była przeciwstawiana dotychczasowej

monarchii absolutnej i rządowi despotycznemu. Z kolei głównym założeniem umowy społecznej Rousseau była suwerenność ludu, co pociągało ze sobą przekonanie, że to właśnie lud legitymizuje władzę, nie zaś „z łaski bożej” król. Ważna również była zasada wolności i równości społecznej, które kłóciły się z feudalnym podziałem społeczeństwa na stany.

2. Poszczególne okresy rewolucji francuskiej

Rewolucja Francuska w 1789 roku zapoczątkowała coś – nomen omen – rewolucyjne, mianowicie kształtowanie się nowego ustroju we Francji, jakże innego od dotychczasowej monarchii absolutnej. Przez pierwsze 10 lat były to zmiany dość gwałtowne, dopiero następne 15 lat rządów Napoleona pozwoliło na pewne wyklarowanie się stosunków wewnętrznych.

W swej książce Michał Szczaniecki wyróżnia 5 podstawowych okresów od 1789 do 1814 roku.

„I okres monarchii ograniczonej (1789 – 1792) – od zebrania się Stanów Generalnych do uwięzienia króla Ludwika XVI (...),

II okres Konwentu (1792 – 1793) – do zwycięstwa jakobinów nad żyrondystami (...),

Michał Zdanowski

konsultant podatkowy w Russell Bedford Poland. Absolwent Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego, Absolwent Podyplomowego Studium Podatków i Prawa Podatkowego Uniwersytetu Warszawskiego, Absolwent Podyplomowych Studiów Rachunkowość i Finanse Przedsiębiorstwa Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie. Przez okres studiów zdobywał doświadczenie w kancelariach zajmujących się sprawami prawnopodatkowymi. Od września 2013 r. związany jest z kancelarią Russell Bedford Poland. Specjalizuje się w dokumentowaniu transakcji dokonywanych pomiędzy podmiotami powiązanymi.

Słowa kluczowe: rewolucja, deklaracja praw człowieka i obywatela, wolność, równość.

III okres dyktatury jakobińskiej (1793 – 1794) – do zamachu 9 termidora, tj. do uwięzienia Robespierre’a (...),

IV okres Dyktatoriatu (1795 – 9 listopad 1799) – do zamachu Napoleona 18 brumaire’a 1799 r. (...),

V okres dyktatury napoleońskiej (1799 – 1814/1815) – do kapitulacji Napoleona; w okresie tym można jeszcze wyróżnić dwa etapy: konsulatu i cesarstwa przedzielone datą 1804 r.”¹.

Jak zostało wspomniane wcześniej, niniejszy artykuł skupi się jedynie na latach 1789 – 1799.

Pierwszy okres rozpoczęło zwołanie przez Ludwika XVI Stanów Generalnych. Było to dość wyjątkowe, biorąc pod uwagę to, iż nie były one zwoływane od 1614 r. Każdy ze stanów, tj. duchowieństwo, szlachta oraz mieszczaństwo, powołało swoich posłów. Wyjątkowo stan trzeci dostał również zgodę na powołanie dwukrotnej liczby posłów. Problem w tym, że teoretycznie nie stanowiło to przełożenia na „siłę głosu”, ponieważ każdy stan obradował oraz głosował oddzielnie. Praktycznie, stało się inaczej. Po zwołaniu Stanów Generalnych mieszczaństwo wysunęło postulat wspólnych obrad. Dzięki temu, że do posłów stanu trzeciego przyłączyły się również głosy posłów duchowieństwa oraz szlachty, przesądzony został sposób prowadzenia obrad. W dniu 9 lipca Stany Generalne ogłosiły się Konstytuanta. Niedługo później, bo 14 lipca, lud paryski zdobył Bastylię (nie tylko więzienie, ale i symbol królewskiego ucisku). To wydarzenie przyspieszyło prace Konstytuanty, która przeprowadziła wiele reform, z których najważniejszą było

uchwalenie w pierw Deklaracji praw człowieka i obywatela, a dwa lata później – Konstytucji z 3 września 1791 r.

3. Deklaracja praw człowieka i obywatela

Pierwszym dokumentem, nad którego postanowieniami zostanie skupiona uwaga, będzie Deklaracja praw człowieka i obywatela (dalej: Ustawa), uchwalona w sierpniu 1789 r. i do tej pory będąca wzorem podstawowych, naczelnych praw. Z punktu widzenia historycznego treść niniejszego dokumentu była – *nommen omen* – rewolucyjna w stosunku do dotychczasowego porządku społecznego i ustroju państwa. Tym bardziej, że wiele postanowień stało się podstawami współczesnej cywilizacji i są „oczywiste” dla współczesnych.

W treści Deklaracji praw człowieka i obywatela można wyodrębnić dwie grupy zagadnień: „1) zasady ogólne dotyczące organizacji politycznej państwa; 2) sformułowanie praw osobistych człowieka, tzw. praw obywatelskich”².

Niezwykle ważną zasadą przyjętą w Deklaracji Praw Człowieka i Obywatela była ta dotycząca suwerenności ludu. Prawo stanowione miało być odtąd aktem woli powszechnej; nie jest jednak doprecyzowane, czy ów akt woli może zostać wyrażony bezpośrednio, czy jednak poprzez wybranych powszechnie prawodawców (tj. reprezentantów). Drugą zasadą była zasada trójpodziału władzy, tj. na władzę ustawodawczą, wykonawczą oraz sądowniczą. Dodatkowo „Deklaracja podkreśla prawo ludu do wyrażania zgody na obciążenia podatkowe oraz przewiduje odpowiedzialność władzy przed ludem”³.

Równie istotną kwestią jest wymienienie w Deklaracji praw człowieka i obywatela tzw. praw obywatelskich. Co ważne, są to prawa naturalne, niezbywalne i święte. Zostało to wprost wskazane w Preambule, która brzmi:

„Przedstawiciele Ludu Francuskiego, występujący jako ZGROMADZENIE NARODOWE, uważając, iż jedyną przyczyną nieszczęść publicznych i nadużyć rządów jest nieznanomość, zapomnienie i lekceważenie praw człowieka, postanowili ogłosić w formie uroczystej deklaracji, naturalne, niepozbywalne i święte prawa człowieka; aby ta deklaracja stojąc zawsze przed oczami wszystkich członków społeczeństwa przypominała im nieustannie ich prawa i obowiązki, aby akty władzy ustawodawczej i wykonawczej przez ciągłe ich porównywanie z celem każdej instytucji państwowej były w większym poszanowaniu, aby skargi obywateli, oparte odtąd na prostych i niewątpliwych zasadach, miały za cel utrzymanie Konstytucji i szczęścia ogólnego. Wobec powyższego ZGROMADZENIE NARODOWE uznaje i ogłasza w przytomności pod auspicjami Istoty Najwyższej następujące prawa człowieka i obywatela.”⁴

Dokument wprost wymienia takie prawa, jak:

- Wolność – została ona zdefiniowana w artykule 4 jako możliwość czynienia wszystkiego, co nie szkodzi drugiemu. Dodatkowo ważnym założeniem przedstawionym w tym samym przepisie jest zasada, iż granice wolności może określać jedynie ustawa. Doprecyzowuje to również artykuł 5, zgodnie z którym ustawa może zabraniać tylko

1 Michał Szczaniecki, *Powszechna historia państwa i prawa*, Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis Sp. z o.o., Warszawa, 2001, str. 336.

2 Michał Szczaniecki, *ibidem.*, str. 337.

3 Michał Szczaniecki, *ibidem.*, str. 337.

4 Cytaty oraz przywołane przepisy zostały zaczerpnięte z: Michał Szczaniecki, *Wybór źródeł do historii państwa i prawa w dobie nowożytnej, poszerzenie i opracowanie wyboru*: Marek Wąsowicz, Liber Sp. z o.o., Warszawa, 2001.

takiego postępowania, które jest szkodliwe dla społeczeństwa, zaś wszystko, co nie jest zabronione przez Ustawę, nie może być zakazane i nikt nie może być zmuszony do czynienia tego czego Ustawa nie nakazuje.

- Wolność w wyrażaniu poglądów – w tym również poglądów religijnych. Zgodnie z artykułem 10 nikt nie może być niepokojony z powodu swoich przekonań; podkreśla się jednak, iż ich manifestacja nie może zakłócać porządku publicznego, ustanowionego przez Ustawę. W dalszej części zostaje również podkreślone, iż swobodna wymiana myśli poglądów jest jednym z najcenniejszych praw człowieka – konsekwencją tego jest zagwarantowanie wolności słowa, pisma i druku. Co ważne, obywatel odpowiada tylko za nadużywanie tej wolności i jedynie w wypadkach określonych przez Ustawę.
- Równość wobec prawa – wyrażona została wprost w artykule 1, który stwierdza, iż ludzie rodzą się i pozostają wolni i równi z punktu widzenia prawa. Zgodnie z drugim zdaniem tego przepisu, różnice społeczne mogą się opierać tylko na użyteczności wobec społeczeństwa.
- Wolność gospodarcza – która jest wyrażona nienaruszalnością własności, która, zgodnie z artykułem 17, jest prawem świętym i nietykalnym. Dalej można przeczytać, iż nikt nie może być prawa do własności pozbawionym, z wyjątkiem wypadku, gdy tego wymaga w sposób oczywisty konieczność publiczna uznana przez prawo. Ale i to z kolei wymaga słusznego i z góry wypłaconego odszkodowania.

- Kontrola władzy publicznej – powyższe odnosi się również do podatków. Zgodnie z artykułem 15 społeczeństwo ma prawo żądać od każdego funkcjonariusza publicznego sprawozdania z jego działalności. Z kolei artykuł 14 dawał obywatelom prawo do: stwierdzenia osobiście lub przez swoich przedstawicieli konieczności podatku publicznego, wyrażenia na niego zgody w sposób niczym nieskrępowany, czuwania nad jego zużyciem, ustalenia jego wysokości podstawy wymiaru sposobu jego ściągania oraz czasu trwania.

Mając powyższe na uwadze, tym bardziej przykrym jest brak ustanowienia praw pracowniczych, o czym pisze Michał Szczaniecki. „Zasada równości proklamowana została jedynie na gruncie równości wobec prawa. Deklaracja zupełnie nie poruszała problemu równości gospodarczej. Zasady równości i wolności w jej sformułowaniu miały służyć interesom bogacącego się mieszczaństwa. Otworzyły one pole do potęgowania się nierówności gospodarczej; na zasadach tych wyrosną idee kapitalistycznego liberalizmu (...). Rzecz charakterystyczna, że ani sama Deklaracja, ani późniejsze akty rewolucyjne nie tworzyły podstaw do wolności zrzeszeń robotniczych. Przeciwnie, uchwalona w r. 1791 ustawa, zwana *Loi Le Chapelier*, formalnie zabroniła takich zrzeszeń (również i zrzeszeń pracodawców). Koalicje robotników, widmo zorganizowanych strajków itp. groziły interesom bogacącego się mieszczaństwa”⁵.

4. Konstytucja z 1791 r.

Konstytucja z 1791 r. była oparta o założenia Deklaracji praw człowieka i obywatela, która zresztą stała się jej częścią. Dokument ten podkreślał już niemal na samym początku, że suwerenność nale-

ży do narodu. Zgodnie z artykułem 11, jest ona jedna, niepodzielna, niepozbawialna i nie podlegająca przedawnieniu. „(...) żadna część Ludu ani żadna jednostka nie może sobie przyznać jej wykonywania”. Dodatkowo, w artykule 12 zostaje podkreślone, że wszystkie władze wywodzą się wyłącznie od narodu oraz, że może on sprawować je jedynie przez delegację.

W tym miejscu następuje podział na władzę ustawodawczą, władzę wykonawczą oraz władzę sądowniczą.

Władzę wykonawczą sprawował król, jak sama Konstytucja z 1791 r. to określała, rząd był monarchiczny. Pod autorytetem króla władza wykonawcza była sprawowana przez ministrów oraz innych odpowiedzialnych urzędników. W dalszej części „O godności Królewskiej, o Regencji i o Ministrach” można było przeczytać, iż godność królewska jest niepodzielna i powierzona dziedzicznie panującej dynastii w linii męskiej, w porządku primogenitury, z wykluczeniem wieczystym kobiet i ich potomstwa – dodatkowo osoba króla była nietykalna i święta. Zmienił się również jego tytuł, ponieważ nie był już „z łaski bożej chrześcijańskim królem Francji i Nawarry”, lecz „Królem Francuzów”. Ale, co ważne, dalej zostało wyraźnie zaznaczone, iż „Nie ma we Francji autorytetu wyższego ponad Ustawę. Król rządzi na tej mocy i jedynie w imieniu Ustawy może żądać posłuszeństwa”. Król powoływał i odwoływał ministrów (tylko do niego należała niniejsza funkcja), zaś ministrami nie mogli być mianowani członkowie Zgromadzenia Narodowego (zgodnie z artykułem 93, „obecnego ani przyszłych legislatur”).

Należy krótko wspomnieć o ministrach. Przede wszystkim każdy królewski rozkaz musiał zostać podpisany przez

5 Michał Szczaniecki, *ibidem*., str. 338.

samego króla, jak i kontrasygowany przez właściwego ministra lub kierownika departamentu. Ministrowie byli odpowiedzialni prawnie (konstytucyjnie) i, jak podkreślono, żaden rozkaz królewski, czy to pisemny czy ustny, nie zwalniał danego ministra od odpowiedzialności. Artykuł 96 przewidywał, iż są oni odpowiedzialni za wszystkie popełnione przez nich przestępstwa przeciw bezpieczeństwu państwa i Konstytucji; dodatkowo byli odpowiedzialni za wszystkie przypadki trwonienia pieniędzy przeznaczonych na wydatki w danym departamencie oraz wszelkie naruszenie własności i wolności jednostki. W związku z powyższym, ministrowie byli zobowiązani do przedstawiania ciała ustawodawczemu corocznych sprawozdań dotyczących wydatków w poszczególnych departamentach oraz wskazywania nadużyć, które mogły mieć miejsce w różnych dziedzinach zarządu. Jednocześnie żaden minister nie mógł być pociągany do odpowiedzialności karnej z tytułu pełnienia swojej funkcji bez właściwego dekretu ciała ustawodawczego.

Władza ustawodawcza była sprawowana przez Zgromadzenie Narodowe (Assemblée Legislative). Miało ono być powoływane co dwa lata w drodze nowych wyborów i było jednoizbowe. Składało się ono z 745 posłów. Jednocześnie Konstytucja z 1791 r. wyznaczała szczegółowe warunki tego, kto miał prawo brać czynny udział w wyborach (tzw. obywatele czynni). Należało m. in. być Francuzem, mieć skończone 25 lat, mieszkać w mieście lub kantonie od daty określonej ustawą, być płatnikiem podatku bezpośredniego w wysokości równej co najmniej 3 dni pracy, nie być pracownikiem najemnym, być zapisanym w miejscu zamieszkania na liście gwardii narodowej oraz złożyć przysięgę obywatelską.

Na co warto zwrócić uwagę, zgodnie z artykułem 37 sprawowanie, funkcji sądowych nie mogło być połączone z pełnieniem funkcji poselskich przez cały okres legislatury (tj. podczas wyżej wspomnianego dwuletniego okresu, na który było powoływane Zgromadzenie Ustawodawcze). Dodatkowo członkowie ciała ustawodawczego mogli być ponownie wybrani dopiero po przerwie jednej legislatury.

Władza sądowa nie mogła być, jak podkreślała Konstytucja z 1791 r., w żadnym wypadku sprawowana przez króla ani przez Zgromadzenie Ustawodawcze. Pokazuje to, że dążono w ten sposób do zdecydowanego rozdzielenia trzech władz. Dodatkowo mówił o tym pośrednio również artykuł 157: „Trybunały nie mogą się mieszać do spraw związanych z wykonywaniem Władzy ustawodawczej, ani zawieszać wykonywania ustaw, ani też orzekać w sprawach związanych z działalnością administracyjną czy też powoływać przed swój sąd administratorów z powodów wykonywanych przez nich funkcji”. Władzę sądowniczą bezpłatnie wykonywali sędziowie wybierani przez lud.

Należy mieć na względzie, że Konstytucja z 1791 r. była pierwszą w Europie spisaną konstytucją o charakterze antyfeudalnym. Jak pisze Michał Szczaniecki: „Konstytucję francuską z 3 września 1791 r. wyprzedziła, jak wiadomo, polska konstytucja z 3 maja 1791 r., jako pierwsza w Europie konstytucja spisana. Konstytucja polska wyrosła z postępowych dążeń wieku, oparła się na teorii Monteskiusza, korzystała obficie z doświadczeń Konstytuandy francuskiej – niemniej jednak polska konstytucja majowa, w przeciwieństwie do francuskiej konstytucji wrześniowej, mieściła się jeszcze w ramach ustroju feudalnego. Tymczasem

konstytucja francuska powstała już na gruzach feudalizmu, była pierwszą w Europie konstytucją społeczeństwa „obywatelskiego”⁶.

5. Rządy Konwentu

Teoretycznie, aresztowany w dniu 10 sierpnia 1792 r. Ludwik XVI został jedynie zawieszony w czynnościach, jednakże nie można mieć wątpliwości, iż to od tamtego momentu Francja stała się republiką. Zgromadzenie Ustawodawcze wybrało ze swego składu Tymczasową Radę Wykonawczą i to przez nią sprawowano władzę. Następnie zaś Zgromadzenie Ustawodawcze ustąpiło na rzecz nowego organu – Konwentu.

W końcu 22 września 1792 r. zniesiono formalnie monarchię o proklamowano republikę – stanowiło to pierwszy akt Konwentu⁷. Dodatkowo wprowadzono nowy kalendarz – 1792 r. był pierwszym rokiem I Republiki Francuskiej. Konwent sprawował faktyczne rządy jedynie przez 8 miesięcy, do czasu przejścia władzy przez jakobinów.

6. Konstytucja jacobinśka

Trzy tygodnie po uzyskaniu przewagi w Konwencie została uchwalona Konstytucja z 24 czerwca 1793 r., tzw. konstytucja jacobinśka. Niestety, nigdy nie weszła ona w życie, lecz zawierała nowe rozwiązania.

Przede wszystkim, została zmieniona Deklaracja praw człowieka i obywatela. Za główną zasadę uznano tym razem równość wszystkich obywateli, nie tylko wobec prawa, ale również równość społeczną. Prawo własności wprowadzono nie było już „świętym i nienaruszalnym”, ale zostało określone jako przysługujące każdemu obywatelowi, jako prawo używania i dowolnego dysponowania swoim majątkiem, swoimi dochodami,

⁶ Michał Szczaniecki, *ibidem.*, str. 346.

⁷ „Wyborom do Konwentu nadano charakter demokratycznych wyborów powszechnych, przez zniesienie cenzusu majątkowego i przyznanie praw wyborczych wszystkim mężczyznom w wieku od 21 lat”.

owocami swojej pracy i przedsiębiorczości. Zaznaczone zostało również, w artykule 19, iż nikt nie może być pozbawiony bez swojej zgody najmniejszej części swej własności, chyba że wymaga tego prawnie stwierdzona konieczność publiczna i pod warunkiem sprawiedliwego i uprzedniego odszkodowania. Co równie ważne, podkreślono, iż pomoc publiczna jest świętym obowiązkiem (bądź co bądź, już w artykule 1 stwierdzono, iż celem społeczeństwa jest szczęście ogółu). W tym samym artykule 21 mowa jest o tym, iż społeczeństwo winno przyjść z pomocą nieszczęśliwym obywatelom, już to przez dostarczenie im pracy, już to przez zapewnienie środków do życia tym, którzy nie są w stanie pracować. Również ważną potrzebą była oświata. Zgodnie z artykułem 22, społeczeństwo winno popierać z całej swej mocy postęp rozwoju uświadczenia obywatelskiego i dać wykształcenie wszystkim obywatelom.

Niezwykle ważnym prawem było prawo do oporu. Mówiły o nim artykuły 34 oraz 35. Już w pierwszym zdaniu artykułu 34 była mowa, iż całe społeczeństwo doznaje ucisku, gdy jeden z jego członków jest uciskany. Dalej również była mowa, iż każdy z członków społeczeństwa doznaje ucisku, gdy rozciąga się on na całe społeczeństwo. W artykule 35 wprost zostało wskazane, iż prawo do buntu przeciwko władzy nieszanującej praw obywateli jest – nomen omen – najświętszym prawem. „Gdy rząd gwałci prawa ludu, powstanie jest dla ludu i dla każdej części ludu najświętszym prawem, a zarazem najpilniejszym obowiązkiem.”.

Omawiana konstytucja nie zakładała trójpodziału władzy; władza miała być skupiona w jednoizbowym Ciele Ustawodawczym (Corps Legislatif), który to

miał być wybierany na okres jednego roku w wyborach powszechnych, równych, bezpośrednich i jawnych. Artykuł 4 ustawy konstytucyjnej przewidywał, iż do wykonywania praw obywatela francuskiego dopuszcza się każdego mężczyznę urodzonego i zamieszkałego we Francji, który ukończył 21 lat życia. Wybory miały charakter kolektywny, tzn. miały odbywać się na zgromadzeniach pierwiastkowych, które miały składać się z obywateli zamieszkałych od 6 miesięcy w danym kantonie, zaś liczba danych obywateli miała wynosić co najmniej 200 a co najwyżej 600.

Wprawdzie funkcje wykonawcze miała pełnić Rada Wykonawcza, lecz organ ten i tak miał być podporządkowany Ciału Ustawodawczemu. Rada Wykonawcza miała składać się z 24 członków powoływanych przez Ciało Ustawodawcze na 2 lata. Co roku połowa składu miała ustępować.

Zgodnie z tym, co pisze Michał Szczaniecki: „Jakobini (...) nie odrzucali wprawdzie zasady reprezentacji, lecz połączyli ją z formami demokracji bezpośredniej. (...) Wyraziło się to w przyznaniu szerokich uprawnień zebraniom pierwiastkowym, obejmującym ogół obywateli. One bowiem miały nie tylko wybierać posłów do Ciała Ustawodawczego oraz urzędników i sędziów, ale również mieć wpływ na skład Rady Wykonawczej przez przedstawienie Ciału Ustawodawczemu kandydatów do jej składu. (...) zebrania pierwiastkowe miały brać bezpośredni udział w ustawodawstwie. Konstytucja odróżniała ustawy od dekretów. Ciało Ustawodawcze mogło samodzielnie wydawać jedynie dekryty. Natomiast projekty ustaw powinny być odsyłane przez Ciało Ustawodawcze do zebrań pierwiastkowych, które przeprowadziłyby nad nimi dyskusje i miałyby możliwość żądania gło-

sowania powszechnego nad projektem ustawy. W ten sposób sformułowana została zasada referendum ludowego, tj. odwołania się do narodu dla bezpośredniego podjęcia przezeń decyzji państwowych.”⁸.

Po przeprowadzeniu przewrotu termidoriańskiego, w Konwencji większość stanowiło bogate mieszczaństwo. Oznaczało to utwierdzenie zdobytych podczas rewolucji korzyści dla tego stanu, a co za tym idzie – przyjęcie kierunku bardziej konserwatywnego w stosunku do poprzednich rządów. Tendencje te znalazły swoje odzwierciedlenie w Konstytucji z 1795 r.

7. Konstytucja dyrektorialna.

Częścią Konstytucji dyrektorialnej była kolejna wersja Deklaracji praw człowieka i obywatela. Tak, jak zostało zasugerowane powyżej, mówiąc o tendencjach konserwatywnych – częścivolności została ograniczona w stosunku do wersji z Konstytucji jakobińskiej. Równość była pojmowana jedynie jako równość wobec prawa. Nie wspominała o prawie do pracy, ani prawie do oporu.

Była to pierwsza francuska konstytucja, która powołała dwuizbowe ciało ustawodawcze. Składało się ono z Rady Starszych (Conseil des Anciens) oraz z Rady Pięciuset (Conseil des Cinq Cents). Były one wybierane na okres 3 lat, ale odnawiały się co roku w jednej trzeciej. Członkiem Rady Pięciuset mogła być wybrana jedynie osoba, która skończyła 30 lat i mieszkała od 10 lat na obszarze republiki. Natomiast członkiem Rady Starszych mogła być osoba, która skończyła 40 lat, była żonata lub wdowcem oraz, która posiadała w ciągu 15 lat poprzedzających wybory domicyl na terenie republiki. Wybory były pośrednie, dwustopniowe, tzn. wyborcy wybierali elektorów, któ-

⁸ Michał Szczaniecki, *ibidem.*, str. 348.

rzy z kolei wybierali posłów. „Inicjatywa ustawodawcza należała tylko do Rady Pięciuset. Uchwalone przez nią ustawy przechodziły do Rady Starszych, która mogła ustawę zatwierdzić w całości lub odrzucić. Nie mogła wprowadzać do niej poprawek.”⁹.

Władzę wykonawczą sprawował Dyrektoriat. Składał się on z 5 członków – dyrektorów – wybieranych przez Ciało ustawodawcze. Następowo to w ten sposób, iż Rada Pięciuset układała w tajnym głosowaniu listę z dziesięciokrotną liczbą członków Dyrektoriatu, których należało powołać i przedstawić Radzie Starszych. Z kolei Rada Starszych, również w tajnym głosowaniu, wybierała dyrektorów spośród danej listy. Dyrektoriat był odnawiany corocznie częściowo poprzez wybór jednego członka. Każdy członek Dyrektoriatu przewodniczył mu kolejno przez okres 3 miesięcy. Dyrektoriat powoływał mi-

nistrów spoza swojego grona (mógł ich również odwoływać). Liczba ministrów wynosiła minimalnie 6, maksymalnie zaś 8. Dyrektoriat określał również zakres kompetencji ministrów.

Rządy Dyrektoriatu (które doprowadziły nie tylko do ruiny finanse publiczne, ale również znaczne rozwarstwienie majątkowe społeczeństwa – część przedsiębiorców i spekulantów wzbogacała się, podczas gdy większość społeczeństwa ubożała) zakończyły się zamachem stanu przeprowadzonym przez generała Napoleona Bonaparte – 18 brumaire’a, tj. 9 listopada 1799 r. W konsekwencji, następne lata, to już władza dyktatorska Bonapartego.

8. Podsumowanie.

Jak można zauważyć czytając powyższe, to właśnie w konstytucjach uchwalonych podczas rewolucji francuskiej znalazły się zapisy, które w dzisiejszych

czasach wydają się oczywiste – dotyczące trójpodziału władzy (który, należy przyznać, znalazł się wcześniej również w konstytucji Stanów Zjednoczonych), równości obywateli, suwerenności ludu. Uwagę zwraca również konstytucja jakobińska, która zawierała ważne postanowienia dotyczące pomocy publicznej jako świętego obowiązku, powszechnej oświaty oraz – być może najciekawszego postanowienia, jakim jest prawo do oporu w przypadku, gdy rząd „gwałci prawa ludu”.

W obecnych czasach, gdy gospodarka jest w coraz większej zapaści, społeczeństwo coraz bardziej rozwarstwione pod względem ekonomicznym, a władza nie tylko ogranicza część praw obywatelskich, a wręcz jest wrogo nastawiona do niektórych obywateli – być może są potrzebne zmiany, kto wie, może równie rewolucyjne, co te zapoczątkowane we Francji 1789 r.

10 Michał Sczaniecki, ibidem., str. 350.

Summary

Michał Zdanowski

Presentation of selected solutions of the French constitutions from 1791 - 1799.

The article presents selected provisions concerning the Declaration of the Rights of Man and of the Citizen and the French constitutions adopted between 1791 and 1795. It also highlights the revolutionary nature of some provisions, such as the tri-partite division of power or the sovereignty of the people.

In the author's opinion, proceedings in commercial cases are burdened with too severe formal rigours to meet the needs of economic transactions.

„Doradztwo Prawne i Podatkowe - RB Biuletyn”

Cykl ukazowania się: miesięcznik

Redakcja:

Dr Andrzej Dmowski – redaktor naczelny, andrzej.dmowski@russellbedford.pl, tel. 22 276 61 80
Marta Wójcicka – sekretarz redakcji, marta.wojcicka@russellbedford.pl, tel. 22 276 61 80
<http://www.russellbedford.pl/>

Skład i łamanie:

Doce System Solutions sp. z o.o., www.doce.com.pl

Rada Naukowa: prof. dr hab. Andrzej Patulski, dr n. pr. Patryk Kuzior

Recenzenci: dr Rafał Nawrot, radca prawny Michał Gendek

Wydawca

Russell Bedford Poland Sp. z o.o.
al. Jerozolimskie 123A
02-017 Warszawa
Tel. 22 276 61 80
<http://www.russellbedford.pl/>

Redakcja miesięcznika przyjmuje artykuły do 30 000 znaków ze spacjami (do 17 stron znormalizowanego maszynopisu) przesłane pocztą elektroniczną bądź zwykłą z płytą CD, wraz z informacją zawierającą imię i nazwisko autora, notkę o autorze, numer telefonu kontaktowego, adres e-mailowy, adres korespondencyjny. Artykuł nie może być wcześniej zamieszczony ani też przesłany do innej redakcji.

Artykuł powinien zawierać tytuł (w języku polskim i angielskim), wprowadzenie, a także podsumowanie w języku polskim i angielskim – do 500 znaków ze spacjami.

Redakcja ma prawo – po uzgodnieniu z autorami – do skrótów publikacji i wprowadzania zmian stylistycznych.

Autor wyraża zgodę na wyłączne przeniesienie praw autorskich i wydawniczych dotyczących artykułów publikowanych w miesięczniku „Doradztwo Prawne i Podatkowe - RB Biuletyn” na Russell Bedford Poland Sp. z o.o., al. Jerozolimskie 123A, 02-018 Warszawa.

Autorzy artykułów zamieszczonych w dziale Publikacje recenzowane miesięcznika „Doradztwo Prawne i Podatkowe - RB Biuletyn” wyrażają zgodę na recenzowanie ich tekstów przez dwóch recenzentów zewnętrznych – ekspertów w określonej dziedzinie.

W przypadku uprzednio opublikowanych artykułów musi być załączona pisemna zgoda danego Wydawcy, autora, a także oświadczenie Wydawcy, że posiada majątkowe prawa autorskie – nieobciążone prawami osób trzecich – do tych artykułów oraz zobowiązuje się, że nie będą one naruszały praw osób trzecich, zwłaszcza dóbr osobistych, tajemnicy handlowej, oraz nie narażą Russell Bedford Poland Sp. z o.o. na odpowiedzialność cywilną ani karną z tytułu ich zamieszczania w miesięczniku „Doradztwo Prawne i Podatkowe - RB Biuletyn”.

Opinie zamieszczone w miesięczniku stanowią poglądy osobiste autorów i nie są oficjalnym stanowiskiem urzędów państwowych.

Zabronione jest – bez pisemnej zgody wydawcy – kopiowanie i zamieszczanie w części bądź w całości artykułów publikowanych w miesięczniku „Doradztwo Prawne i Podatkowe - RB Biuletyn”.

Doradztwo Prawne i Podatkowe RB BIULETYN

PARTNERZY MERYTORYCZNI

MIESIĘCZNIKA

„DORADZTWO PRAWNE I PODATKOWE
RB BIULETYN”

Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego

C&C Chakowski & Ciszek spółka jawna

C&C CHAKOWSKI & CISZEK

Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego

Wydawnictwo
Uniwersytetu Gdańskiego

www.russellbedford.pl

Russell Bedford
taking you further